

Державний вищий навчальний заклад
«Українська академія банківської справи Національного банку України»
Кафедра бухгалтерського обліку і аудиту

ДО ЗАХИСТУ

Завідувач кафедри

д.е.н., професор

_____ Ф.О.Журавка

«__» _____ 2010 р.

ДИПЛОМНА РОБОТА

на здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня магістр
за спеціальністю 8.050106 “Облік і аудит”

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ОБЛІКУ І АУДИТУ КРЕДИТНИХ ОПЕРАЦІЙ БАНКІВСЬКОЇ УСТАНОВИ

Виконав студент 7 курсу, група – ЗМОА-91 _____ Балицька О.Б.

«__» _____ 2010 р.

Керівник дипломної роботи _____ Андрєєва Г.І.

«__» _____ 2010 р.

Суми – 2010

ЗМІСТ

ВСТУП.....	7
РОЗДІЛ 1. РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ОБЛІКУ І АУДИТУ КРЕДИТНИХ ОПЕРАЦІЙ В КОМЕРЦІЙНИХ БАНКАХ	
1.1 Кредитні операції комерційних банків: їх сутність та зміст.....	13
1.2 Нормативне регулювання та особливості бухгалтерського обліку кредитних операцій в комерційних банках.....	27
1.3 Методологічні основи внутрішнього аудиту кредитних операцій в комерційних банках.....	56
РОЗДІЛ 2. МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ОБЛІКУ І АУДИТУ КРЕДИТНИХ ОПЕРАЦІЙ В КІРОВОГРАДСЬКІЙ ОБЛАСНІЙ ДИРЕКЦІЇ АТ «РАЙФФАЙЗЕН БАНК АВАЛЬ»	
2.1 Організаційно – економічна характеристика діяльності Дирекції АТ «Райффайзен Банк Аваль»	69
2.2 Особливості бухгалтерського обліку кредитних операцій в Дирекції АТ «Райффайзен Банк Аваль».....	75
2.3 Методологія внутрішнього аудиту кредитних операцій в Дирекції АТ «Райффайзен Банк Аваль».....	85
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДИКИ ОБЛІКУ І АУДИТУ КРЕДИТНИХ ОПЕРАЦІЙ В КІРОВОГРАДСЬКІЙ ОБЛАСНІЙ ДИРЕКЦІЇ АТ «РАЙФФАЙЗЕН БАНК АВАЛЬ»	
3.1 Удосконалення методики обліку кредитних операцій банку.....	95
3.2 Удосконалення методики внутрішнього аудиту кредитних операцій в Дирекції АТ «Райффайзен Банк Аваль».....	99
ВИСНОВКИ.....	103
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	107
ДОДАТКИ.....	115

ВСТУП

Кредит є дуже важливою складовою розвитку сучасної ринкової економіки України. Знаходячись у центрі сучасного грошово-фінансового господарства, обслуговуючи інтереси господарських суб'єктів, кредит опосередковує зв'язки між державою, банками, товаровиробниками і населенням. Ринкова трансформація національної економіки відкрила новий етап у розвитку кредитної діяльності. У зв'язку з цим, гостро постала проблема наукового осмислення нових явищ у сфері кредитування, розуміння їх змісту, природи і сутності, розробки ефективних схем і технологій кредитного процесу та їх використання на практиці.

У сучасних умовах провідним видом кредиту є банківський, тобто кредит, котрий надають і одержують банки. Банки є одним з найголовніших джерел кредитування, тобто провідна роль у кредитуванні різних галузей економіки, виробництва та суб'єктів господарювання належить їм.

У структурі активних операцій банків традиційно найбільшу питому вагу займають кредитні операції. При цьому активізація кредитних операцій банків України в останні роки супроводжується одночасним зниженням їх прибутковості, що зумовлено передусім фінансовою кризою та нестабільністю фінансових ринків, недосконалістю нормативно-правового забезпечення та високим рівнем конкуренції тощо. На теперішній час значна частина капіталів банків втрачено через неповернення кредитів, у зв'язку із загальноекономічною кризою та падінням виробництва, зменшився попит на позики.

Кредитні операції є найбільш ризикованим видом активної діяльності банку. Про це яскраво свідчить, зокрема, питома вага проблемних кредитів у їхніх кредитних портфелях. Кредитний ризик виникає кожного разу, коли банк надає кошти, бере зобов'язання про їх надання, або іншим чином ризикує ними відповідно до кредитних договорів незалежно від того, де відображається операція – на балансі чи поза балансом банку.

Тому актуальність проблеми полягає в тому, що для зменшення кредитного ризику, підвищення дохідності кредитних операцій банки мають впровадити зрозумілу та гнучку систему управління власним кредитним портфелем. За реалій сьогодення із нестабільним та недосконалим законодавством, успішне вирішення цього питання прямо пов'язане з обліком кредитних операцій, що є інформаційною підсистемою управління та посиленням ролі внутрішнього контролю банку і, зокрема, його структурного елемента внутрішнього аудиту в банку.

Сукупність ефективних способів і методів, управління, ведення й організації обліку та аудиту кредитних операцій дає можливість об'єктивно оцінити ефективність та результативність діяльності банку у сфері кредитування. Більш того, усі кредитні операції в обліку потрібно простежувати від їх початку і впродовж усього періоду здійснення аж до внесення до звітності. Так як звітність банків в повній мірі розкриває стан та якість кредитних операцій, кількісні показники обсяги резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями тощо. З цієї причини дослідження повноти, достовірності, своєчасності відображення в обліку кредитних операцій за економічним та юридичним змістом також є надзвичайно актуальним.

Головна увага внутрішнього аудиту повинна бути зосереджена на аналізуванні інформаційної системи, включаючи систему обліку і супутніх видів контролю, вивченні фінансової та операційної інформації, дослідженні економічності та ефективності кредитних операцій; а у разі виявлення порушень на надання практичних рекомендацій щодо усунення них.

На теперішній час, відсутність чіткої концепції внутрішнього аудиту банку, його окремих елементів та напрямків призводить до виникнення проблем методологічного та теоретичного характеру. Також різне розуміння серед вчених та практиків сутності внутрішнього аудиту кредитних операцій, потребує вирішення цього питання.

Водночас теоретичні положення щодо сутності кредитних операцій, як об'єкта обліку є дискусійними, а питання методології та організації обліку і

аудиту кредитних операцій потребують детального дослідження з метою уточнення та вдосконалення.

Отже, теоретичне й практичне значення розв'язання вищезазначених питань, недостатнє їх вивчення, а також необхідність пошуку шляхів удосконалення методології обліку і аудиту кредитних операцій обумовили вибір та актуальність теми магістерської дипломної роботи «Методологічні засади обліку і аудиту кредитних операцій банківської установи» (на прикладі Кіровоградської обласної дирекції АТ «Райффайзен Банк Аваль»).

Метою роботи є розгляд сучасних теоретичних та практичних аспектів обліку та внутрішнього аудиту, удосконалення методики обліку і аудиту кредитних операцій, розробка практичних рекомендацій для банківської установи з урахуванням сучасних вимог Положень (стандартів) бухгалтерського обліку, Міжнародних стандартів фінансової звітності та Міжнародних стандартів аудиту.

Для досягнення вищезазначеної мети були поставлені такі завдання:

– уточнити сутність зміст кредитних операцій та розкрити поняття «кредитні операції» як обліково-економічної категорії та поглибити класифікацію кредитних операцій для забезпечення цілей обліку та потреб користувачів;

– дослідити та проаналізувати міжнародні, законодавчі та нормативно-правові акти Національного банку України щодо обліку та аудиту кредитних операцій в банках;

– проаналізувати стан та проблеми дослідження в опублікованій економічній літературі;

– розглянути особливості обліку та аудиту кредитних операцій в банківській установі;

– надати напрямки удосконалення щодо обліку та аудиту кредитних операцій в банківській установі.

Об'єктом дослідження є Кіровоградська обласна Дирекція АТ «Райффайзен Банк Аваль».

Дослідження проводилося із застосуванням таких методів як спостереження, реєстрація, вимірювання, порівняння, аналіз, групування, синтез, індукція, дедукція, методи теоретичного узагальнення та порівняння; історичний підхід; статистичний метод; графічний, табличний, логічний метод.

При написанні магістерської дипломної роботи використовувалися наукові праці та публікації вітчизняних і зарубіжних учених-економістів, законодавчі акти України, інструктивні матеріали Національного банку України, національні та міжнародні стандарти бухгалтерського обліку і звітності, міжнародні стандарти аудиту, внутрішні документи з питань обліку та аудиту, облікова політика АТ «Райффайзен Банк Аваль», підручники, наукові статті, фактичні дані Кіровоградської обласної дирекції АТ «Райффайзен Банк Аваль» з бухгалтерської документації тощо.

Висновки й пропозиції зроблені за результатами дослідження можуть бути використані в практичній діяльності банківської установи.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ОБЛІКУ І АУДИТУ КРЕДИТНИХ ОПЕРАЦІЙ В КОМЕРЦІЙНИХ БАНКАХ

1.1 Кредитні операції комерційних банків: їх сутність та зміст

Історично кредит виник на певному етапі розвитку людського суспільства. Спершу, як явище випадкове, зумовлене особливими взаємовідносинами між товаровиробниками – коли продавцю потрібно було продати товар, а в покупця не було грошей, щоб його купити. За таких умов існувала потреба в передачі продавцем покупцеві товару з відтермінуванням платежу тобто у кредит, що походить від латинського слова *creditum* – позичка, борг і *credo* – вірю. Довіра є невід’ємною, проте не вирішальною властивістю, яка розкриває суть кредиту як виду економічних відносин, є передумовою формування і руху вільних грошових ресурсів. Основою розвитку кредиту як економічного явища, є достатня платоспроможність суб’єктів економічних відносин.

Таким чином, кредит – це економічні відносини, що виникають між кредитором і позичальником з приводу мобілізації тимчасово вільних коштів та використання їх на умовах повернення й оплати. Видачу кредитів забезпечують кредитні операції комерційного банку.

Відповідно до чинного банківського законодавства України кредитні операції – вид активних операцій банку, пов’язаних з наданням клієнтам залучених коштів у тимчасове користування (надання кредитів у готівковій або безготівковій формі, на фінансування будівництва житла та у формі врахування векселів, розміщення депозитів, проведення факторингових операцій, операцій репо, фінансового лізингу тощо) або прийняттям зобов’язань про надання коштів у тимчасове користування за певних умов (надання гарантій, поручительств, авалів тощо), будь-яке продовження строку погашення боргу, яке надано в обмін на зобов’язання боржника щодо повернення заборгованої суми, а також на зобов’язання на сплату процентів та інших зборів з такої суми (відстрочення платежу).

Кредитні операції формують кредитний портфель банку, який являє собою сукупність виданих позик, які класифікуються на основі різних критеріїв, пов'язаних із різними факторами кредитного ризику або зі способами захисту від нього.

На теперішній час, у вітчизняній та зарубіжній літературі особливе місце займають дослідження теоретико-методологічних основ банківського кредитування. Це праці провідних вітчизняних вчених: М.Д. Білик, Ф.Ф. Бутинця, О.В. Васюренка, А.М. Герасимовича, Л.М. Кіндрацької, А.М. Мороза, М.Ф. Пуховкіної та ін. Серед російських науковців вагомий внесок у розробку цієї тематики здійснено О.І. Лаврушиним, Г.С. Пановою, В.М. Усоскіним.

За результатами аналізу професійних видань слід зазначити, що кредитні операції – це основний етап кредитної діяльності банку. Здійснення кредитних операцій не може бути розпочате без створення відповідних організаційно-технологічних та матеріально-технічних умов, забезпечення яких передуює здійсненню кредитних операцій та (або) відбувається паралельно з ними. Кредитні операції банку розглядаються як сукупність дій, спрямованих на забезпечення всіх етапів кредитного процесу та подальше відображення їх у результатів у бухгалтерському обліку банку.

При цьому, слід зазначити, що як у світовій так і вітчизняній економічній літературі немає єдиного підходу щодо кількості класифікаційних ознак видів кредитних операцій, оскільки думки вчених, що досліджують цю проблему різняться.

В одних джерелах «кредитні операції комерційних банків класифікуються за: групами позичальників, цільовим призначенням, розмірами кредиту, термінами погашення, видами забезпечення, способами надання, порядком погашення, видами відсоткових ставок, способами їх розрахунку, валютою кредиту, кількістю кредиторів» [39, с. 130].

В інших літературних джерелах відмічається, що «види кредитів різняться не тільки за позичальниками, але й за іншими параметрами. До них

належать: зв'язок кредиту з рухом капіталу, сфера застосування кредиту, термін кредиту, платність кредиту, забезпеченість кредиту» [5, с. 20].

У сучасних умовах вид кредиту не залежить від галузевої приналежності позичальника, а пов'язаний з метою кредитування, правовим статусом позичальника, терміном, методами надання і погашення. Сучасна практика кредитування відрізняється різноманітністю його видів. З посиленням міжбанківської конкуренції види кредитування будуть ще різноманітнішими, оскільки удосконалення діяльності комерційних банків дає змогу застосувати широкий спектр видів кредиту. У сучасних умовах, комерційні банки можуть запроваджувати також і внутрішні класифікатори, котрі корисні для організації ефективної роботи з кредитним портфелем.

На нашу думку, лише комплексний підхід до відокремлення видів банківського кредиту дає змогу найповніше охарактеризувати кредитні операції комерційних банків. Найоптимальнішою слід вважати класифікацію кредитних операцій за різними критеріями, а саме: терміном кредитування; суб'єктом і об'єктом кредитування; галузевою спрямованістю кредиту; видом валютних цінностей, в яких надано кредит; забезпеченням; ступенем ризику; методом надання; способом повернення; строком повернення; характером визначення та способом сплати процентів; кількістю кредиторів; призначенням.

Розглянемо більш детально суть окремих видів кредитних операцій:

а) за терміном кредитування розрізняють короткострокові, середньострокові та довгострокові кредити. Короткострокові кредити надаються на строк до одного року, середньострокові кредити – на період від одного до трьох років, а довгострокові – понад три роки. Зауважимо, що в обліковій системі банків України кредити класифікуються лише на короткострокові та довгострокові. В інших країнах існує певне їх відокремлення;

б) за суб'єктами кредитування розрізняють кредити, надані банкам, небанківським фінансово-кредитним установам; органам державної влади, суб'єктам господарювання, фізичним особам;

в) за об'єктом, що кредитується кредити можна поділити на споживчі, іпотечні, кредити, надані на фінансування поточної, інвестиційної та зовнішньоекономічної діяльності;

г) за галузевою спрямованістю кредиту виділяють такі його види: кредити в промисловість; кредити в сільське господарство; кредити в торгівлю; кредити в будівництво; кредити в інші галузі;

д) за видом валютних цінностей, в якому надано кредит, кредити поділяються на: кредити в національній валюті; кредити в іноземній валюті; кредити в банківських металах;

ж) згідно з критерієм забезпечення розрізняють кредити забезпечені та незабезпечені, або бланкові. Більшість банківських кредитів надається під певне забезпечення. У практиці вітчизняних комерційних банків виділяють такі форми забезпечення зобов'язань позичальника: застава; гарантія; поручительство; стягнення неустойки, пені та штрафів на користь банку; страхування. Застава є матеріальним забезпеченням. А гарантія, поручительство, неустойка та страхування є формами персонального забезпечення. Предметом застави можуть бути нерухомість, товарно-матеріальні цінності, цінні папери, готова продукція, сировина, дорогоцінні метали, майнові права на грошові кошти, що розміщені на вклад тощо. Вартість предмета застави визначається банком за ринковою вартістю. Загальною вимогою до розміру забезпечення за кредитною операцією є перевищення його ринкової вартості порівняно із сумою основного боргу та відсотків за ним з урахуванням обсягу можливих витрат на реалізацію застави в разі невиконання позичальником своїх зобов'язань. Застава оформляється договором застави. У разі порушення заставодавцем (позичальником) умов кредитного договору банк може реалізувати об'єкти застави для задоволення своїх вимог.

Незабезпечені (бланкові) кредити банки надають рідко, переважно досить надійним постійним клієнтам або інсайдерам банку;

к) за ступенем ризику кредитні операції поділяються на стандартні та з підвищеним ризиком (під контролем, субстандартні, сумнівні, безнадійні).

До стандартних кредитів належать кредити, надані позичальникам, що раніше своєчасно розраховувалися з банком за позиками і процентами та мають належну фінансову стійкість. Кредити з підвищеним ризиком – це бланкові кредити та кредити, надані клієнтам з нестійким фінансовим станом, або клієнтам, які раніше вчасно не погашали банківські кредити та нараховані за ними проценти;

л) за методом надання розрізняють банківські кредити, які клієнти одержують: одноразово; перманентно; гарантовано. Одноразові – це кредити, рішення про видачу яких приймається банком окремо за кожним кредитом на підставі заяви та інших документів клієнта. Перманентні кредити надаються банками у міру виникнення у клієнтів потреби в межах розміру відкритої кредитної лінії. Кредити надаються, як правило, шляхом безпосередньої оплати з позичкового рахунку розрахункових документів клієнта (доручень, чеків та інших) без погодження з банком розміру окремих позичок і документального їх оформлення. Гарантовані кредити бувають двох видів: з попередньо обумовленою датою видачі; з видачею у міру виникнення в ній потреби. Сутність гарантованої позичкової операції полягає у наданні банком зобов'язання надати клієнту кредит при виникненні у нього потреби у визначеному розмірі протягом обумовленого терміну;

м) за способом повернення розрізняють кредити: з одноразовим поверненням, коли заборгованість за позичкою, погашається у визначений у кредитній угоді день або достроково на вимогу банку чи за бажанням самого позичальника; з погашенням у розстрочку, тобто окремими платежами протягом установленого кредитним договором терміну (наприклад, довгострокові кредити або відкрита кредитна лінія) або у міру надходження виручки від реалізації продукції на позичковий рахунок після завершення кожного циклу кругообігу капіталу; з регресією платежів, коли кредити були видані під гарантію, поручительство чи інше боргове зобов'язання третьої особи;

н) за строком повернення банківські кредити поділяються на строкові; до

запитання; пролонговані; прострочені. Строкові кредити надаються банком на строк, зафіксований у кредитній угоді. Кредити до запитання, або безстрокові, надаються банками на невизначений строк. Клієнт зобов'язаний повернути таку позику за першою вимогою банку. Якщо ж банк не вимагає повернення, то позика сплачується на розсуд клієнта. Пролонговані – це кредити, погашення яких на прохання клієнта банк переніс на пізніший термін. Простроченими вважаються кредити, які не погашені у термін, встановлений кредитним договором;

п) за характером визначення процента кредити поділяються на кредити з фіксованою процентною ставкою та з плаваючою процентною ставкою. Фіксована процентна ставка застосовується за згодою сторін (банку і позичальника) і притаманна стабільній економіці та короткостроковим кредитам. Плаваюча процентна ставка є засобом зменшення ризику банківських втрат в умовах нестабільної економіки, значних темпів інфляції і при довгостроковому кредитуванні. У цих ситуаціях відповідно до кредитної угоди процентна ставка періодично переглядається і прив'язується, як правило, до облікової ставки Національного банку України з урахуванням ситуації на кредитному ринку;

р) за способом сплати відсотків розрізняють банківські кредити з виплатою процентів у міру використання позичкових коштів (звичайний кредит); з виплатою процента авансом одночасно з одержанням позичкових коштів (дисконтний кредит);

с) за кількістю кредиторів виділяють такі види кредитів: кредити, що надаються одним банком; синдиковані (або консорціумні) кредити; паралельні кредити. Найпоширенішими є кредити, які надаються одним банком. Синдиковані кредити надаються банківським консорціумом, в якому один з банків виконує роль менеджера, збирає з банків-учасників необхідну для клієнта суму ресурсів, складає з позичальником кредитну угоду і надає позичку. Банк-менеджер розподіляє також процентний дохід від кредитної операції між банками – учасниками консорціуму. Паралельні кредити перед-

бачають участь у їх наданні декількох банків, але кожний банк окремо оформляє кредит клієнту на однакових погоджених умовах.

Банки, що виходять на ринок міжбанківських кредитів, повинні чітко сформулювати для себе, з якою метою вони діють на ринку. Це може бути використання ринку міжбанківських кредитів для надійного розміщення коштів (тоді банк виконує роль кредитора). Кредитними ресурсами торгують фінансово стійкі банки, у яких завжди є надлишок ресурсів. Для одержання доходу банки прагнуть розмістити їх в інших банках-позичальниках. Враховуючи поточну економічну ситуацію, банкам вигідніше розміщувати кредитні ресурси в інших банках, ніж кредитувати суб'єктів господарської діяльності, оскільки гарантія повернення позики з боку банків більша. Терміни розміщення кредитних ресурсів різні. Традиційним фінансовим інструментом ринку міжбанківських кредитів є короткострокові кредити «короткі гроші», терміном до одного місяця; кредити терміном більше, ніж один місяць, вже вважаються довгостроковими – «довгі гроші». Іншим фінансовим інструментом, що активно використовується, є короткострокові валютні міжбанківські депозити (їх ще називають валютні міжбанківські кредити). Ринок валютних міжбанківських депозитів також має два сегменти: «коротких» та «довгих» депозитів. При цьому слід зазначити, що довгострокові депозити використовуються банками, як правило, для надання банківських кредитів суб'єктам підприємницької діяльності, що займаються зовнішньоекономічною діяльністю.

До міжбанківських кредитних операцій відносять: фінансовий лізинг, кредити овернайт (надані строком на один робочий день), операції РЕПО, овердрафт.

Кредитні операції в поточну діяльність – кредити, надані позичальникам на задоволення тимчасової потреби в коштах для фінансування поточних активів у разі розриву між часом надходження коштів та здійснення витрат. Вони включають усі кредити, надані за постійними кредитними лініями на купівлю сировини та інших виробничих запасів, на сезонні

затрати та інші цілі. До кредитів у поточну діяльність відносять: операції РЕПО; ураховані векселі; овердрафт; факторингові операції; кредити за внутрішніми торговельними операціями; кредити за експортно-імпортними операціями; інші кредити на поточну діяльність.

Операція репо – операція, яка складається з двох частин і при якій укладається єдина генеральна угода між учасниками ринку про продаж (купівлю) цінних паперів на певний строк із зобов'язанням зворотного продажу (купівлі) у визначений термін або, на вимогу однієї із сторін, за задалегідь обумовленою ціною. За своєю економічною суттю операція репо – це кредитна операція, в якій цінні папери використовуються як забезпечення. Розрізняють два типи операцій репо: операція прямого репо – продаж цінних паперів банку з умовою їх викупу в покупця; операція зворотного репо – купівля банком цінних паперів з умовою їх подальшого продажу продавцю. За термінами здійснення операції репо поділяються на безстрокові (до запитання), строкові та овернайт.

Урахування векселя – це форма кредитування банком векселедержателя шляхом придбання векселя до настання строку платежу за ним з дисконтом за грошові кошти з метою одержання прибутку від погашення векселя в повній сумі. Дисконт в даній операції є винагородою, яку отримує банк під час врахування векселів у векселедержателів до закінчення терміну їх сплати. До різновидів операцій із урахування векселів належать безоборотне урахування і урахування з реверсом, які відрізняються від звичайного врахування порядком і обсягом відповідальності векселедержателя-пред'явника. Кредит у формі врахування векселів надається шляхом: перерахування суми, що належить до сплати пред'явнику векселя на поточний рахунок пред'явника у строк, установлений у договорі про урахування векселів; перерахування суми, що належить до сплати пред'явнику векселя на поточний рахунок його кредитора за умови подання документів, що підтверджують наявність кредиторської заборгованості (акт звірки заборгованості, договори про поставку продукції, товарно-транспортні

накладні тощо).

Овердрафт – це короткостроковий кредит, який надається клієнту понад залишок коштів на його поточному рахунку в банку в межах встановленого ліміту. Ліміт овердрафту визначається на підставі даних про фінансовий стан клієнта і залежить від обсягу та динаміки надходжень на його поточний рахунок. При виконанні такої операції за рахунком клієнта (контрагента) в банку утворюється дебетове сальдо. Іншими словами, овердрафт являє собою кредитну лінію (можливість негайного отримання кредиту), погоджену банком, якою контрагент може скористатися з допомогою свого поточного рахунку. Здебільшого поточний рахунок клієнта, як і кореспондентський рахунок банку, має кредитовий залишок. Перевищення цього залишку при проведенні розрахункових операцій як банком, так і контрагентом можливе при підписанні відповідної угоди в разі відкриття кореспондентського рахунку банку або поточного рахунку клієнту.

Факторинг – це кредитна операція, за якою банк купує у клієнта право на стягнення його дебіторської заборгованості. Ідеться про придбання платіжних документів за продану продукцію або надані послуги (за фактом, що вже відбувся або буде проведений) за узгодженою ціною.

У банківській факторинговій операції беруть участь 3 сторони: дебітор – покупець товарів чи послуг клієнта банку; клієнт, який продає банку свою дебіторську заборгованість; банк – фактор (банк, який купує дебіторську заборгованість клієнта). Взаємовідносини між банком-фактором та клієнтом-постачальником регулюються угодою про факторингове обслуговування. При цьому, послідовність здійснення факторингових операцій така: постачальник здійснює відправлення товарів (виконання робіт чи надання послуг) на умовах відстрочення платежу; постачальник подає банку-фактору відповідні документи, що підтверджують продаж товарів (виконання робіт, послуг) та переуступає банку право грошової вимоги до покупця за поставлений товар (виконанні роботи, послуги); банк-фактор виплачує постачальнику кошти, як правило, 80-95 % від вартості проданих товарів

(виконаних робіт, послуг); покупець при настанні терміну платежу здійснює оплату на користь банку-фактора; банк-фактор перераховує постачальнику різницю між сумою відступленої вимоги та наданим фінансуванням з врахуванням процентів та комісій.

Кредитна лінія – вид кредиту, що передбачає можливість поетапного використання кредитних коштів у межах встановленого ліміту (максимальної заборгованості). Залежно від періоду, на який відкривається кредитна лінія, вона може бути короткостроковою (до 1 року) або довгостроковою (понад 1 рік). Короткострокові кредитні лінії відкриваються для фінансування поточних потреб, які виникають у позичальника, а довгострокові – для формування основних фондів, оплати устаткування, фінансування капітальних вкладень, реконструкції і модернізації виробництва, капітального будівництва тощо.

Кредитна лінія може бути відкрита як в одній валюті, так і в декількох валютах. Мультивалютна кредитна лінія дозволяє підприємству, якому необхідні кредитні кошти в різних валютах, користуватися кількома видами валют у рамках однієї кредитної лінії. При цьому між банком і клієнтом укладається тільки один кредитний договір, що дозволяє оптимізувати документообіг і витрати на оформлення забезпечення по кредитах у різних валютах. Залежно від режиму використання кредитних коштів, кредитні лінії поділяються на відновлювальні та невідновлювальні. Відновлювальна кредитна лінія, на відміну від невідновлювальної, дозволяє позичальнику при погашенні кредиту чи його частини повторно одержати кредит у рамках встановленого ліміту.

Кредитні операції в інвестиційну діяльність – кредити, надані позичальникам на задоволення їх тимчасової потреби в коштах при здійсненні ними інвестицій. До них відносять: кредити на будівництво та освоєння землі; кредити на купівлю будівель, споруд, обладнання та землі; фінансовий лізинг.

Фінансовий лізинг (оренда) – різновид довгострокового кредиту, який надається в натуральній формі і погашається клієнтом у розстрочку, тобто це

оренда, умовами якої передбачається передавання всіх ризиків і вигод, пов'язаних з правом власності на актив. Право власності може з часом передаватися або не передаватися. При цьому, банк виступає в ролі – лізингодавця, а позичальник – лізингоодержувача.

Для визначення операції як фінансовий лізинг (оренда) використовуються критерії, які окремо або в поєднанні обумовлюють класифікацію лізингу (оренди) як фінансового, а саме: наприкінці строку дії лізингу (оренди) право власності або інші речові права на актив переходять до лізингоодержувача; лізингоодержувач має право на купівлю цього активу за ціною, яка значно нижча від справедливої вартості на дату реалізації цього права, а на початку строку лізингу (оренди) є обґрунтована впевненість у тому, що це право буде реалізовано; строк дії лізингу (оренди) становить більшу частину строку корисного використання активу навіть за умови, що право власності не передаватиметься; на початку строку дії лізингу (оренди) теперішня вартість мінімальних лізингових (орендних) платежів має бути не меншою, ніж справедлива вартість активу, переданого в лізинг (оренду); активи, передані в лізинг (оренду), мають спеціалізований характер, тобто лише лізингоодержувач може користуватися ними без суттєвих модифікацій.

Сьогодні серед банківських кредитних операцій виділяються також гарантійні кредитні операції. Гарантія – це спосіб забезпечення виконання зобов'язань, відповідно до якого банк-гарант приймає на себе грошове зобов'язання перед бенефіціаром (оформлене в письмовій формі або у формі повідомлення) сплатити кошти за принципала в разі невиконання останнім своїх зобов'язань у повному обсязі або їх частину в разі пред'явлення бенефіціаром вимоги та дотримання всіх вимог, передбачених умовами гарантії. У здійсненні операцій з банківськими гарантіями можуть приймати участь такі сторони: принципал – особа, за заявою якої надається гарантія чи контргарантія; банк-гарант – банк, який надає гарантію на користь бенефіціара; бенефіціар – особа, на користь якої надається гарантія; авізуючий банк – банк, який авізує та надає письмове повідомлення бенефіціару або банку

бенефіціара про умови наданої гарантії на користь бенефіціара; банк бенефіціара–банк, що обслуговує бенефіціара за гарантією; банк-контргарант – банк, який надає контргарантію на користь банку-гаранта або на користь іншого банку-контргаранта.

За формами надання розрізняють прямі гарантії та контргарантії (непрямі), а саме: пряма банківська гарантія – це гарантія, за якої банк-гарант бере на себе зобов'язання безпосередньо перед бенефіціаром; контргарантія – це гарантія, яку надає банк-контргарант на користь банку-гаранта або іншого банку-контргаранта.

За умовами надання і виконання гарантій, розрізняють відкличні, безвідкличні, умовні та безумовні гарантії. В залежності від того, на чію користь надаються гарантії, вони поділяються на платіжні гарантії, гарантії повернення авансового платежу, тендерні гарантії (гарантії забезпечення пропозиції), гарантії виконання, гарантії повернення позики тощо.

До гарантійних кредитних операцій відносять акцептні та авальні кредити. При акцептних операціях банк платить за зобов'язаннями клієнта. При авальній операції банк здійснює платіж лише у разі банкрутства боржника.

Споживчий кредит – це кредит, який надається як в національній так і в іноземній валютах фізичним особам-резидентам України на придбання споживчих товарів тривалого користування та послуг і який повертається в розстрочку, якщо інше не передбачено умовами кредитного договору.

Споживчі кредити поділяються на: інвестиційні; для купівлі товарів та сплати послуг; на розвиток підсобного господарства; цільові кредити окремим соціальним групам; на нецільові споживчі потреби; чекові; банківські кредитні картки.

Гострота житлової проблеми розширило сферу застосування та зростання обсягів кредитів, які надаються фізичним особам, на придбання житла, тобто іпотечних кредитів, при цьому предметом іпотеки є житлова нерухомість.

Характерною ознакою іпотечного кредиту є залишення заставного майна у позичальника. Позичальник може експлуатувати об'єкти, що передані у заставу. Іпотека дає право кредитору (банку) переважного задоволення своїх вимог до боржника в межах суми зареєстрованої застави. До іпотеки банки вдаються, як правило, при великих розмірах кредиту, але частіше іпотечний кредит надається спеціалізованими іпотечними банками, фінансовими компаніями, земельними банками і т. д.

Новим у споживчому кредитуванні є чековий кредит та банківські кредитні картки. Надання чекового кредиту пов'язано з наявністю рахунку. Це може бути звичайний поточний рахунок в банку. Між кредитором та позичальником передбачається обумовлене завчасно автоматичне надання кредиту в момент вичерпання залишку коштів на рахунку. Такі позики можуть погашатися або в процесі надходження на рахунок грошових коштів або спеціальними внесками позичальника.

Кредитна картка – це іменний грошовий платіжно-розрахунковий банківський документ, який використовується для надання споживчого кредиту. Використання кредитних карток виражає економічні відносини між трьома суб'єктами: банком, власником картки, торгівельною організацією. Пластикова картка з виділеними символами, видана банком покупцеві, служить для торгівельної організації свідченням того, що банк гарантує відкриття кредиту власнику цієї картки. За кожною картокою встановлюється ліміт, який може бути змінено в той чи інший бік залежно від режиму використання картки її власником. Власники кредитних карток постійно отримують інформацію про залишок ліміту кредитування за нею і, відповідно, про необхідність продовження кредиту. Кредитні картки застосовуються і при сплаті за послуги. Використання кредитних карток полегшує надання споживчих кредитів.

Зміст кредитних операцій комерційних банків полягає в укладенні та виконанні договорів щодо надання кредиту між банком та позичальником, які супроводжуються записами за банківськими рахунками з відповідним

відображенням у балансах контрагентів кредитного договору. У кредитному договорі передбачається: мета, сума, строк, порядок, форма видачі і погашення кредиту, форма забезпечення зобов'язань позичальника, процентна ставка, порядок і форма сплати процентів і основного боргу, права, зобов'язання, відповідальність сторін щодо надання і погашення кредитів, перелік відомостей, розрахунків та інших документів, необхідних для кредитування, періодичність їх подання банку, можливість проведення банком перевірок на місці наявності і стану зберігання заставного майна тощо. Зміст кредитного договору визначається сторонами залежно від конкретної кредитної операції.

Проведення кредитних операцій комерційних банків повинно відповідати певним вимогам і умовам. Кредити видаються тільки в межах наявних ресурсів, які має банк (не надаються кредити: на покриття збитків господарської діяльності позичальника; на формування та збільшення статутного капіталу клієнта; на внесення клієнтом платежів у бюджет і позабюджетні фонди; підприємствам, проти яких порушено справу про банкрутство тощо).

Отже, кредитні операції – основа банківського бізнесу, оскільки вони є головною статтею доходу банку. Однак із такими операціями пов'язаний певний ризик – імовірність втрати всієї або частини вартості активів, що існують у формі позик, врахованих векселів, гарантій та поручительств, виданих банком. Тому, глибоке розуміння сутності кредитних операцій сприятиме створенню банківськими працівниками ефективної системи їх управління.

1.2 Нормативне регулювання та особливості бухгалтерського обліку кредитних операцій в комерційних банках

Протягом останніх років банківська система України перетворилася на одну з провідних сфер підприємницької діяльності. Здійснюючи кредитні операції, банки активізують свою діяльність у сфері розвитку ринкових відносин. За цих умов усе більшого значення набувають питання суто практичні, насамперед здійснення обліку кредитних операцій в комерційних банках.

Дослідженням теоретико-методологічних основ обліку кредитних операцій в банках приділяється багато уваги у працях вітчизняних вчених та фахівців. Переважну більшість публікацій присвячено теретичним та практичним питанням організації та методики обліку кредитних операцій, наближенню їх до міжнародних норм, правил, принципів. Зокрема це праці вітчизняних авторів: А.М. Герасимовича [9], В.Г. Жила [64], Л.М. Кіндрацької [20], В.Б. Кириленка, В.І. Міщенко [38], В.І. Ричаківської, Н.Г. Слав'янської, Г.І. Спьяк [63], Г.П. Табачука [67], П.М. Сенища, М.С. Стасишен [64], Т.І. Фаріон [63] та ін. Серед російських науковців вагомий внесок у розробку цієї тематики здійснено Л.П. Кроливецкой, Г.П. Белоглазовой, Г.Я. Яковлевим [28], Л.В. Усатовою, М.С. Сероштан [68] та ін.

Незважаючи на значну кількість наукових публікацій з питань обліку кредитних операцій в банках, на нашу думку, бракує досліджень щодо вдосконалення обліку даних операцій.

Облік кредитних операцій в банках ґрунтується на принципах, загальноприйнятих у міжнародній практиці, зокрема: безперервності діяльності установи банку; стабільності правил бухгалтерського обліку; обережності; поділу звітних періодів (нарахування доходів та видатків); дати операції; переваги змісту над формою; оцінки активів та пасивів; окремого відображення активів та пасивів.

На міжнародному рівні методологічні засади формування в бухгал-

терському обліку інформації про кредитні операції регламентуються міжнародними стандартами бухгалтерського обліку (далі - МСБО) та фінансової звітності (далі-МСФЗ), а саме:

- МСБО 32 «Фінансові інструменти: розкриття і подання»;
- МСБО 37 «Забезпечення, непередбачені зобов'язання та непередбачені активи»;
- МСБО 39 «Фінансові інструменти: визнання та оцінка»;
- МСФЗ 7 «Фінансові інструменти: розкриття інформації».

Згідно з класифікацією, що наводиться у Міжнародних стандартах фінансової звітності, надані банками кредити відносяться до категорії фінансових активів, які є одним із видів фінансових інструментів. Фінансовий інструмент – це будь-який контракт, який приводить до фінансового активу одного суб'єкта господарювання і фінансового зобов'язання або інструмента власного капіталу іншого суб'єкта господарювання.

Згідно з МСБО 32 «Фінансові інструменти: подання» [32], фінансовий актив – це будь-який актив, що є: грошовими коштами; інструментом власного капіталу іншого суб'єкта господарювання; контрактним правом: отримувати грошові кошти або інший фінансовий актив від іншого суб'єкта господарювання або обмінювати фінансові інструменти з іншим суб'єктом господарювання за умов, які є потенційно сприятливими; контрактом, розрахунки за яким здійснюватимуться або можуть здійснюватися власними інструментами капіталу суб'єкта господарювання.

Відповідно до МСБО 39 [36] «Фінансові інструменти: визнання та оцінка», під час первісного визнання фінансового активу суб'єктові господарювання слід оцінювати його за справедливою вартістю плюс витрати на операцію, які прямо відносяться до придбання або випуску фінансового активу. Після первісного визнання фінансового активу суб'єктові господарювання слід оцінювати позики за амортизованою собівартістю, застосовуючи метод ефективної ставки відсотка. Амортизована собівартість фінансового активу – це сума, за якою фінансовий актив оцінюється при первісному

визнанні, мінус виплати основної суми, плюс (або мінус) накопичена амортизація будь-якої різниці між цією первісною сумою та сумою погашення із застосуванням методу ефективної ставки відсотка та мінус будь-яке зменшення (прямо чи через застосування рахунку резервів) унаслідок зменшення корисності або неможливості інкасації.

Вимоги щодо розкриття інформації про кредити, заставу, резерви, доходи і витрати, пов'язані з кредитами, кредитні ризики містяться у МСФЗ 7 [37] «Фінансові інструменти: розкриття інформації».

В Україні методологічні засади відображення в обліковій системі банків кредитних операцій та доходів і витрат, пов'язаних з їх проведенням регламентується такими нормативно-правовими актами Національного банку України:

– Інструкцією з бухгалтерського обліку кредитних, вкладних (депозитних) операцій та формування і використання резервів під кредитні ризики в банках України, затвердженою постановою Правління Національного банку України від 27.12.2007 р. № 481 [14] (далі-Інструкція № 481);

– Правилами бухгалтерського обліку доходів і витрат банків України, затвердженими постановою Правління Національного банку України від 18.06.2003 р. № 255 [50] (далі-Правила № 255);

– Інструкцією про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку банків України, затвердженою постановою Правління Національного банку України від 17.06.2004 р. № 280 [16] (далі-План рахунків).

В обліковій процедурі за кредитними операціями важливе місце відведено формуванню та використанню спеціальних резервів на покриття можливих втрат за наданими кредитами. Загальні підходи до цієї проблеми викладено в Положенні про порядок формування та використання резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків, затвердженому постановою Правління Національного банку України від 06.07.2000 р. № 279 [49] (далі-Положення № 279).

Облік фінансового лізингу (оренди) та наданих (отриманих) у забезпе-

чення кредиту основних засобів здійснюється банками згідно з вимогами Інструкції з бухгалтерського обліку основних засобів і нематеріальних активів банків України, затвердженої постановою Правління Національного банку України від 20.12.2005 N 480 [13].

Вищезазначені нормативні документи розроблені відповідно до Цивільного кодексу України, банківського законодавства, основних вимог міжнародних стандартів бухгалтерського обліку та національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку.

Зміст Інструкції № 481 дає опис повної облікової процедури за кредитними операціями у розрізі видів і напрямків кредитування та формування і використання резервів під кредитні ризики в банках. Дещо змінено підходи до обліку кредитних операцій, що використовувалися у практиці банків.

Так, згідно з даною Інструкцією під час первісного визнання банк оцінює надані кредити за справедливою вартістю, включаючи витрати на операцію, і відображає в бухгалтерському обліку відповідно як актив та зобов'язання, які не підлягають взаємозаліку. Кредити, придбані банком, оцінюються та відображаються в бухгалтерському обліку аналогічно до наданих кредитів.

Основою визначення справедливої вартості є припущення, що суб'єкт господарювання діє безперервно і не має наміру, ні потреби ліквідувати чи суттєво скоротити обсяг своєї діяльності або здійснювати операцію за несприятливих умов. Як правило, справедлива вартість фінансового інструменту під час первісного визнання дорівнює фактичній ціні операції між обізнаними, зацікавленими та незалежними сторонами.

Банк визнає прибуток або збиток під час первісного визнання фінансового інструменту, якщо він надає кредит за ставкою, що суттєво відрізняється від ставки, яку банк застосовує на цю ж дату для подібних фінансових інструментів. Прибуток або збиток дорівнює сумі різниці між справедливою вартістю фінансового активу або фінансового зобов'язання та

номінальною вартістю (сумою фактично наданих коштів) у кореспонденції з рахунками премії (дисконту). Суми неамортизованого дисконту (премії) амортизуються із застосуванням ефективної ставки відсотка не рідше одного разу на місяць протягом строку дії кредитного договору.

Правилами № 255 встановлено, що метод ефективної ставки відсотка застосовується для визнання процентних доходів за кредитами. Ефективна ставка відсотка розраховується під час первісного визнання фінансового інструменту шляхом визначення потоків грошових коштів з урахуванням умов договору за відповідним фінансовим інструментом. Під час розрахунку ефективної ставки відсотка беруться до уваги також комісії, що є невід'ємною частиною доходу/витрат за фінансовим інструментом

Нарахування процентів за наданими кредитами здійснюється за номінальною процентною ставкою, яка передбачена умовами договору, і відображається за рахунками з обліку нарахованих доходів. Умови нарахування та сплати процентів за наданими банком кредитами (дата нарахування, термін сплати за обумовлений період, метод визначення умовної кількості днів (метод «факт/факт», метод «факт/360», метод «30/360»), період розрахунку тощо), а також неустойки в разі порушення боржником зобов'язання визначаються договором між банком і контрагентом згідно з вимогами законодавства України.

Амортизація дисконту (премії) за кредитами здійснюється одночасно з нарахуванням процентів. Будь-які різниці, що виникають між сумою визнаних за ефективною ставкою відсотка процентних доходів та нарахованих за номінальною процентною ставкою доходів за кредитами, наданими за номінальною вартістю (без дисконту або премії), відображаються за рахунками з обліку неамортизованого дисконту (премії) у кореспонденції з рахунками з обліку процентних доходів.

Визнані банком доходи від проведення кредитних операцій відображаються в обліку із застосуванням принципу нарахування та обачності.

Слід зазначити, що кожний банк на підставі нормативно-правових актів

Національного банку України, з урахуванням вимог законодавства України та МСФЗ, розробляє свої внутрішні операційні процедури (правила), що визначають порядок ведення бухгалтерського обліку кредитних операцій, які здійснює банк. Важливим документом є розроблене положення про облікову політику банку, яке окреслює методику організації та ведення обліку (у т.ч. кредитних операцій) в конкретній установі банку.

Організація обліку кредитних операцій в банках спрямована на обмеження кредитного ризику при здійсненні даних операцій. У загальному плані організація обліку кредитних операцій охоплює три напрями:

- а) розподіл обов'язків та повноважень під час здійснення операцій;
- б) опис (через складання технологічних карт, на підставі внутрішньобанківських документів) процедури виконання операцій;
- в) контроль операцій, що включає: контроль повноважень; контроль технічного та бухгалтерського опрацювання даних.

Операційну діяльність банку безпосередньо забезпечують працівники банку, які виконують функції фронт-офісу та бек-офісу.

Фронт-офіс – це підрозділи банку або його уповноважені особи, які ініціюють та/або організують операцію (шляхом укладання відповідних договорів) – кредитний підрозділ.

Бек-офіс – підрозділи або окремі відповідальні виконавці, які залежно від їх функцій забезпечують реєстрацію, перевіряння, звіряння, облік операцій та контроль за ними.

Фінансовий облік кредитних операцій в національній та іноземній валюті здійснюється за рахунками Плану рахунків. План рахунків забезпечує мультивалютний облік операцій, тобто зміст операцій, розрахунки за якими проводяться в іноземній валюті, відображають на тих самих рахунках, що і за операціями в національній валюті. Такий підхід засвідчує застосування принципу міжнародного обліку – переваги економічного змісту операції над її юридичною формою. Чітко простежуються такі принципи обліку кредитів за Планом рахунків.

Міжбанківські кредити обліковуються за відповідними рахунками класу 1 «Казначейські та міжбанківські операції; кредити надані клієнтам за рахунками (в розрізі контрагентів) класу 2 «Операції з клієнтами», таких розділів і груп Плану рахунків, а саме:

Розділ 15 «Кошти в інших банках» :

– 152 «Кредити, що надані іншим банкам»;

Розділ 20 «Кредити, надані суб'єктам господарювання»:

– 201 «Кредити, що надані за операціями репо суб'єктам господарювання»;

– 202 «Кредити, що надані за врахованими вексями суб'єктам господарювання»;

– 203 «Вимоги, що придбані за операціями факторингу із суб'єктами господарювання»;

– 206 «Кредити в поточну діяльність, що надані суб'єктам господарювання»;

– 207 «Кредити в інвестиційну діяльність, що надані суб'єктам господарювання»;

– 208 «Іпотечні кредити, що надані суб'єктам господарювання».

Розділ 21 «Кредити, що надані органам державної влади»:

– 210 «Кредити, що надані органам державної влади»;

– 211 «Кредити, що надані органам місцевого самоврядування»;

– 212 «Іпотечні кредити, що надані органам державної влади»;

– 213 «Іпотечні кредити, що надані органам місцевого самоврядування».

Розділ 22 «Кредити, що надані фізичним особам»:

– 220 «Кредити на поточні потреби, що надані фізичним особам»;

– 221 «Фінансовий лізинг (оренда), що наданий фізичним особам»;

– 222 «Кредити, що надані за врахованими вексями фізичним особам»;

– 223 «Іпотечні кредити, що надані фізичним особам».

Таким чином, обліковуючи кредитні операції на рахунках Плану рахунків, насамперед беруть до уваги цільове спрямування кредиту, що має перевагу над його формою.

У кожній групі рахунків для відображення конкретних кредитних операцій відокремлюються рахунки для обліку наданих кредитів (у т.ч. короткострокових та довгострокових), неамортизованої премії та неамортизованого дисконту за наданими кредитами, простроченої заборгованості за наданими кредитами, нарахованих доходів та прострочених нарахованих доходів.

Усі рахунки для обліку наданих банком кредитів (1520, 1521, 1522, 1523, 1524, 2010, 2020, 2030, 2062, 2063, 2072, 2073, 2074, 2082, 2083, 2102, 2103, 2112, 2113, 2122, 2123, 2132, 2133, 2202, 2203, 2220, 2232, 2233) є активними. За дебетом цих рахунків проводяться суми наданих кредитів, а за кредитом – суми погашення заборгованості, а також суми заборгованості, що перераховані на рахунок простроченої заборгованості.

Рахунки для обліку неамортизованої премії за наданими кредитами (1525, 2065, 2075, 2085, 2105, 2115, 2125, 2135, 2205, 2235) є активними. За дебетом цих рахунків проводяться суми премії за наданими кредитами, а за кредитом – суми амортизації премії під час нарахування доходів за звітний період.

Рахунки для обліку неамортизованого дисконту за наданими кредитами (1526, 2016, 2026, 2036, 2066, 2076, 2086, 2106, 2116, 2126, 2136, 2206, 2226, 2236) є контрактивними (контрарні рахунки, які використовуються для регулювання показників активних рахунків). За кредитом цих рахунків проводяться суми дисконту за наданими кредитами. За дебетом проводяться суми амортизації дисконту під час нарахування доходів за звітний період.

Рахунки для обліку простроченої заборгованості за наданими кредитами (1527, 2027, 2037, 2067, 2077, 2087, 2107, 2117, 2127, 2137, 2207, 2227, 2237) є активними. За дебетом цих рахунків проводяться суми

простроченої заборгованості за наданими кредитами, а за кредитом – суми погашення простроченої заборгованості за наданими кредитами та суми списання безнадійної заборгованості.

Рахунки для обліку нарахованих доходів за наданими кредитами (1528, 2018, 2028, 2038, 2068, 2078,2088, 2108, 2118, 2128, 2138, 2208, 2228, 2238, 2607, 2627, 2657) є активними. За дебетом цих рахунків проводяться суми нарахованих доходів, а за кредитом – суми нарахованих доходів під час їх отримання; суми, що перераховані на рахунок прострочених нарахованих доходів.

Рахунки для обліку прострочених нарахованих доходів за наданими кредитами (1529, 2029, 2039,2069, 2079, 2089, 2109, 2119, 2129, 2139, 2209, 2229) є активними. За дебетом цих рахунків проводяться суми прострочених нарахованих доходів, а за кредитом – суми отриманих доходів.

Облік спеціальних резервів за наданими банком кредитами здійснюється за контрактивними рахунками 15 розділу групи 159 «Резерви під заборгованість інших банків» та 24 розділу групи 240 «Резерви під заборгованість за кредитами, що надані клієнтам».

Процентні доходи за наданими кредитами обліковуються за рахунками шостого класу «Доходи», розділу 60 «Процентні доходи» таких груп рахунків:

- 601 «Процентні доходи, що розміщені в інших банках»;
- 602 «Процентні доходи за кредитами, що надані суб'єктам господарювання»;
- 603 «Процентні доходи за кредитами, що надані органам державної влади»;
- 604 «Процентні доходи за кредитами, що надані фізичним особам».

Зобов'язання з кредитування, тобто зобов'язання банку надати кредит на певних умовах, обліковується за рахунками 9 класу «Позабалансові рахунки», групи 910 «Зобов'язання з кредитування, що надані банкам» та групи 912 «Зобов'язання з кредитування, що надані клієнтам».

Облік наданих гарантій здійснюється за рахунками 9 класу «Позабалансові рахунки», групи 900 «Гарантії, поручительства, акредитиви та акцепти, що надані банкам» та групи 902 «Гарантії, що надані клієнтам».

Для обліку забезпечення кредитних операцій використовуються рахунки 9 класу «Позабалансові рахунки», груп 950 «Отримана застава» та 952 «Іпотека».

Аналізуючи рахунки обліку кредитних операцій слід зазначити, що пролонговані кредити відображають у Плані рахунків за відповідними рахунками з обліку короткострокової або довгострокової заборгованості в розрізі напрямів та видів кредитування, у зв'язку з відміною рахунків пролонгації.

Скасовано також рахунки з обліку сумнівної заборгованості за кредитними операціями (постанова Правління Національного банку України від 27.12.2007 р. № 482), так як на момент визнання заборгованості сумнівною втрачається сенс такого обліку.

Зрозуміло, що отриманої інформації на рівні синтетичного обліку недостатньо для повного інформаційного забезпечення ведення обліку, складання звітності та інформування контрагентів. Детальна інформація про кожного контрагента та кожну операцію фіксується на рівні аналітичного обліку на аналітичних рахунках. Банки самостійно визначають порядок формування аналітичних рахунків за балансовими рахунками.

Надалі розглянемо детальніше облік операцій із надання банками кредитів та їх повернення; облік доходів за наданими кредитами; облік забезпечення кредитних операцій; облік операцій з формування та використання спеціальних резервів за наданими кредитами та особливості обліку окремих кредитних операцій.

Операції з міжбанківського кредитування за своєю сутністю є одночасно операціями розміщення та залучення ресурсів:

– для банка-кредитора це операції розміщення коштів, які обліковуються на активних балансових рахунках;

– для банку-позичальника одержані кошти є запозиченими і обліковуються на пасивних балансових рахунках.

Враховуючи принцип МСБО превалювання сутності над формою до міжбанківських кредитних операцій належать також операції розміщення міжбанківських строкових депозитів (група 151 «Строкові вклади (депозити), що розміщені в інших банках»).

Надання міжбанківських кредитів здійснюється через коррахунки, відкриті одним банком в іншому. Основні бухгалтерські проводки за наданими міжбанківськими кредитами на рівні банку-кредитора наступні:

Надано кредит іншому банку: Дт 1521, 1523, 1524; Кт 1200 «Кореспондентський рахунок банку в Національному банку України», 1500 «Кореспондентські рахунки, що відкриті в інших банках»;

Нараховано доходи за наданим кредитом в кінці звітного періоду: Дт 1528; Кт 6014, 6016, 6017.

Отримано проценти за кредитом : Дт 1200, 1500; Кт 1528.

По закінченні терміну дії кредитного договору отримано суму на погашення кредиту: Дт 1200, 1500; Кт 1521, 1523, 1524.

Облік операцій із надання банком кредитів клієнтам та їх повернення:

При здійсненні обліку операцій з кредитування, банк своїм клієнтам надає виписки із додатками, що повідомляють про зміст банківської операції, суму операції та підтверджують правомірність здійсненої операції.

У день виникнення в банку зобов'язання з кредитування (зобов'язання банку надати клієнту кредит на певних умовах) банк відображає суму зобов'язання на позабалансових рахунках такою бухгалтерською проводкою: Дт 9129 «Інші зобов'язання з кредитування, які надані клієнтам» Кт 9900 «Контррахунок» (контрарні рахунки - це рахунки бухгалтерського обліку, показники яких використовуються для регулювання оцінки об'єктів обліку, які відображені в інших рахунках).

Зобов'язання з кредитування банк визнає за позабалансовими рахунками до часу його погашення або закінчення строку виконання.

У разі припинення дії договору, часткового або повного його виконання відповідна сума зобов'язання списується з позабалансових рахунків і здійснюються такі бухгалтерські проводки: Дт 9900 «Контррахунок» Кт 9129 «Інші зобов'язання з кредитування, які надані клієнтам».

Якщо на дату операції (у день виникнення в банку зобов'язання з кредитування) кредит надається в повній сумі, то зобов'язання з кредитування за позабалансовими рахунками не відображається.

Надані банком клієнтам кредити в поточну та інвестиційну діяльність, а також іпотечні кредити відображаються в бухгалтерському обліку такою проводкою: Дт Рахунки для обліку наданих кредитів (2062, 2063, 2072, 2073, 2074, 2082, 2083, 2102, 2103, 2112, 2113, 2122, 2123, 2132, 2133, 2202, 2203, 2232, 2233) Кт Рахунки для обліку грошових коштів та коштів клієнтів (1001, 1002, 1200, 1500, 2600, 2605, 2620, 2625 та інші).

У разі надання кредиту з отриманням процентів авансом або сплатою клієнтом банку комісії, що є невід'ємною частиною кредиту, здійснюються такі бухгалтерські проводки: Дт Рахунки для обліку наданих кредитів (2062, 2063, 2072, 2073, 2074, 2082, 2083, 2102, 2103, 2112, 2113, 2122, 2123, 2132, 2133, 2202, 2203, 2232, 2233) – на суму кредиту; Кт Рахунки для обліку грошових коштів та коштів клієнтів (1001, 1002, 1200, 1500, 2600, 2605, 2620, 2625 та інші) – на суму кредиту за вирахуванням комісії та/або процентів, утриманих авансом; Кт Рахунки для обліку неамортизованого дисконту за наданими кредитами (2066, 2076, 2086, 2106, 2116, 2126, 2136, 2206, 2236) – на суму комісії та/або процентів, утриманих авансом.

Якщо кредит надається банком за процентною ставкою, яка нижча, ніж ринкова, то банк одразу визнає збиток і здійснює в бухгалтерському обліку такі проводки:

– на суму наданого кредиту:

1) Дт Рахунки для обліку наданих кредитів (2062, 2063, 2072, 2073, 2074, 2082, 2083, 2102, 2103, 2112, 2113, 2122, 2123, 2132, 2133, 2202, 2203, 2232, 2233)

2) Кт Рахунки для обліку грошових коштів та коштів клієнтів (1001, 1002, 1200, 1500, 2600, 2605, 2620, 2625 та інші);

– на різницю між номінальною вартістю кредиту, зазначеною в договорі, та справедливою вартістю:

1) Дт 7390 «Витрати від наданих кредитів, розміщених вкладів (депозитів) за ставкою, яка нижча, ніж ринкова»

2) Кт Рахунки для обліку неамортизованого дисконту за наданими кредитами (2066, 2076, 2086, 2106, 2116, 2126, 2136, 2206, 2236).

У разі надання банком кредиту за процентною ставкою, яка вища, ніж ринкова, банк відразу визнає прибуток і здійснює такі бухгалтерські проводки:

– на суму наданого кредиту:

1) Дт Рахунки для обліку наданих кредитів (2062, 2063, 2072, 2073, 2074, 2082, 2083, 2102, 2103, 2112, 2113, 2122, 2123, 2132, 2133, 2202, 2203, 2232, 2233)

2) Кт Рахунки для обліку грошових коштів та коштів клієнтів (1001, 1002, 1200, 1500, 2600, 2605, 2620, 2625 та інші);

– на різницю між номінальною вартістю кредиту, зазначеною в договорі, та справедливою вартістю:

1) Дт Рахунки для обліку неамортизованої премії за наданими кредитами (2065, 2075, 2085, 2105, 2115, 2125, 2135, 2205, 2235)

2) Кт 6390 «Дохід від наданих кредитів, розміщених вкладів (депозитів) за ставкою, яка вища, ніж ринкова».

На суму наданого кредиту зменшується зобов'язання з кредитування, що обліковується за позабалансовими рахунками.

Облік повернення кредитів:

Вчасне погашення клієнтами заборгованості за наданими банком кредитами (основного боргу) відображається в бухгалтерському обліку такими проводками:

– Дт Рахунки для обліку грошових коштів та коштів клієнтів (1001,

1002, 1200, 1500, 2600, 2605, 2620, 2625 та інші)

– Кт Рахунки для обліку наданих кредитів (2062, 2063, 2072, 2073, 2074, 2082, 2083, 2102, 2103, 2112, 2113, 2122, 2123, 2132, 2133, 2202, 2203, 2232, 2233).

Сума заборгованості за кредитом, що не сплачена позичальником (боржником) у визначений договором строк, наступного робочого дня відображається такою бухгалтерською проводкою:

– Дт Рахунки для обліку простроченої заборгованості за наданими кредитами (2067, 2077, 2087, 2107, 2117, 2127, 2137, 2207, 2227, 2237)

– Кт Рахунки для обліку наданих кредитів (2062, 2063, 2072, 2073, 2074, 2082, 2083, 2102, 2103, 2112, 2113, 2122, 2123, 2132, 2133, 2202, 2203, 2232, 2233).

Погашення простроченої заборгованості за наданим кредитом відображається такою бухгалтерською проводкою:

– Дт Рахунки для обліку грошових коштів та коштів клієнтів (1001, 1002, 1200, 1500, 2600, 2605, 2620, 2625 та інші)

– Кт Рахунки для обліку простроченої заборгованості за наданими кредитами (2067, 2077, 2087, 2107, 2117, 2127, 2137, 2207, 2227, 2237).

У разі визнання банком заборгованості за кредитними операціями безнадійною що до отримання, така заборгованість списується за рахунок спеціальних резервів. Згідно Положення № 279 безнадійні кредитні операції – це операції, імовірність виконання зобов'язань за якими з боку позичальника/контрагента банку (з урахуванням фінансового стану позичальника та рівня забезпечення) практично відсутня, ризик за такими операціями дорівнює сумі заборгованості за ними.

Облік доходів за наданими кредитами клієнтам банку:

Облік нарахованих доходів здійснюється не рідше одного разу на місяць за кожною кредитною операцією (договором) окремо. Під час нарахування процентних доходів в національній валюті здійснюються такі проводки:

– Дт Рахунки для обліку нарахованих доходів за наданими кредитами (2068, 2078, 2088, 2108, 2118, 2128, 2138, 2208, 2228, 2238, 2607, 2627, 2657)

– Кт Рахунки для обліку процентних доходів (6026, 6027, 6029, 6030, 6031, 6032, 6033, 6042, 6043, 6046).

Нарахування процентних доходів в іноземній валюті здійснюється з використанням технічних рахунків валютної позиції і відображається в обліку такими проводками:

– Дт Рахунки для обліку нарахованих доходів за наданими кредитами (2068, 2078, 2088, 2108, 2118, 2128, 2138, 2208, 2228, 2238, 2607, 2627, 2657)

– Кт 3800 «Позиція банку щодо іноземної валюти та банківських металів».

Одночасно на суму вартості іноземної валюти в грошовій одиниці України (за офіційним курсом на дату визнання) здійснюється така бухгалтерська проводка:

– Дт 3801 «Еквівалент позиції банку щодо іноземної валюти та банківських металів»

– Кт Рахунки для обліку процентних доходів (6026, 6027, 6029, 6030, 6031, 6032, 6033, 6042, 6043, 6046).

Амортизація дисконту за наданими кредитами супроводжується такими проводками:

– в національній валюті:

1) Дт Рахунки для обліку неамортизованого дисконту за наданими кредитами (2066, 2076, 2086, 2106, 2116, 2126, 2136, 2206, 2236)

2) Кт Рахунки для обліку процентних доходів за наданими кредитами (6026, 6027, 6029, 6030, 6031, 6032, 6033, 6042, 6043, 6046);

– в іноземній валюті:

1) Дт Рахунки для обліку неамортизованого дисконту за наданими кредитами (2066, 2076, 2086, 2106, 2116, 2126, 2136, 2206, 2236)

2) Кт 3800 «Позиція банку щодо іноземної валюти та банківських металів»;

3) Дт 3801 «Еквівалент позиції банку щодо іноземної валюти та банківських металів»

4) Кт Рахунки для обліку процентних доходів за наданими кредитами (6026, 6027, 6029, 6030, 6031, 6032, 6033, 6042, 6043, 6046).

У випадку амортизації премії за наданими кредитами виконуються наступні проводки:

– в національній валюті:

1) Дт Рахунки для обліку процентних доходів за наданими кредитами (6026, 6027, 6029, 6030, 6031, 6032, 6033, 6042, 6043, 6046).

2) Кт Рахунки для обліку неамортизованої премії за наданими кредитами (2065, 2075, 2085, 2105, 2115, 2125, 2135, 2205, 2235);

– в іноземній валюті:

1) Дт 3800 «Позиція банку щодо іноземної валюти та банківських металів»

2) Кт Рахунки для обліку неамортизованої премії за наданими кредитами (2065, 2075, 2085, 2105, 2115, 2125, 2135, 2205, 2235);

3) Дт Рахунки для обліку процентних доходів за наданими кредитами (6026, 6027, 6029, 6030, 6031, 6032, 6033, 6042, 6043, 6046)

4) Кт 3801 «Еквівалент позиції банку щодо іноземної валюти та банківських металів».

Як видно з наведених вище бухгалтерських проводок, амортизація дисконту за даними банком кредитами збільшує процентні доходи, а амортизація премії – зменшує процентні доходи банку.

Зауважимо, що нарахування процентних доходів, амортизація дисконту (премії) в іноземній валюті здійснюються в тій валюті, у якій обліковується пов'язаний з ними кредит.

Під час отримання банком коштів за раніше визнаними нарахованими доходами в національній чи іноземній валюті виконуються такі бухгалтерські записи:

– Дт Рахунки для обліку грошових коштів та коштів клієнтів (1001,

1002, 1200, 1500, 2600, 2605, 2620, 2625 та інші)

– Кт Рахунки для обліку нарахованих доходів за наданими кредитами (2068, 2078, 2088, 2108, 2118, 2128, 2138, 2208, 2228, 2238, 2607, 2627, 2657).

У разі надходження коштів за операціями, за якими визнання доходу та отримання коштів відбувається на дату балансу, здійснюються такі проводки:

– в національній валюті:

1) Дт Рахунки для обліку грошових коштів та коштів клієнтів (1001, 1002, 1200, 1500, 2600, 2605, 2620, 2625 та інші)

2) Кт Рахунки для обліку процентних доходів за наданими кредитами (6026, 6027, 6029, 6030, 6031, 6032, 6033, 6042, 6043, 6046);

– в іноземній валюті:

1) Дт Рахунки для обліку грошових коштів та коштів клієнтів (1001, 1002, 1200, 1500, 2600, 2605, 2620, 2625 та інші)

2) Кт 3800 «Позиція банку щодо іноземної валюти та банківських металів»;

3) Дт 3801 «Еквівалент позиції банку щодо іноземної валюти та банківських металів»

4) Кт Рахунки для обліку процентних доходів за наданими кредитами (6026, 6027, 6029, 6030, 6031, 6032, 6033, 6042, 6043, 6046).

У випадку непогашення боржником заборгованості за нарахованими доходами в строк, передбачений угодою, наступного робочого дня несплачена сума обліковується на відповідних рахунках з обліку прострочених нарахованих доходів. При цьому виконується проведення:

– Дт Рахунки для обліку прострочених нарахованих доходів за наданими кредитами (2069, 2079, 2089, 2109, 2119, 2129, 2139, 2209, 2229)

– Кт Рахунки для обліку нарахованих доходів за наданими кредитами (2068, 2078, 2088, 2108, 2118, 2128, 2138, 2208, 2228, 2238, 2607, 2627, 2657).

У разі часткового або повного погашення контрагентом (поручителем) заборгованості за нарахованими доходами, що обліковуються на рахунках прострочених нарахованих доходів, виконується така проводка:

- Дт Рахунки для обліку грошових коштів та коштів клієнтів (1001, 1002, 1200, 1500, 2600, 2605, 2620, 2625 та інші)
- Кт Рахунки для обліку прострочених нарахованих доходів за наданими кре-дитами (2069, 2079, 2089, 2109, 2119, 2129, 2139, 2209, 2229).

Відображення в бухгалтерському обліку банку комісійних доходів, що є невід’ємною частиною кредиту, залежить від моменту їх отримання і факту надання банком кредиту. Як вже зауважувалося, отримані комісії, що є невід’ємною частиною доходу за кредитом до часу його видачі відображаються за рахунком 3600 «Доходи майбутніх періодів».

Сума наперед отриманих банком комісій відноситься на відповідний рахунок неамортизованого дисконту за кредитом та амортизується на процентні доходи протягом дії кредитного договору в разі прийняття позитивного рішення щодо надання кредиту.

Якщо строк наданого зобов’язання з кредитування закінчується без надання кредиту, то сума отриманої від клієнтів комісійної винагороди обліковується за такими рахунками (залежно від виду кредитної операції):

- 6111 «Комісійні доходи від кредитного обслуговування клієнтів»;
- 6118 «Комісійні доходи за позабалансовими операціями з клієнтами»;
- 6119 «Інші комісійні доходи за операціями з клієнтами».

Нарахування комісійних доходів за кредитними операціями в національній валюті супроводжується такою бухгалтерською проводкою:

- Дт 3578 «Інші нараховані доходи»
- Кт Рахунки для обліку комісійних доходів (6111, 6118, 6119).

Під час нарахування комісійних доходів за кредитними операціями в іноземній валюті здійснюються такі проводки:

- Дт 3578 «Інші нараховані доходи»
- Кт 3800 «Позиція банку щодо іноземної валюти та банківських металів»
- Дт 3801 «Еквівалент позиції банку щодо іноземної валюти та

банківських металів»

- Кт Рахунки для обліку комісійних доходів (6111, 6118, 6119).

Отримання банком раніше нарахованих комісій за кредитними операціями супроводжується проводкою:

- Дт Рахунки для обліку грошових коштів та коштів клієнтів (1001, 1002, 1200, 1500, 2600, 2605, 2620, 2625 та інші)
- Кт 3578 «Інші нараховані доходи».

Облік забезпечення кредитних операцій:

Облік забезпечення кредитних операцій здійснюється протягом дії відповідного договору про забезпечення виконання зобов'язань за такими позабалансовими активними рахунками:

- 9500 «Отримана застава»;
- 9501 «Заставна за іпотечними кредитами»;
- 9503 «Заставна за складськими свідоцтвами»;
- 9520 «Земельні ділянки»;
- 9521 «Нерухоме майно житлового призначення»;
- 9523 «Інші об'єкти нерухомого майна».

Застава, що отримана як забезпечення кредиту (майно, у тому числі майнові права на грошові кошти, які розміщені на вклад), відображається такою бухгалтерською проводкою:

- Дт Рахунки для обліку отриманої застави (9500, 9501, 9503, 9520, 9521, 9523)
- Кт 9900 «Контррахунок».

Зміна вартості отриманої банком застави відображається в бухгалтерському обліку такими проводками:

а) у разі збільшення вартості застави:

- 1) Дт Рахунки для обліку отриманої застави (9500, 9501, 9503, 9520, 9521, 9523)
- 2) Кт 9900 «Контррахунок»;

б) у разі зменшення вартості застави:

1) Дт 9900 «Контррахунок»

2) Кт Рахунки для обліку отриманої застави (9500, 9501, 9503, 9520, 9521, 9523).

У разі виконання зобов'язання боржником або іншою зобов'язаною особою, а також у разі припинення дії відповідного договору про забезпечення, вартість забезпечення списується з відповідних позабалансових рахунків такими бухгалтерськими проводками:

Дт 9900 «Контррахунок»

Кт Рахунки для обліку отриманої застави (9500, 9501, 9503, 9520, 9521, 9523).

При неповерненні клієнтом кредиту і в разі задоволення вимог банку-кредитора за рахунок предмета застави в бухгалтерському обліку здійснюються такі проводки:

– Дт Рахунки для обліку грошових коштів, коштів клієнтів, залучених вкладів (депозитів), розміщених ощадних (депозитних) сертифікатів 1001, 1200, 2600, 2605, 2610, 2615, 2620, 2625, 2630, 2635, 3320, 3330, 3340)

– Кт Рахунки для обліку наданих кредитів, рахунки для обліку простроченої заборгованості за наданими кредитами,

– Кт Рахунки для обліку процентних доходів за наданими кредитами, рахунки для обліку нарахованих доходів за наданими кредитами, рахунки для обліку прострочених нарахованих доходів, рахунки з обліку сплачених штрафів та пені.

Одночасно списується вартість заставленого майна, що обліковувалося за позабалансовими рахунками, що супроводжується проводкою: Дт 9900 «Контррахунок»; Кт Рахунки для обліку отриманої застави (9500, 9501, 9503, 9520, 9521, 9523).

Облік операцій з формування і використання спеціальних резервів за наданими кредитами:

Резерв під кредитні ризики використовується лише для покриття збитків за непогашеною позичальниками заборгованістю за кредитними

операціями за основним боргом, стягнення якої є неможливим. Формування резерву здійснюється банками щомісяця в повному обсязі (незалежно від розміру їх доходів) станом на 1-ше число місяця, наступного за звітним.

Для відшкодування можливих втрат за безнадійними до отримання доходами банк також обов'язково формує спеціальні резерви. Резерви формуються на всю суму прострочених понад 31 день заборгованістю за нарахованими доходами та нарахованими процентними доходами з урахуванням вимог Національного банку України щодо врахування строку заборгованості по основному боргу.

Сума резерву за наданими банком кредитами визначається як різниця між балансовою вартістю наданого кредиту та теперішньою вартістю оцінених майбутніх грошових потоків (за винятком майбутніх кредитних збитків, які не були понесені), дисконтованих за первісною ефективною ставкою відсотка.

Банк спочатку визначає наявність об'єктивних доказів зменшення корисності окремо для кожного фінансового активу, що оцінюється на індивідуальній основі (фінансові труднощі позичальника, порушення умов договору тощо).

Банк включає фінансовий актив до групи фінансових активів з подібними характеристиками кредитного ризику й оцінює його на портфельній основі, якщо немає доказів зменшення корисності для окремо оціненого фінансового активу (незалежно від його суттєвості). Не включаються до портфельної оцінки на зменшення корисності фінансові активи, які окремо оцінюють на зменшення корисності (індивідуальна основа) і за якими визнаються збитки від зменшення корисності.

Банк здійснює портфельну оцінку майбутніх грошових потоків у групі фінансових активів з метою визначення зменшення корисності на основі досвіду фактичних збитків за минулий період для активів з характеристикою кредитних ризиків, подібною до характеристики цієї групи.

Облік спеціальних резервів за наданими банком кредитами клієнтам

здійснюється за контрактивними рахунками 24 розділу групи 240 «Резерви під заборгованість за кредитами, що надані клієнтам» а саме:

– 2400 «Резерви під кредити, що надані клієнтам та оцінюються на індивідуальній основі». За кредитом рахунку проводяться суми сформованих резервів (у т.ч. під заборгованість за нарахованими доходами); суми збільшення резервів. За дебетом рахунку проводяться суми зменшення резервів; суми використаних резервів у встановленому порядку.

– 2401 «Резерви під кредити, що надані клієнтам та оцінюються на портфельній основі». За кредитом рахунку проводяться суми сформованих резервів; суми збільшення резервів. За дебетом рахунку проводяться суми зменшення резервів.

Витрати банку на формування спеціальних резервів за наданими кредитами обліковуються за рахунком 7702 «Відрахування в резерви під заборгованість за наданими кредитами клієнтам».

Операції з формування (збільшення) резерву за наданими кредитами в національній валюті супроводжуються такою бухгалтерською проводкою:

Дт 7702 «Відрахування в резерви під заборгованість за наданими кредитами клієнтам» Кт 2400 «Резерви під кредити, що надані клієнтам та оцінюються на індивідуальній основі», або 2401 «Резерви під кредити, що надані клієнтам та оцінюються на портфельній основі».

Формування (збільшення) резервів в іноземній валюті здійснюється за кожною валютою окремо з урахуванням офіційного курсу гривні до іноземних валют на день проведення операції. При цьому виконуються такі бухгалтерські записи:

– Дт 7702 «Відрахування в резерви під заборгованість за наданими кредитами клієнтам»;

– Кт 3801 «Еквівалент позиції банку щодо іноземної валюти та банківських металів»;

– Дт 3800 «Позиція банку щодо іноземної валюти та банківських металів»;

– Кт 2400 «Резерви під кредити, що надані клієнтам та оцінюються на індивідуальній основі», або 2401 «Резерви під кредити, що надані клієнтам та оцінюються на портфельній основі».

Сформовані банком спеціальні резерви в іноземній валюті підлягають переоцінці в разі зміни офіційних курсів гривні до іноземних валют з відображенням результату переоцінки за балансовим рахунком 6204 «Результат від торгівлі іноземною валютою та банківськими металами».

Банк сторнує попередньо визнаний збиток від зменшення корисності, якщо в наступному періоді сума збитку від зменшення корисності зменшується, що об'єктивно пов'язано з подією, яка відбувалася після визнання зменшення корисності (наприклад, покращення кредитного рейтингу боржника).

У разі сторнування (зменшення) розрахункового розміру спеціальних резервів, сформованих в національній валюті, здійснюється така бухгалтерська проводка: Дт 2400 «Резерви під кредити, що надані клієнтам та оцінюються на індивідуальній основі», або 2401 «Резерви під кредити, що надані клієнтам та оцінюються на портфельній основі» Кт 7702 «Відрахування в резерви під заборгованість за наданими кредитами клієнтам».

Сторнування (зменшення) розрахункового розміру спеціальних резервів, сформованих в іноземній валюті, за наявності інформації щодо офіційного курсу гривні до іноземних валют на дату формування (коригування) резерву супроводжується такими бухгалтерськими проводками:

– Дт 2400 «Резерви під кредити, що надані клієнтам та оцінюються на індивідуальній основі», або 2401 «Резерви під кредити, що надані клієнтам та оцінюються на портфельній основі» – за офіційним курсом гривні до іноземних валют на дату коригування; Кт 3800 «Позиція банку щодо іноземної валюти та банківських металів»;

– Дт 3801 «Еквівалент позиції банку щодо іноземної валюти та банківських металів»; Кт 7702 «Відрахування в резерви під заборгованість за

наданими кредитами клієнтам» – за офіційним курсом гривні до іноземних валют на дату формування резерву;

– Дт або Кт 6204 «Результат від торгівлі іноземною валютою та банківськими металами» – на суму різниці між сумою резерву за офіційним курсом гривні до іноземних валют на дату формування резерву і сумою резерву за офіційним курсом гривні до іноземних валют на дату коригування.

У випадку відсутності інформації щодо офіційного курсу гривні до іноземних валют на дату формування (коригування) резерву банк сторнує раніше сформований резерв і здійснює бухгалтерські проводки з формування резерву на відповідну суму.

Списання безнадійної заборгованості за кредитом за рахунок спеціального резерву відображається такою бухгалтерською проводкою: Дт 2400 «Резерви під кредити, що надані клієнтам та оцінюються на індивідуальній основі» Кт Рахунки з обліку простроченої заборгованості за кредитами 2067, 2077, 2087, 2107, 2117, 2127, 2137, 2207, 2237.

Банк обліковує списану за рахунок спеціальних резервів безнадійну заборгованість за наданим кредитом за позабалансовими рахунками до визначеного обліковою політикою банку часу з урахуванням вимог законодавства України щодо відшкодування збитків. У цьому разі здійснюється така проводка: Дт 9611 «Списана у збиток заборгованість за кредитними операціями» Кт 9910 «Контррахунок».

Часткове або повне погашення позичальником раніше списаної за рахунок резерву суми безнадійної заборгованості за кредитом супроводжується такими бухгалтерськими записами:

а) якщо безнадійну заборгованість за кредитом було списано за рахунок резерву в поточному році: Дт Рахунки для обліку грошових коштів та коштів клієнтів (1001, 1002, 1200, 1500, 2600, 2605, 2620, 2625 та інші) Кт 7702 «Відрахування в резерви під заборгованість за наданими кредитами клієнтам»;

б) якщо безнадійну заборгованість було списано за рахунок резерву в

минулому році: Дт Рахунки для обліку грошових коштів та коштів клієнтів (1001, 1002, 1200, 1500, 2600, 2605, 2620, 2625 та інші) Кт 6712 «Повернення раніше списаної безнадійної заборгованості за кредитами, що надані клієнтам».

Одночасно на суму отриманого платежу здійснюється проводка: Дт 9910 «Контррахунок» Кт 9611 «Списана у збиток заборгованість за кредитними операціями».

Аналогічно здійснюються проводки щодо формування резерву та визнання безнадійною заборгованості за нарахованими доходами, при цьому використовуються рахунки нарахованих доходів.

Особливості обліку окремих кредитних операцій:

Кредит овердрафт та нараховані за ним відсотки погашаються автоматично при поступленні коштів на рахунок клієнта. Ліміт овердрафту визначається на підставі даних про фінансовий стан клієнта і залежить від обсягу та динаміки надходжень на його поточний рахунок.

Суми наданих кредитів овердрафт відображаються в бухгалтерському обліку за дебетом поточних рахунків клієнтів, а саме: 2600 «Кошти на вимогу суб'єктів господарювання»; 2605 «Кошти на вимогу суб'єктів господарювання для здійснення операцій з використанням платіжних карток»; 2620 «Кошти на вимогу фізичних осіб»; 2625 «Кошти на вимогу фізичних осіб для здійснення операцій з використанням платіжних карток»; 2650 «Кошти на вимогу небанківських фінансових установ»; 2655 «Кошти на вимогу небанківських фінансових установ для здійснення операцій з використанням платіжних карток».

У результаті надання кредиту овердрафт виникає дебетовий залишок на поточному рахунку клієнта і здійснюється така бухгалтерська проводка:

Дт Поточні рахунки клієнтів (2600, 2605, 2620, 2625, 2650, 2655)

Кт Рахунки для обліку грошових коштів та коштів клієнтів (1001, 1002, 1200, 1500, 2600, 2605, 2620, 2625 та інші).

Облік кредитів овердрафт здійснюється аналогічно обліку наданих

кредитів.

На дату укладення факторингової угоди, сума, яку банк-фактор зобов'язується сплатити клієнту, відображається на позабалансовому рахунку 9129 «Інші зобов'язання з кредитування, які надані клієнтам». Отримані банком відповідно до умов договору факторингу розрахункові документи клієнта обліковуються за номінальною вартістю за рахунком 9800 «Розрахункові документи за факторинговими операціями». За дебетом цього рахунку проводяться суми номінальної вартості платіжних документів, які підлягають оплаті. За кредитом рахунку списуються суми, що сплачені боржником за платіжними документами або в разі списання заборгованості.

Отримання документів від клієнта за факторинговою угодою супроводжується проводкою: Дт 9800 «Розрахункові документи за факторинговими операціями» Кт 9910 «Контррахунок».

Сума коштів, сплачених клієнту, відображається фактором (банком) такими бухгалтерськими проводками: Дт 2030 «Вимоги, що придбані за операціями факторингу із суб'єктами господарювання» Кт 2600 «Кошти на вимогу суб'єктів господарювання».

У разі утримання банком авансом процентних або комісійних доходів за факторинговою операцією виконується проводка: Дт 2030 «Вимоги, що придбані за операціями факторингу із суб'єктами господарювання» Кт 2600 «Кошти на вимогу суб'єктів господарювання» Кт 2036 «Неамортизований дисконт за вимогами, що придбані за операціями факторингу із суб'єктами господарювання» – на суму утриманих банком авансом процентів або комісійних.

Одночасно на суму сплачених клієнту коштів відображається зменшення зобов'язання банку за факторинговою операцією, що супроводжується проводкою: Дт 9900 «Контррахунок» Кт 9129 «Інші зобов'язання з кредитування, які надані клієнтам».

Доходи банку від проведення факторингових операцій складаються з комісійної винагороди (у відсотках до суми дебіторської заборгованості),

процентів за кредит та пені при затримці оплати боргових вимог дебітором (облік здійснюється аналогічно обліку доходів за наданими кредитами).

Банк відображає в бухгалтерському обліку операцію зворотного репо як наданий кредит під заставу цінних паперів залежно від умов, згідно з якими здійснюється передавання (продаж) цінних паперів і виконання зобов'язань сторонами договору.

Банк здійснює облік операцій з урахування векселів, якщо передбачає їх утримання до строку погашення. Операція з урахування векселів супроводжується такими проводками:

За кредитами, що надані за врахованими вексями суб'єктам господарювання: Дт 2020 «Кредити, що надані за врахованими вексями суб'єктам господарювання» – на номінальну суму векся Кт 2026 «Неамортизований дисконт за врахованими вексями суб'єктів господарювання» – на суму дисконту Кт Рахунки для обліку грошових коштів та коштів клієнтів (1200, 1500, 2600) – на суму наданих коштів;

За кредитами, що надані за врахованими вексями фізичним особам:

Дт 2220 «Кредити, що надані за врахованими вексями фізичним особам» – на номінальну суму векся Кт 2226 «Неамортизований дисконт за врахованими вексями фізичних осіб» – на суму дисконту Кт Рахунки для обліку грошових коштів та коштів клієнтів (1200, 1500, 2620) – на суму наданих коштів.

Банк одночасно зменшує зобов'язання з кредитування на суму балансової вартості врахованих векселів.

Враховані векселі обліковуються банком за позабалансовим рахунком 9819 «Інші цінності і документи» за номінальною вартістю. Банк здійснює амортизацію суми дисконту за векселем за період від дати придбання до дати погашення векся не рідше одного разу на місяць.

Погашення врахованих векселів в установленний строк супроводжується такою бухгалтерською проводкою: Дт Рахунки для обліку грошових коштів та коштів клієнтів (1200, 1500, 2600, 2620); Кт 2020 «Кредити, що

надані за врахованими векселями суб'єктам господарювання», або 2220 «Кредити, що надані за врахованими векселями фізичним особам».

Облік простроченої та безнадійної заборгованості за операціями з урахування векселів здійснюється аналогічно обліку повернення кредитів.

Банк здійснює облік кредитів овернайт аналогічно до обліку наданих (отриманих) кредитів.

Надані гарантії під час первісного визнання відображаються в обліку як зобов'язання та оцінюються за справедливою вартістю, яка дорівнює сумі отриманих банком-гарантом комісій. При цьому на отриману суму комісії за надану гарантію виконується така бухгалтерська проводка: Дт Рахунки для обліку грошових коштів та коштів клієнтів (1001, 1002, 1200, 1500, 1600, 2600, 2605, 2620, 2625 та інші) Кт 3648 «Кредиторська заборгованість за операціями з іншими фінансовими інструментами».

Одночасно надані банком поручительства, прості гарантії, а також гарантії, для яких отримані контргарантії, обліковуються до дати їх виконання або закінчення строку дії за такими позабалансовими активними рахунками: 9000 «Гарантії, що надані банкам»; 9020 «Гарантії, що надані клієнтам».

На суму наданої банком гарантії виконується така бухгалтерська проводка: Дт 9000 «Гарантії, що надані банкам», або 9020 «Гарантії, що надані клієнтам» Кт 9900 «Контррахунок».

Банк здійснює амортизацію первісно визнаного зобов'язання за наданою гарантією прямолінійним методом і відображає такою проводкою: Дт 3648 «Кредиторська заборгованість за операціями з іншими фінансовими інструментами» Кт 6108 «Комісійні доходи за позабалансовими операціями з банками», або 6118 «Комісійні доходи за позабалансовими операціями з клієнтами».

Після первісного визнання банк відображає гарантії в бухгалтерському обліку за найбільшою з двох оцінок: як суму коштів, необхідних для погашення зобов'язання на звітну дату балансу; як первісно визнану суму

зобов'язання за вирахуванням накопиченої амортизації.

У разі виконання зобов'язань за наданою гарантією сума компенсації визнається окремим активом тоді, коли фактично визначено, що компенсація буде отримана. Сума визнана для компенсації, не повинна перевищувати суму забезпечення.

Отже, якщо банк впевнений в отриманні від боржника або третьої особи відшкодування за гарантією, він має визнавати компенсацію як окремий актив та в обліку відображати його за балансовим рахунком 3548 «Дебіторська заборгованість за операціями з іншими фінансовими інструментами» Плану рахунків.

З урахуванням вищевикладеного, можна зробити висновок, що банки здійснюють кредитні операції відповідно до вимог МСБО, законодавства України, нормативно-правових актів Національного банку України і відображають їх в обліку за відповідними рахунками Плану рахунків, залежно від категорії контрагентів, виду кредиту, строку їх використання. Важливим моментом є те, що надані кредити первісно оцінюються та відображаються в обліку за справедливою вартістю, уключаючи витрати на операцію, відповідно як актив та зобов'язання, які не підлягають взаємозаліку. На процентні доходи банку за операціями з кредитування впливають власне відсотки, а також амортизація дисконту чи премії. Реалізація принципів нарахування та відповідності за кредитними операціями потребує щомісячного відображення в обліку нарахованих процентів та амортизації дисконту чи премії. Амортизація дисконту (премії) за кредитами відбувається з використанням методу ефективної ставки відсотка. Потреба формування і використання спеціального резерву під кредитні операції, списання та повернення раніше списаних безнадійних кредитів, а також відображення цих операцій за рахунками обліку, зумовлена кредитними ризиками, що притаманні банківській діяльності.

1.3 Методологічні основи внутрішнього аудиту кредитних операцій в комерційних банках

У сучасних умовах, збільшення об'єму кредитних операцій, перехід діяльності банків України до роботи з реальним сектором економіки, підвищення ризиків, зв'язаних з неповерненням наданих кредитів, вимагає посилення ролі внутрішнього контролю банку, прогресивною формою якого є аудит.

Внутрішній аудит у вітчизняній банківській системі вже пройшов певний етап еволюційного розвитку: затверджено стандарти для комерційних банків, положення про організацію внутрішнього аудиту; в банках організовано роботу відповідних служб.

В Україні внутрішній аудит часто все ще розуміють як сучасну назву внутрігосподарського контролю та ревізії. Втім, фахівці цієї справи зосереджуються на пошуку недоліків та винуватців, а не можливостей удосконалення існуючих систем і процесів.

Проблематика внутрішнього аудиту в банках, і зокрема аудиту кредитних операцій, знаходить своє відображення в наукових працях і публікаціях вітчизняних вчених – А.М. Герасимовича, Л.М. Кіндрацької [9] О.І. Кіреєва [21], О.М. Сарахман [59], Т.С. Смовженко [21], Г.І. Спьяк, Т.І.Фаріон [63] та ін. Разом з тим, недостатність теоретичних і практичних досліджень питань методики внутрішнього аудиту кредитних операцій, оцінки якості управління кредитними ризиками, обумовлює актуальність даної теми.

В основу визначення теоретичних аспектів внутрішнього аудиту кредитних операцій банку покладено аналіз законодавчого регулювання питань внутрішнього аудиту в Україні, Міжнародних стандартів аудиту, думки вітчизняних учених. Важливі елементи внутрішнього аудиту викладені в Міжнародному стандарті аудиту (МСА) 610 «Використання результатів роботи внутрішнього аудитора» [33]. В ньому, внутрішній аудит

розглядається як діяльність з оцінки, яку здійснює служба суб'єкту. Саме поняття «внутрішнього аудиту в банку» прийшло в аудиторську практику з положення Базельського комітету. Невідповідність законодавчого регулювання діяльності внутрішнього аудиту зводиться до різного його трактування. В одних законодавчих актах внутрішній аудит розглядається як орган оперативного контролю, а в інших як незалежна експертна діяльність служби внутрішнього аудиту для перевірки і оцінки ефективності системи внутрішнього контролю, це призводить до виникнення проблем методологічного характеру.

Вирішення питання також потребує різне розуміння серед вчених та практиків сутності внутрішнього аудиту кредитних банківських операцій. З огляду на проведений аналіз визначень внутрішнього аудиту кредитних операцій банку різними авторами, останнє пропонується розглядати як незалежну оцінку системи внутрішнього контролю при плануванні аудиту кредитних операцій та оцінку якості управління кредитними ризиками.

В економічній літературі зустрічаються різні підходи до аудиту кредитних операцій банку. На підставі проведеного дослідження аудиторських процедур, можна визначити основні етапи процесу внутрішньобанківського аудиту кредитних операцій: попереднє планування; оцінка системи обліку та внутрішнього контролю, побудова аудиторської вибірки; виконання аудиту; узагальнення і реалізація результатів аудиту, які надалі будуть розглянуті у роботі.

Внутрішній аудит банку – це незалежна оцінка системи внутрішнього контролю, встановленого у комерційному банку. Головна увага внутрішнього аудиту зосереджена на аналізуванні інформаційної системи, включаючи систему обліку і супутніх видів контролю, вивченні фінансової та операційної інформації, дослідженні економічності та ефективності операцій.

Служба внутрішнього аудиту банку – це самостійний підрозділ банку, який створюється за рішенням виконавчого органу банку і підпорядковується безпосередньо Правлінню (раді директорів) банку.

У своїй діяльності служба внутрішнього аудиту банку керується: Міжнародними стандартами аудиту; Кодексом професійної етики внутрішніх аудиторів банківських установ [24]; Законом України «Про банки і банківську діяльність»[54]; Положенням про організацію внутрішнього аудиту в комерційних банках України [46], затвердженого постановою Правління Національного банку України від 20.03.98 р. № 114 (із змінами та доповненнями) [46]; Методичними вказівками щодо застосування стандартів внутрішнього аудиту, затвердженими постановою Правління Національного банку України від 20.07.99 р. № 358 (із змінами та доповненнями) [32]; положеннями банку щодо внутрішнього контролю.

Статус, функціональні обов'язки та повноваження служби внутрішнього аудиту банку визначаються у Положенні про службу внутрішнього аудиту банку, яке затверджується Правлінням (радою директорів) банку та погоджується із Спостережною радою банку (далі – Рада банку). При цьому слід зазначити, що служба внутрішнього аудиту банку при виконанні функціональних обов'язків має керуватися такими стандартами:

- Стандарт № 1 – Керівництво службою внутрішнього аудиту.
- Стандарт № 2 – Незалежність.
- Стандарт № 3 – Професійна компетентність.
- Стандарт № 4 – Обсяг роботи.
- Стандарт № 5 – Планування і виконання аудиторської перевірки.
- Стандарт № 6 – Складання аудиторського висновку.

Перевірки, що проводяться в банку службою внутрішнього аудиту, здійснюються на підставі Положення про службу внутрішнього аудиту банку; погодженого з Радою банку та затвердженого Правлінням банку плану (графіка) проведення перевірок на поточний рік; стандартів внутрішнього аудиту, які розробляються кожним банком самостійно з дотриманням вимог Національного банку України та специфіки діяльності самого банку.

Обсяг програми внутрішнього аудиту має бути достатнім для виконання завдань роботи аудиту. Частота проведення аудиторських

процедур має обумовлюватись оцінками ризиків, які притаманні кожній сфері спрямованості аудиту. За окремим дорученням Правління (ради директорів) банку служба внутрішнього аудиту має право здійснювати позапланові перевірки з окремих питань.

Розрізняють три основні етапи проведення внутрішнього аудиту: організація аудиту; виконання аудиту, узагальнення та реалізація результатів аудиту.

Аудиторська перевірка кредитних операцій має бути спрямована на отримання об'єктивної інформації стосовно організації та здійснення кредитних операцій банком, стан портфеля кредитних операцій, тобто на оцінку якості процедур управління кредитними операціями та оцінку їх ефективності та ризикованості. Відповідні рівні ризику включають:

- а) нецільове використання кредитних коштів;
- б) несвоєчасне повернення позикових коштів та процентів;
- в) неповернення основного кредитного боргу та несплата процентів за кредит.

Основні завдання аудиту кредитних операцій полягають в оцінці: критеріїв кредитування, які застосовує керівництво банку під час надання кредитів; правильності обліку нарахування та своєчасності сплати процентних доходів і заборгованості за наданими кредитами; систем внутрішнього контролю в частині формування резервів для відшкодування можливих втрат від кредитної заборгованості; засобів та методів стягнення проблемної кредитної заборгованості, загальних засад управління кредитними операціями; повноти виконання рекомендацій за результатами попереднього аудиту.

Аудиторська перевірка кредитних операцій банку, як правило, вибіркова. Вибірка проводиться з урахуванням:

- кількості кредитних договорів за період;
- обсягів кредитування за окремими категоріями позичальників;

- кількості задіяних кредитних рахунків;
- процентних ставок на кредити;
- ступеня ризику та рівня забезпеченості кредитів.

Основними інформаційними джерелами для здійснення аудиту кредитних операцій є: законодавчі та нормативно-правові акти Національного банку України; облікова політика банку; внутрішні положення та процедури банку щодо здійснення кредитних операцій; баланс банку; оборотно-сальдовий баланс банку; кредитні справи позичальників; форми статистичної звітності, стосовно кредитування, які складають банки: № 302 (місячна), № 310 (щоденна), № 317 (місячна), № 321 (місячна), № 322 (місячна), № 323 (місячна), № 604 (місячна), № 606 (місячна), 613 (місячна), 614 (місячна), 618 (декадна), 631 (декадна); виписки за особовими рахунками клієнтів та інші документи.

При здійсненні аудиту кредитних операцій застосовується послідовний підхід – організація внутрішнього аудиту передбачає його здійснення у певній послідовності, за етапами: планування аудиту; збір інформації з метою тестування системи контролю і детального тестування, аналіз цієї інформації; документального підтвердження виконання всіх процедур проведення аудиту шляхом підготовки робочої документації аудиторської перевірки; складання внутрішнім аудитором висновку та пропозицій щодо результатів перевірки відповідних структурних підрозділів банку.

Загальна схема безпосереднього процесу підготовки проведення аудиту кредитних операцій передбачає п'ять етапів:

- Етап 1 – планування завдань;
- Етап 2 – вивчення;
- Етап 3 – оцінювання;
- Етап 4 – верифікація (установлення достовірності);
- Етап 5 – підготовка та надання звітності.

На етапі планування та розробки підходу до проведення аудиторської перевірки, внутрішній аудитор детально знайомиться з діяльністю об'єкта

перевірки, зосереджуючись на таких аспектах: об'єкт аудиту та мета його діяльності, надані продукти і послуги кредитного характеру; відбір специфічних видів діяльності, враховуючи межі кредитного ризику, стурбованість керівництва результатами роботи того чи іншого підрозділу банку; неефективний контроль за кредитними операціями тощо; визначення ресурсних вимог, необхідних для виконання запланованих завдань (наявність персоналу та можливості щодо його додаткового залучення для проведення перевірки; потреби в спеціалістах з аудиту; вимоги вищого керівництва банку щодо нагляду та вивчення об'єкта та предмета аудиту).

Розробленню програми перевірки передують загальне ознайомлення з: положеннями про структурний підрозділ та посадовими інструкціями; укомплектованістю кадрами та наявністю відповідної освіти у фахівців банку; висновками попередніх перевірок; видами операцій та технологічними картами на їх проведення; завданнями підрозділу, викладеними у бізнес-плані банку.

Ознайомлення з вищезазначеною інформацією дає можливість аудиту розробити відповідну програму аудиторської перевірки. Її структура така:

- програма перевірки об'єкта аудитом;
- мета та завдання аудиторської перевірки;
- термін та виконавці аудиту;
- перелік питань, що підлягають аудиту;
- основні аудиторські процедури, що використовуються у процесі аудиту;
- зміст анкет і тестів для опитування працівників.

На другому етапі здійснюється огляд, який дає змогу скласти враження та зробити попередні висновки щодо основних напрямів аудиторської перевірки. На цьому етапі здійснюються такі дії:

Попередня зустріч з керівництвом банку та працівниками підрозділами для обговорення питання щодо майбутньої перевірки. Аудитор з'ясовує, які проблеми та труднощі є в роботі структурного підрозділу; які консультації чи

рекомендації очікують від аудитора його фахівці. Аудитор знайомить керівника з передбаченим терміном перевірки та співвиконавцями її проведення, а також висловлює прохання щодо підготовки певного пакета документів, тощо.

Збір даних (опитування керівництва та персоналу; вивчення документації; огляд діяльності підрозділу; аналіз даних та звітів). У процесі збору інформації аудитор отримує свідчення, які підтверджують аудиторський висновок. Для отримання свідчень аудитор використовує різні інструменти (аудиторські методи, процедури та прийоми).

Документальне оформлення та вивчення системи внутрішньотехнологічного контролю у підрозділі, що перевіряється (складання блок-схем; розробка спеціальних анкет).

Узагальнення матеріалів внутрішнім аудитором за результатами попереднього ознайомлення з об'єктом аудиту у робочих документах, які мають відповідати певним принципам (принципу повноти; доцільності; стандартне оформлення; принцип зрозумілості; підтвердження).

На етапі оцінювання, спираючись на національні стандарти, формуються судження та висновки. Ця стадія забезпечує аудиторів першими відомостями та зумовлює напрям подальшої аудиторської роботи.

На етапі верифікації необхідно пересвідчитись у справедливості попередньої оцінки, яка базується на: тестуванні операцій; підтвердженні даних; аналізі та порівнянні; спостереженні; записі виявлених недоліків та порушень; аналізі причин (наслідків), які призвели до появи недоліків у роботі банку; аналізі перешкод та обмежень, які існують у діяльності окремих функціональних підрозділів банку; розробленні рекомендацій.

На етапі звітування внутрішній аудитор готує аудиторський висновок, який складається з метою: інформування правління банку про найбільш важливі проблеми, виявлені під час аудиторської перевірки; визначення ефективності систем контролю; надання рекомендацій правлінню щодо необхідності впровадження змін, які приведуть до поліпшення і підвищення

якості систем контролю; надання доповіді правлінню банку щодо адекватності системи контролю й ефективності процедур, які забезпечують внутрішній контроль перевіреного підрозділу банку.

Процес підготовки і написання аудиторського висновку має кілька етапів: групування і систематизація виявлених відхилень; узагальнення аудиторської інформації.

У аудиторському висновку викладаються виявлені недоліки, порушення та зловживання, що характеризують проведення відповідних банківських операцій. Акцентується увага на позитивному досвіді роботи підрозділу, який можливо використати на інших ділянках у банку. Необхідно також викласти причини, особливо організаційного характеру, що створили умови для здійснення порушень і зловживань, та надати свої пропозиції про прийняття заходів щодо їх усунення. У висновку треба надати кваліфіковану оцінку стану системи внутрішнього контролю відповідного підрозділу банку.

Аудиторський висновок складається з урахуванням стандартів та методів проведення аудиту, визначених нормативно-правовими актами Національного банку України, і підписується керівником служби внутрішнього аудиту банку.

Робоча програма аудиту кредитних операцій включає: початкові аудиторські процедури; перевірка кредитних справ позичальників та процедури надання кредитів; перевірка правильності нарахування та обліку процентних доходів за кредитними операціями; перевірка своєчасності і правильності обліку погашення кредитів; формування та використання резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями; перевірка специфічних кредитних операцій,

У межах початкових аудиторських процедур здійснюється вивчення та аналіз внутрішніх нормативних і розпорядчих документів, що регулюють кредитну роботу банку: положення про кредитування; положення про кредитний комітет і наказ про персональний склад кредитного комітету; положення про визначення фінансового стану позичальника; кредитна

політика банку; положення про кредитний відділ.

Визначення загальних тенденцій щодо обсягів, структури та динаміки кредитного портфеля: частка кредитного портфеля та його складових у складі загальних активів банку; рівень балансових та позабалансових активів, що генерують кредитний ризик є низьким, помірним чи високим; детальний аналіз структури кредитного портфеля, її найвагоміших складових (обсяг і тенденції змін компонентів кредитних вкладень та позабалансових зобов'язань (тенденції)), в т.ч. у розрізі: продуктів; видів економічної діяльності; строковості; диверсифікації географічних регіонів; валюти кредитування.

Визначення та обґрунтування обсягів репрезентативної вибірки кредитних справ, що підлягають перевірці, звернувши увагу на: кредити інсайдерам, пов'язаним особам; нестандартні формулювання цільового призначення і незвичайні проекти.

Під час перевірки кредитних справ позичальників та процедур надання кредитів здійснюється перевірка повноти комплектування кредитних справ за окремими кредитами, взявши до уваги, що кредитна справа має містити всю інформацію, передбачену розділом 9 Положення про порядок формування та використання резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків, затвердженого постановою Правління Національного банку України від 06.07.2000 р. №279 та складається з трьох блоків: документи про позичальника; документи про позику; документи про виконання умов кредитного договору.

Перевірка якості кредитних договорів щодо правильності та обґрунтованості вимог до кредитора і позичальника.

Перевірка якості договорів застави майна (гарантії, поручительства, страхування відповідальності) щодо точності визначення умов звернення стягнення на заставлене майно (умови звернення до гаранта, поручителя, страхової компанії).

Перевірка правильності відображення в обліку: наданого кредиту;

заставленого майна (наданої гарантії); зобов'язання з кредитування.

Перевірка правильності нарахування та обліку процентних доходів за кредитними операціями (перевірка повноти і своєчасності нарахування процентних доходів за наданими кредитами; вибіркова арифметична перевірка правильності розрахунку процентів та додержання методу визначення кількості днів використання позики; перевірка своєчасності сплати процентів за кредит позичальником або винесення нарахованих доходів на рахунки прострочених; перевірка своєчасності оформлення змін процентних ставок на кредити, за додатковими угодами; перевірка обліку нарахування та сплати процентних доходів за наданими кредитами; порядок та повнота формування резервів під нараховані доходи (прострочені та сумнівні).

Перевірка своєчасності і правильності обліку погашення кредитів: (перевірка своєчасності погашення основної суми кредитного боргу позичальником або винесення непогашених сум на прострочення; правильності обліку прострочених, сумнівних або безнадійних кредитів; перевірка роботи кредитних інспекторів банку щодо: стягнення кредитного боргу; додаткового вивчення стану заставленого майна; застосування штрафних санкцій до позичальника; перевірка своєчасності звернення стягнення на заставлене майно позичальника (звернення до гаранта або страхової компанії) та правильності обліку погашення кредитного боргу за рахунок коштів від реалізації заставленого майна (компенсацій гаранта або страхової компанії) або шляхом оприбуткування застави на баланс банку).

Формування та використання резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями: Аналіз змін рівня резервів з врахуванням рівня і тенденцій змін проблемної, негативно класифікованої заборгованості, загальної суми кредитного портфеля; їх динаміка з урахуванням зростання обсягів кредитного портфелю; Виконання вимог внутрішньобанківської методики класифікації кредитних операцій за рівнем кредитного ризику. Документальне оформлення здійсненої класифікації; Визначення достатності

та повноти формування та використання резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями, в т.ч. враховуючи результати аудиту; З'ясування причини збільшення розрахункової суми резервів (за наявності такої) враховуючи результати аудиту; Своєчасність та правомірність використання резервів.

Перевірка специфічних кредитних операцій включає:

а) перевірка овердрафтного кредитування:

- 1) оцінка методики розрахунку ліміту кредитування;
- 2) перевірка дотримання встановленого ліміту кредитування.

б) перевірка факторингових операцій:

- 1) вивчення методики оцінки платоспроможності дебітора (покупця продукції, товарів або послуг клієнта банку);
- 2) перевірка правильності складання платіжних або розрахункових документ-тів клієнта банку;
- 3) перевірка правильності обліку комісій за факторингове обслуговування та процентних доходів.

в) перевірка фінансового лізингу:

- 1) перевірка відповідності умов лізингового договору законодавчим критеріям фінансового лізингу;
- 2) перевірка правильності обліку різниці між вартістю об'єкта лізингу та сумою основного боргу за лізинговою операцією;
- 3) перевірка дисципліни лізингових платежів.

У процесі реалізації програми перевірки кредитних операцій аудитор доцільно особливу увагу звернути на найпоширеніші помилки та недоліки у кредитній роботі:

- недостатній аналіз запропонованої програми кредитування на стадії прийняття рішення про доцільність проведення операцій;
- відсутність документально оформлених експертних висновків, на підставі яких приймається рішення;
- відсутність документів про перевірку забезпечення, відсутність

експертної оцінки забезпечення;

- невідповідність кредитних договорів, договорів застави інших договорів чинному законодавству, що може призвести до визнання їх недійсними;

- відсутність перевірки повноважень осіб, які підписують договори з боку позичальника;

- помилки у нарахуванні процентів;

- несвоєчасність урахування на позабалансових рахунках забезпечення;

- несвоєчасність віднесення несплачених у встановлений строк відсотків на відповідні рахунки;

- несвоєчасність та неправомірність перенесення позичкової заборгованості на рахунки простроченої;

- несвоєчасність внесення застави до Державного реєстру застав рухомого майна;

- помилки в класифікації кредитів за рівнем кредитного ризику;

- помилки в урахуванні забезпечення під час розрахунку суми резервів, що підлягає формуванню;

- неправомірність та несвоєчасність використання резервів.

Як свідчить практика, в кредитних справах позичальників найчастіше відсутні: документи, що підтверджують цільове використання кредитних коштів; акти перевірки цільового використання; акти перевірки стану забезпечення; акти перевірки фінансового стану позичальника в період кредитування; актуальна фінансова звітність позичальника.

Проведення перевірки згідно з програмою, що пропонується, дасть можливість зробити висновки та надати рекомендації й пропозиції щодо якості прийняття рішень, організації кредитної роботи в банку.

Основні переваги та значення аудиту кредитних операцій:

- визначає слабкі місця у процесі здійснення кредитних операцій;

- забезпечує моніторинг виконання вимог нормативно-правових актів

Національного банку України;

- забезпечує моніторинг достатності положень щодо кредитних операцій та їхнє виконання;
- забезпечує оцінку якості кредитного портфелю;
- забезпечує оцінку роботи персоналу кредитного підрозділу;
- дозволяє очікувати на потенційне підвищення надходжень від здійснення кредитних операцій.

Підводячи підсумок, слід зазначити, що встановлення єдиних методологічних основ аудиторської перевірки кредитних операцій, посилення функцій внутрішнього аудиту в процесі кредитування дасть змогу забезпечити достовірність облікової та звітної інформації про стан кредитного портфелю банку і, в підсумку, підвищити якість менеджменту кредитних операцій.

РОЗДІЛ 2. МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ОБЛІКУ І АУДИТУ КРЕДИТНИХ ОПЕРАЦІЙ В КІРОВОГРАДСЬКІЙ ОБЛАСНІЙ ДИРЕКЦІЇ АТ «РАЙФФАЙЗЕН БАНК АВАЛЬ»

2.1 Організаційно – економічна характеристика діяльності Дирекції АТ «Райффайзен Банк Аваль»

Кіровоградська обласна дирекція Публічного акціонерного товариства «Райффайзен Банк Аваль» (надалі – Дирекція) діє на підставі «Положення про Кіровоградську обласну Дирекцію АТ «Райффайзен Банк Аваль», затвердженого рішенням Спостережної Ради АТ «Райффайзен Банк Аваль» (надалі – Банк) від 15.12.2009 № СР-49/1.

Обласна Дирекція не є юридичною особою і здійснює свою діяльність від імені Банку.

Дирекція була створена на підставі Постанови Кабінету міністрів України від 10 грудня 1993 року за № 1015 та спільного Наказу Міністерства зв'язку України і Пенсійного фонду України № 160/22 від 21 грудня 1993 року «Про створення поштово-пенсійного банку» та зареєстрована Кіровоградським обласним управлінням Національного банку України 25 грудня 1996 року.

У зв'язку зі зміною найменування акціонерного поштово-пенсійного банку «Аваль» на Відкрите акціонерне товариство «Райффайзен Банк Аваль» (у жовтні 2005 року Інтернешнл Банк Холдинг АГ став найбільшим акціонером АППБ «Аваль»), на підставі рішення Спостережної Ради Банку від 17.10.2006 № СР-23 назву Дирекції змінено на нову: Кіровоградська обласна Дирекція Відкритого акціонерного товариства «Райффайзен Банк Аваль».

З того часу, Банк приєднався до австрійської банківської Групи Райффайзен, заклади якої за більш ніж 120 років історії довели свою абсолютну надійність та високу якість послуг, що надаються.

Внаслідок перетворення Відкритого акціонерного товариства «Райффайзен Банк Аваль» на Публічне акціонерне товариство «Райффайзен Банк Аваль» (у зв'язку зі зміною організаційно-правової форми Банку, протокол Загальних зборів акціонерів від 14.10.2009 р. № 3б-45) та на підставі рішення Спостережної Ради (№ СР-49/1 від 15.12.2009 р.) Дирекції змінено назву на нову: Кіровоградська обласна Дирекція Публічного акціонерного товариства «Райффайзен Банк Аваль».

У 2009 році, за підсумками Першого національного конкурсу «Банк року – 2009» журналу «Банкир», Райффайзен Банк Аваль став «Кращим банком для корпоративного бізнесу». У рамках «Фінансового рейтингу – 2009» газети «Бізнес» Райффайзен Банк Аваль відзначено серед переможців у номінації «Найбільш професійний банк». Найкращими визнавалися й програми та послуги, що пропонуються Банком.

Незважаючи на кризові явища у банківському секторі та економіці країни, Райффайзен Банк Аваль залишився четвертим у країні банком за обсягом загальних активів (54 048 003 тис.грн.), у т.ч. кредитів наданих клієнтам (48 724 527 тис.грн.) [65, с. 48]. Однак, за підсумками 2009 року, Банк отримав збиток в обсязі 2 019 070 тис.грн. [69, с. 67]. Головною причиною цього стало формування резервів під можливі збитки за наданими кредитами (діяльність Банку у 2009 році було переорієнтовано з активного надання кредитів на роботу з клієнтами, у яких через економічну кризу виникали труднощі з погашенням раніше отриманих позик). При цьому слід зазначити, що за станом на 01.07.2010 року прибуток Банку склав 35894 тис.грн. [70, с. 62].

Банк незмінно приділяє увагу розробці сучасних та інноваційних кредитних послуг для клієнтів. У 2009 році активно зростали обсяги факторингових послуг. Банк впровадив спеціальне програмне забезпечення для отримання додаткової конкурентної переваги в цій сфері (автоматизація процесів управління дебіторською заборгованістю клієнтів, що дозволяє Банку надавати клієнтам усі необхідні детальні звіти та виписки про рух

грошових коштів).

Серед клієнтів малого та середнього бізнесу Банку особливе місце посідають сільськогосподарські товаровиробники. Протягом останніх років Райффайзен Банк Аваль було профінансовано понад 40 % загального обсягу позик, наданих українським аграріям банківським сектором країни. Банк також підтримує спільні програми кредитування зі своїми партнерами. Так, Райффайзен Банк Аваль у співпраці з установою «Банк Гезельшафт Берлін» та експортним кредитним агентством «Гермес» впроваджує програму довгострокового кредитування підприємств АПК для купівлі сільськогосподарської техніки виробництва Німеччини [22, с. 76].

На кінець 2009 року зареєстрований та повністю сплачений акціонерами статутний капітал Райффайзен Банк Аваль становив 2,4 млрд.грн. Акціонерами Банку були 186 юридичних та понад 109 тисяч фізичних осіб. Їхні частки в статутному капіталі Банку відповідно становили 99,72 % та 0,28 %. Найбільшим акціонером Банку є компанія Райффайзен Інтернаціональ Банк-Холдинг АГ Аваль – 95,93 % та Райффайзен Центральбанк Остеррайх АГ – 0,24 %.

Одним із підрозділів універсальної, високотехнологічної, динамічної та націленої на подальший розвиток банківської установи є Кіровоградська обласна Дирекція АТ «Райффайзен Банк Аваль».

Дирекція має власний консолідований баланс з урахуванням підзвітних їй установ (безбалансових відділень), субкореспондентський рахунок і МФО.

Головними завданнями, що стоять перед Дирекцією є:

– задоволення потреб юридичних і фізичних осіб (надалі-клієнтів) в банківських послугах, що відповідає суспільному попиту, якісне і конкурентоспроможне в ціновому відношенні, та отримання на підставі цього прибутку;

– забезпечення мобілізації та раціонального розміщення кредитних ресурсів для більш повного задоволення потреб клієнтів регіону у кредитах, досягнення високих результатів комерційної діяльності;

- забезпечення належного обліку банківських та інших операцій, контролю за їх виконанням, складання зведеної звітності за формами, встановленими чинними законодавчими актами України, нормативно-правовими актами Національного банку України і рішеннями органів управління Банку та своєчасне подання цієї звітності за призначенням;
- здійснення загального керівництва діяльністю підпорядкованих відділень.

На теперішній час, Дирекція – це стабільна фінансова структура області, яка складається із 24 відділення, які знаходяться майже в кожному районі області, що зручно для обслуговування клієнтів. Послугами банку в Кіровоградській області за станом на 01.09.2010 року користуються 132348 клієнтів, з яких 2972 – юридичні особи (всі резиденти); 2379 – суб'єкти підприємницької діяльності (всі резиденти); 126997 – фізичні особи (із них 181– нерезиденти).

Серед постійних клієнтів Дирекції – підприємства державного сектору, підприємницькі структури, громадські організації та установи області, такі як: ЗАТ МАК «Урга», ТОВ «Кіровоградспецпостач», АТ «Кіровоградський хлібозавод», ТОВ «Досвід», ЗАТ «Первомайський МКК», ДП «Формула Млин», «Новомиргородський елеватор», ТД «Формула смаку» тощо.

За сумарним рейтингом основних показників діяльності банківських установ Кіровоградської області за станом на 01.09.2010 Дирекція займає перше місце серед інших установ.

З початку своєї діяльності Дирекція працює прибутково. Так, згідно балансових даних Дирекції на 01.09.2010 р. прибуток складає 23660,2 тис.грн., при цьому, у порівнянні з 01.09.2009, 01.09.2008 роками він зменшився відповідно на 8649,2 тис.грн.; 23003,6 тис.грн. Основним джерелом надходжень є процентні доходи від кредитування юридичних та фізичних осіб, які становлять 49025,3 тис.грн., або 76,1% від доходів (64429,3 тис.грн.) Дирекції.

За умов призупинення кредитування, у порівнянні з відповідними

періодами минулих років, загальні активи Дирекції скоротилися на 58799,4 тис.грн., 105833,3 тис.грн. і на 01.09.2010 р. становлять 582449,1 тис.грн. При цьому, структура активів Дирекції за останні роки не зазнала суттєвих змін, найбільшою її складовою залишається кредитний портфель – 64,6%, або 390743,9 тис.грн. (з урахуванням зобов'язань з кредитування клієнтів).

За станом на 01.09.2010 р. структура кредитного портфелю Дирекції виглядає наступним чином:

- 37,4% – кредити на поточні потреби, що надані фізичним особам у сумі 146258,3 тис.грн.;
- 23,6% – кредити в інвестиційну діяльність, що надані суб'єктам господарювання у сумі 92139,5 тис.грн.;
- 17,9% – кредити в поточну діяльність, що надані суб'єктам господарювання у сумі 69873,5 тис.грн.;
- 12,6% – іпотечні кредити, що надані фізичним особам у сумі 49374,1 тис.грн.
- 3,9% – іпотечні кредити, що надані суб'єктам господарювання у сумі 15313,7 тис.грн.;
- 0,8 % – кредити овердрафт, що надані суб'єктам господарювання та фізичним особам у сумі 3029,5 тис.грн.

Прострочена заборгованість за кредитами складає 8795,7 тис.грн., або 2,3 % кредитного портфелю; прострочені нараховані доходи – 11179,1 тис.грн. (1,9 % загальних активів). У порівнянні з 01.09.2009, 01.09.2008 відбулося збільшення простроченої заборгованості відповідно на: 2346,9 тис.грн., 8356,0 тис.грн.; прострочених нарахованих доходів – 6433,8 тис.грн., 10911,9 тис.грн., що пояснюється погіршенням фінансового стану клієнтів у період економічної кризи.

Загальна сума сформованих резервів під заборгованість за кредитами, що надані клієнтам на 01.09.2010 р. складає 52585,6 тис.грн.

На теперішній час, одним із пріоритетних напрямків діяльності Дирекції, є підтримка сільськогосподарського виробництва. Саме напрямком

обслуговування юридичних осіб покликаний стати однією з рушійних сил, що забезпечить зростання Дирекції після завершення кризового періоду.

Крім операції – Розміщення залучених коштів від імені Банку, та на умовах, визначених Банком (крім операцій на міжбанківському ринку України), на теперішній час, Дирекція здійснює інші види банківських послуг (операцій), а саме:

- Приймання вкладів (депозитів) від юридичних і фізичних осіб;
- Відкриття та ведення поточних рахунків клієнтів, у тому числі переказ грошових коштів з цих рахунків за допомогою платіжних інструментів та зарахування коштів на них;
- Здійснення операцій по обслуговуванню чеків, векселів;
- Оперативний лізинг;
- Послуги з відповідального зберігання та надання в оренду (майновий найм) сейфів для зберігання цінностей та документів;
- Здійснення операцій з використанням банківських платіжних карток;
- Надання консультаційних та інформаційних послуг щодо банківських операцій;
- Операції з валютними цінностями;
- Перевезення валютних цінностей та інкасація коштів.

Вищезазначені операції здійснюються структурними підрозділами Дирекції. На сьогоднішній день, організаційна структура Дирекції має чітке розмежування функцій бек-офісу та фронт-офісу, що підвищує якість обслуговування клієнтів та сприяє зменшенню ризиків.

В складі організаційної структури Дирекції є 6 управлінь (Управління ризиками; Управління бухгалтерського обліку і контролю; Операційне управління; Управління по роботі з проблемними кредитами юридичних осіб; Управління пізнього збору проблемної заборгованості і роздрібних клієнтів; Управління справами); Центр підтримки клієнтських операцій; 16 відділів, на чолі яких стоять чотири заступника директора та головний

бухгалтер; служба внутрішнього аудиту. Кожне з цих управлінь та відділів відповідає за конкретні сфери ризику, поточні операції, системи контролю та звітність. Організаційна структура Дирекції наведена у додатку А.

Служба внутрішнього аудиту – це самостійний структурний підрозділ Дирекції, який безпосередньо підпорядковується службі внутрішнього аудиту Банку. Внутрішній аудит оцінює два аспекти банківської діяльності: власне банківські операції; системи внутрішнього контролю у структурних підрозділах банку. Сутність внутрішнього аудиту виявляється у його функціях, а саме: функція координації, контролю; захисна, аналітична, інформаційна, консультаційна функції.

Незважаючи на сьогоднішню економічну нестабільність, Кіровоградська обласна дирекція АТ «Райффайзен Банк Аваль» намагається утримувати міцні позиції, що дозволяє їй залишатися надійним партнером для клієнтів в області.

2.2 Особливості бухгалтерського обліку кредитних операцій в Дирекції АТ «Райффайзен Банк Аваль»

Облік кредитних операцій в Дирекції здійснюється відповідно до Положення про Облікову політику АТ «Райффайзен Банк Аваль» на 2010 рік (надалі – Облікова політика Банку), затвердженого постановою Правління Банку від 26.12.2009; Положення про порядок бухгалтерського обліку доходів і витрат, затвердженого розпорядженням Правління Банку від 14.07.2009 № 277-РП; Положення про порядок визнання заборгованості за кредитами фізичних осіб безнадійною та її списання за рахунок страхового резерву, затвердженого постановою Правління банку від 19.01.2009 № П-34; технологічних карт, положень, програм, продуктів за напрямками кредитування тощо, розроблених на підставі чинного законодавства та нормативно – правових актів Національного банку України.

Відповідальність за організацію обліку та забезпечення фіксування

фактів здійснення всіх банківських операцій (у т.ч. кредитних операцій) у первинних документах, збереження протягом установленого року опрацьованих документів, реєстрів бухгалтерського обліку та звітності несе директор, який здійснює керівництво Дирекцією. Головний бухгалтер Дирекції забезпечує дотримання методологічних засад обліку, організацію контролю за відображенням в обліку всіх операцій, які здійснюються Дирекцією, складання та подання у встановлені строки звітності.

Здійснення кредитних операцій безпосередньо забезпечують працівники Дирекції, які виконують функції фронт-офісу та бек-офісу. Функції фронт-офісу виконують: відділ продажу корпоративного та малого бізнесу; відділ супроводження та документування проектів корпоративного та малого бізнесу; відділ підтримки продажів бізнесу приватних осіб; відділ підтримки продажів мікробізнесу. Функції бек-офісу виконують: відділ платежів та супроводження операцій і відділ адміністрування кредитів та супроводження карткових операцій операційного управління.

Відділ платежів та супроводження операцій здійснює: відкриття (закриття, закріплення, перезакріплення) рахунків другого та дев'ятого класу за кредитними та пов'язаними з ними операціями; введення та оплата платіжних документів на підставі розпоряджень або службових записок, бухгалтерських довідок щодо кредитних операцій юридичних та фізичних осіб, в т.ч. в частині формування резервів та списання безнадійної заборгованості за рахунок сформованих резервів; винесення заборгованості за кредитом та відсотками на рахунки простроченої заборгованості (в автоматичному та ручному режимі) для юридичних та фізичних осіб, в т.ч. на підставі отриманих розпоряджень, контроль правильності та повноти перенесення простроченої заборгованості за кредитами; нарахування відсотків, комісій та амортизація дисконту/премії за кредитними операціями; зміна процентної ставки та строку дії кредитного договору згідно службових записок від структурних підрозділів та підтверджуючих документів; встановлення ліміту овердрафту; ведення позабалансового обліку кредитних

договорів, договорів застави/іпотеки, поруки та додаткових угод до них в умовній одиниці 1 грн. за кредитами юридичних осіб; контроль залишків на транзитних рахунках при супроводженні кредитів (страхової суми, сплаченою страховою компанією та перерахування її згідно розпоряджень відповідних підрозділів; надходження сум від виконавчих служб згідно претензійно-позовної роботи та зарахування їх за призначенням згідно розпоряджень відповідних підрозділів; на балансовому рахунку 3720 «Кредитові суми до з'ясування» (по міграції кредитів)).

За кожним працівником відділу закріплюється виконання окремих операцій стосовно кредитування згідно їх посадових інструкцій.

Згідно облікової політики Банку, критеріями класифікації кредитів з метою обліку є:

- вид контрагента (суб'єкти господарської діяльності, фізичні особи, фінансові та бюджетні організації);
- термін користування кредитними коштами: (короткострокові (не пере-вищує один рік) та довгострокові (більше одного року);
- цільове призначення;
- стан кредитної заборгованості: строкові, прострочені та сумнівні.

В залежності від вищевказаних критеріїв облік наданих кредитів ведеться в Дирекції за відповідними балансовими рахунками (в розрізі видів кредитів) класів 1 та 2 Плану рахунків відповідно до Інструкції про застосування Плану рахунків. Аналітичні рахунки для обліку кредитних операцій відкриваються в розрізі обов'язкових параметрів на підставі розпорядження кредитного підрозділу.

Внутрішній план аналітичних рахунків в системі Банку розроблено та запроваджено шляхом деталізації та впровадження додаткових параметрів аналітичного обліку. Усі номери аналітичних рахунків формуються за такою схемою:

AAAA K EEEEEEEEE

- AAAA – номер балансового(позабалансового) рахунку (4 знаки);

- К – ключовий розряд;
- EEEEEEEEE – інформація щодо аналітичного рахунку (номер філії, код клієнта, порядковий номер рахунку, номер угоди, код валюти до 9 знаків).

Номер аналітичного рахунку вказує на зовнішнє подання ідентифікатора рахунку при розрахунках та у банківських документах.

Аналітичні рахунки Дирекцією ведуться в автоматичному режимі та дають детальну інформацію про кожного контрагента та кожну операцію щодо процесу кредитування (Так наприклад, рахунки №№ 22035999155410, 22333999010666 відкриті конкретними фізичним особам (для довгострокових цілей) відповідно на придбання автомобіля, нерухомості). Всі аналітичні рахунки реєструються в «Книзі реєстрації відкритих (закритих) особових рахунків аналітичного обліку» в автоматичному режимі за формою, встановленою програмним забезпеченням операційного дня Банку (надалі – ОДБ). Контроль за правильним веденням та зберіганням Книги покладено на головного бухгалтера Дирекції.

Для здійснення обліку кредитних операцій в Дирекції використовуються автоматизовані системи, які доведені Головним банком, а саме: система обліку ОДБ «Ісаод»; БД «Банкмастер»; БД «Трансмастер» (система аналітичного обліку карткових рахунків); ПЗ «Клендінг».

Вищезазначені системи, які використовуються для організації автоматизованої реєстрації та обробки даних забезпечують хронологічне та систематичне відображення кредитних операцій в регістрах обліку на підставі первинних документів; взаємозв'язок даних синтетичного і аналітичного обліку; збереження узагальненої інформації на машинних носіях (для накопичення та систематизації даних обліку в розрізі показників, необхідних для управління установою банку, а також складання звітності), а також можливість здійснення подальшого контролю за кредитними операціями.

Надалі детальніше розглянемо етапи здійснення кредитних операцій

корпоративних клієнтів, клієнтів малого і мікробізнесу та їх відображення в обліку у автоматизованому режимі – ОДБ «Ісаод».

Працівник підрозділу адміністрування кредитів Дирекції готує розпорядження до операційного підрозділу для клієнтів, які обслуговуються в ОДБ «Ісаод» на відкриття позичкового рахунку, рахунку нарахованих доходів/доходів для обліку процентів/комісій (ці рахунки обов'язково вказуються у кредитному договорі працівником підрозділу адміністрування), рахунку неамортизованого дисконту, позабалансових рахунків для обліку договорів забезпечення (поруки, гарантії, застави). Розпорядження на відкриття рахунку підписується працівником і керівником підрозділу адміністрування. При цьому, всі рахунки відкриваються для кожного кредитного договору окремо. Забороняється повторне використання рахунків, що були відкриті для обліку кредитів за іншими діючими кредитними договорами.

Працівник підрозділу адміністрування кредитів, після отримання кредитної справи та після відкриття необхідних рахунків, здійснює введення умов кредитного договору (інформація про договір, усі параметри аналітичного обліку) в меню «Ведення договорів» програми ОДБ.

Перед перерахуванням кредитних коштів позичальнику працівник підрозділу адміністрування кредитів перевіряє дотримання всіх умов видачі кредиту, визначених кредитним договором. При цьому, керівник даного підрозділу перевіряє відповідність основних даних, внесених працівником підрозділу адміністрування в ОДБ «Ісаод», умовам заявки та кредитного договору, а саме: аналітичні параметри кредитного договору; фінансовий рейтинг позичальник; рейтинг застави; ліміт договору; відповідність відкритих рахунків кредитному продукту; правильність основних реквізитів договору.

Документ «розпорядження на видачу кредитних коштів Клієнту», за підписами виконавця та керівника підрозділу адміністрування кредитів, являється документом, що свідчить про контроль всіх аналітичних

параметрів кредиту та виконання принципу «4-ох очей».

Перерахування кредитних коштів в БД «Ісаод» здійснюється у порядку, передбаченому кредитним договором, шляхом безготівкового перерахування з позичкового рахунку: за реквізитами договорів, контрактів, розрахункових документів; на поточний рахунок клієнта Дирекції. Дана операція здійснюється працівником операційного підрозділу шляхом введення меморіального ордера в ОДБ та його оплати. При цьому здійснюється проводка:

– за реквізитами договорів, контрактів, розрахункових документів в національній валюті: Дт (2062, 2063, 2072, 2073, 2074, 2082, 2083, 2102, 2103, 2112, 2113, 2122, 2123, 2132, 2133) Кт рахунок одержувача коштів;

– на поточний рахунок клієнта в Дирекції: Дт 2062, 2063, 2072, 2073, 2074, 2082, 2083, 2102, 2103, 2112, 2113, 2122, 2123, 2132, 2133) Кт 2600, 2650 (поточний рахунок клієнта).

Облік кредитних операцій на позабалансових рахунках здійснюється в ОДБ «Ісаод». Позабалансовий облік застави, поручительств, отриманих в якості забезпечення за кредитною операцією, ведеться у вартісному виразі у розмірі кожного договору. У залежності від виду забезпечення відкриваються рахунки 9031, 9500, 9503, 9520, 9521, 9523 для кожного клієнта та оприбутковується працівником операційного підрозділу згідно розпорядження.

На позабалансових рахунках обліковується справедлива вартість наявного заставного майна (яка в більшості випадків є ринковою вартістю). Справедлива вартість підтверджується документами щодо результатів оцінки/перевірки заставленого майна, що повинна бути перевірена та оформлена відповідно до внутрішнього «Порядку по роботі із заставним майном» (незалежно від договірної вартості), навіть коли такі зміни в договір застави не вносилися.

В день підписання договору застави кредитний працівник, не пізніше 17-ої години, передає його для оприбуткування застави до підрозділу

адміністрування з фіксуванням часу, дати та ПІБ кредитного працівника у службовій записці. Якщо договір передано після 17-ої години, оприбуткування застави здійснюється на наступний робочий день.

Поручительства, отримані як забезпечення кредитної операції, враховуються за позабалансовими рахунками в зазначеній у договорі сумі, що підлягає отриманню в разі їх виконання. При цьому здійснюється проводка: Дт 9900 Кт 9031.

Аналогічна проводка здійснюється, в разі збільшення суми зобов'язання за яким надано поруку у зв'язку із збільшенням суми кредиту, нарахованих процентів та неустойки. У разі отримання Дирекцією поручительств від кількох поручителів, кожен з яких надає поручительство на всю суму кредитної операції, усі отримані Дирекцією поручительства обліковуються окремо за рахунком 9031.

У разі збільшення вартості застави або на етапі отримання застави, як забезпечення кредиту (майно, у т.ч. майнові права), вартість забезпечення відображається в обліку за позабалансовими рахунками наступними проводками: Дт 9500, 9520, 9521, 9523 Кт 9900.

У разі зменшення вартості застави або повного виконання зобов'язання клієнтом за кредитним договором, а також у разі припинення дії договору про забезпечення, вартість забезпечення списується з позабалансових рахунків і здійснюються наступні проводки: Дт 9900 Кт 9500, 9520, 9521, 9523.

У випадку зміни предмету застави, яка зумовлює необхідність обліку на інших рахунках, з позабалансових рахунків списуються договори застави, а нові договори оприбутковуються на позабалансові рахунки, із внесенням відповідних змін у розділі «Ведення договорів» в ОДБ «Ісаод» (шляхом оформлення додаткової угоди на зміну виду забезпечення та видалення попередньої застави).

При підписанні електронного кредитного договору (договору кредитної лінії, овердрафту) невібрана сума кредитних коштів програмним

шляхом в ОДБ «Ісаод» (в меню «Договори» в «додаткових параметрах» працівник підрозділу адміністрування обов'язково має проставити відповідну відмітку про відкличність зобов'язання) повинна відображатися на індивідуальних позабалансових рахунках 9129, відкритих працівником операційного підрозділу на основі отриманого розпорядження від підрозділу адміністрування кредитних операцій. Позабалансові рахунки 9129 відкриваються в розрізі договорів. При цьому автоматично здійснюється проводка: Дт 9129 Кт 9900. В параметрах рахунку 9129 працівником підрозділу адміністрування обов'язково проставляється аналітичний символ для відкличних та безвідкличних зобов'язань.

При кожній видачі частини кредиту з рахунку 9129 списується відповідно видана сума кредиту. При цьому здійснюється проводка: Дт 9900 Кт 9129.

При надходженні коштів від клієнта в погашення відновлювальної кредитної лінії чи овердрафту, відповідно сума оприбутковується на рахунку 9129: Дт 9129 Кт 9900.

Після закінчення терміну дії договору кредитної лінії (договору овердрафту) відбувається списання всієї суми ліміту кредитного договору з рахунку 9129.

Одночасно (після закінчення терміну дії кредитного договору) працівник підрозділу адміністрування кредитів готує службову записку на вилучення оригіналів договорів з грошового сховища, в якому вони зберігалися та обліковувалися за умовною оцінкою – 1 гривня на рахунку 9819. При цьому здійснюється проводка: Дт 9910 Кт 9819.

Проводки щодо нарахування процентів та комісій за користування кредитними коштами здійснюються операційним підрозділом Дирекції, які наведені раніше в пункті 1.2 розділу 1 теоретичної частини даної роботи.

Розрахунок ефективної ставки відсотка при визнанні процентних доходів за кредитами в обліку, Дирекцією здійснюється згідно вимог «Тимчасового порядку розрахунку ефективної ставки відсотка та амортизації

ПЗ «Ісаод».

Для обрахування процентних доходів за кредитними операціями Дирекцією застосовується такий метод визначення кількості днів: метод «факт/факт». Нарахування та сплата відсотків здійснюється щомісяця.

Нарахування процентів та комісій здійснюється операційним підрозділом згідно сформованих цим підрозділом в БД «Ісаод» відомостей розрахунку процентів та комісій в розрізі рахунків 4-го порядку та в розрізі валют, завізованими працівниками підрозділу адміністрування кредитів.

Не пізніше 6 робочих днів до настання терміну сплати відсотків працівники підрозділу адміністрування готують керівнику даного підрозділу розрахунок прогнозованої суми процентів до сплати, для подальшої його передачі керівнику кредитного підрозділу: для клієнтів малого та мікро-бізнесу – у вигляді загальної відомості; для корпоративних клієнтів – окремо по кожному клієнту.

Не пізніше 3 робочих днів до настання терміну сплати процентів чи суми кредиту кредитний працівник проводить переговори з клієнтом, під час яких з'ясовує конкретну дату перерахування коштів.

У випадку, якщо кредитним договором обумовлено можливість договірною списання Дирекцією процентів за кредит з поточних рахунків клієнта здійснюється проводка на суму належних до сплати відсотків: Дт поточний рахунок клієнта, Кт рахунок нарахованих доходів.

У разі непогашення прострочених нарахованих доходів, які обліковуються на рахунках прострочених нарахованих процентів:

– протягом 31 календарного дня, заборгованість переноситься на інший рахунок простроченої заборгованості з окремим аналітичним параметром R13–2;

– протягом 60 календарних днів – на 61-ий день переноситься на інший рахунок з окремим аналітичним параметром R13–3.

Здійснюється проводка по перенесенню заборгованості за процентами:

Дт 2069, 2079, 2089, 2109, 2119, 2129, 2209, 2239 (рахунок процентів з

прострочкою понад 31 день) Кт 2069, 2079, 2089, 2109, 2119, 2129, 2209, 2239 (рахунок процентів з прострочкою до 31 дня);

Дт 2069, 2079, 2089, 2109, 2119, 2129, 2209, 2239 (рахунок процентів з прострочкою понад 60 днів) Дт 2069, 2079, 2089, 2109, 2119, 2129, 2209, 2239 (рахунок процентів з прострочкою до 60 днів).

Погашення основного боргу за кредитом (щомісяця) як і відсотків може здійснюватися безпосередньо клієнтом з його поточних рахунків на підставі платіжних доручень клієнта та шляхом договірною списання коштів з рахунків клієнтів (в разі прострочення виконання зобов'язань клієнта). Погашення кредиту здійснюється клієнтом тільки у тій валюті, у якій було надано кредит.

Проводки щодо погашення основного боргу за користування кредитними коштами наведені раніше в пункті 1.2 розділу 1 теоретичної частини даної роботи.

Формування резервів за кредитами Дирекція здійснює щомісячно в повному обсязі розрахункової суми, незалежно від фінансових результатів діяльності, за станом на 1-е число місяця, наступного за звітним, до строку подання місячного балансу у відповідності до вимог постанови Правління Національного банку України від 06.07.2000 № 279. Резерв за основною сумою боргу, простроченими та сумнівними нарахованими доходами формується у валюті заборгованості. При цьому нараховані доходи за кредитними операціями вважаються сумнівними щодо отримання, якщо платіж за основним боргом прострочений понад 180 днів або проценти за ним прострочені понад 60 днів.

На дату формування (коригування) резерву Дирекція коригує раніше сформований резерв і здійснює проводки з формування резерву на відповідну суму.

Суми сформованих резервів відображаються наступним чином:

– за балансовим рахунком 2400 відкриваються окремі аналітичні рахунки для обліку резерву під нестандартну заборгованість за кредитами,

що надані клієнтам та резерву під заборгованість за нарахованими доходами за операціями з клієнтами;

– за балансовим рахунком 2401 здійснюється облік резерву під стандартну заборгованість за кредитами, що надані клієнтам.

Погашення кредиту за рахунок резерву здійснюється виключно на підставі рішення Правління Банку про визнання заборгованості клієнта безнадійною (стосовно якої є впевненість про її неповернення боржником, або заборгованість, за якою минув строк позовної давності).

Проводки щодо формування резерву за кредитами та списання безнадійної заборгованості наведені раніше в пункті 1.2 розділу 1 теоретичної частини даної роботи.

Підводячи підсумок, слід зазначити, що автоматизація всіх процесів кредитування та чіткий розподіл обов'язків між структурними підрозділами Дирекції забезпечує здійснення належного контролю за обліком кредитних операцій в банківській установі.

2.3 Методологія внутрішнього аудиту кредитних операцій в Дирекції АТ «Райффайзен Банк Аваль»

Служба внутрішнього аудиту Дирекції у своїй роботі керується вимогами законодавчих актів України та нормативно-правових актів Національного банку України; статті 42 Австрійського Банківського Акту; Статуту Банку; Статуту та стандартів Групи Райффайзен Централь Банку (РЦБ) про аудит, а також з урахуванням вимог Мінімальних Стандартів Внутрішнього Аудиту, виданих Комітетом по нагляду за фінансовими ринками Австрії, від 18.02.2006 року («FMA-MS-IR»); Стандартів Інституту внутрішніх аудиторів щодо професійної практики внутрішнього аудиту, Кодексу етики внутрішніх аудиторів та вимог міжнародної організації Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission (COSO), що наведено у звіті «Внутрішній контроль», який було видано у травні 1994

року, та у звіті «Ризик менеджмент корпорацій», який було видано у вересні 2004 року, та інших внутрішніх документів (стандарти, програми, методики за напрямками кредитування тощо) доведених Головним Банком.

Аудиторська служба Дирекції представлена у вигляді відділу внутрішнього аудиту в кількості двох осіб: начальника відділу та провідного аудитора та здійснює свою діяльність на підставі «Положення про відділ аудиту філіальної мережі Управління внутрішнього аудиту Банку», затвердженого Головою Правління Банку від 18.12.2007 року і відповідно посадових інструкцій начальника відділу та провідного аудитора, затверджених Головою Правління Банку від 20.01.2008 року.

Служба внутрішнього аудиту є незалежною в своїй діяльності та безпосередньо підпорядковується начальнику Управління координації аудиту мережі філій Головного банку.

Підставою для проведення планових аудиторських перевірок є затверджений Правлінням та Спостережною Радою Банку Річний план. Для Дирекції додатковою підставою може бути наказ Директора з посиланням на Річний план. При цьому в наказ включається перелік підрозділів, які підлягають аудиту, визначається перелік приміщень з обмеженим доступом, в які аудитори у цілях перевірки мають доступи, необхідність забезпечення транспортом, приміщенням, іншими засобами та визначаються особи, відповідальні за забезпечення аудиторів вказаними засобами.

Позапланові/спеціальні перевірки можуть бути ініційовані як Службою внутрішнього аудиту Дирекції так і Головного банку; Директором обласної Дирекції. Необхідність проведення даних перевірок в обов'язковому порядку погоджується з Головним аудитором Банку із внесенням відповідних змін до Річного Плану перевірок.

Затверджений план з розбивкою по місяцях доводиться Головним банком на початку кожного року до служби внутрішнього аудиту Дирекції в електронному вигляді у базі даних «Audit HandBook», який складається у розрізі полів аудиту на підставі оцінки ризиків: I. Системні тематичні

перевірки, до яких відносяться перевірки кредитних операцій; II. Внутрішні перевірки в Дирекції. Фрагмент даного Плану перевірок (на I квартал поточного року) наведено нижче у таблиці 2.1.

Таблиця 2.1. – План перевірок служби внутрішнього аудиту Дирекції на 2010 рік

Райффайзен Банк Аваль

Кіровоградська Дирекція

Управління координації аудиту філійної мережі

Відділ внутрішнього аудиту

№	Поле аудиту		січень	лютий	березень	квітень
I. Системні тематичні перевірки						
1.	Кредитування ФО (іпотека, авто, споживчі карткові кредити)	plan		FU		
		fact				
2.	Кредитування ФО (реструктуризація заборгованості, реалізація майна)	plan			FU	
		fact				
Продовження таблиці 2.1						
№	Поле аудиту		січень	лютий	березень	квітень
3.	Кредитування МСБ	plan				FU
		fact				
II. Внутрішні перевірки в ОД						
2.1. Внутрішні тематичні перевірки						
2.2. Комплексний аудит відділень (перелік відділень)						

Згідно вищенаведених даних у таблиці, ФО – фізичні особи; МСБ – малий та середній бізнес; FU (Follow Up) – моніторинг виконання заходів за результатами аудиту; plan – план; fact – факт.

Так, згідно вищезазначеного Плану, у I кварталі поточного року було заплановано та здійснено службою внутрішнього аудиту Дирекції перевірки операцій з: кредитування фізичних осіб (іпотека, авто, споживчі, карткові кредити), у т.ч. з питань реструктуризації кредитної заборгованості, реалізації заставного майна; кредитування юридичних осіб малого та

середнього бізнесу (МСБ).

Аудиторська перевірка кредитних операцій в Дирекції складається з наступних основних етапів:

- підготовка до перевірки;
- виконання програми аудиту (безпосередня перевірка);
- завершення перевірки (включаючи узгодження результатів та проекту звіту з суб'єктами перевірки).

Кожний етап аудиту документується за допомогою робочих документів: у автоматизованій базі даних «Audit Documentation DB» (далі – ADDB) для документів, що наявні в електронному вигляді, у паперовому вигляді (якщо електронні версії документів відсутні). Серед переваг бази даних ADDB можна виділити ще: зручність документування роботи аудиторів; рекомендований порядок проведення перевірки закладено у структуру бази у вигляді шаблонів документів; зручність доступу до збереженої інформації тощо.

До початку аудиту кредитних операцій відділом внутрішнього аудиту Дирекції готується План перевірки, який затверджується начальником даного відділу та включає в себе конкретний перелік питань, які будуть підлягати перевірці.

Детальніше розглянемо вищезазначені етапи аудиторської перевірки операцій з кредитування фізичних осіб. Даний аудит має на меті:

- встановити адекватність системи внутрішнього контролю (процедур контролю) за проведенням операцій кредитування фізичних осіб на рівні відповідних підрозділів Дирекції, що задіяні у процесі кредитування на всіх етапах його проведення по забезпеченню мінімізації банківських ризиків та дотримання якісних показників кредитного портфелю фізичних осіб;
- здатність своєчасно та в повному обсязі контролювати процеси на всіх етапах здійснення кредитних операцій; перевірити дотримання повноти та якості процесу проведення операцій (на етапах розгляду та прийняття рішення, оформлення та видачі кредитних коштів, подальше супроводження

кредитів до моменту остаточного їх погашення) згідно із вимогами внутрішніх нормативних документів;

- оцінити якість, повноту та достовірність формування кредитної документації позичальника, відповідність внесення інформації до автоматизованих баз даних ІСАОД/Банкмастер;

- відповідність встановленим вимогам ведення бухгалтерського обліку кредитних операцій (у т.ч. правильність нарахування та обліку доходів за кредитними операціями);

- відповідність повноти нарахування, формування та використання резервів за кредитними операціями;

- забезпечення розподілу функцій підрозділів фронт та бек-офісу;

- адекватність та якість забезпечення кадрами на місцях, які задіяні в процесі кредитування фізичних осіб.

На підготовчому етапі начальник відділу внутрішнього аудиту не менше ніж за 10 днів до дати перевірки готує в електронному вигляді відповідний лист щодо оголошення початку аудиту та запит керівникам відділу підтримки продажів бізнесу приватних осіб та відділу адміністрування кредитів та супроводження карткових операцій. Вказаний запит містить перелік інформації, необхідної для:

- формування вибірки кредитних справ:

- 1) кількість кредитних справ та сума кредитної заборгованості;

- 2) перелік кредитних історій із зазначенням: номеру кредитної історії; дати укладення кредитного договору; загальної суми кредитного договору та залишку кредитної заборгованості;

- проведення загального аналізу та оцінки ризикованості й ефективності портфеля кредитів фізичних осіб:

- 1) інформацію про структуру портфеля кредитів фізичних осіб: за строками; за видами валют; за фінансовим станом позичальника; обсяг кредитного портфеля; суму негативно класифікованих споживчих кредитів; суму прострочених кредитів; суму доходів від кредитування фізичних осіб;

суму процентних витрат; розрахункову суму резервів за портфелем кредитів; суму фактично сформованих резервів за портфелем кредитів; суму резерву під нестандарту заборгованість за кредитуванням; середньозважену процентну ставку за кредитами.

На даному етапі перевірки начальник відділу внутрішнього аудиту попередньо зустрічається з керівниками вищезазначених відділів. При цьому слід зазначити, що усі важливі співбесіди/зустрічі проведені під час підготовки та проведення аудиторської перевірки оформлюються протоколами, в яких зазначається час зустрічі, присутні особи та висновки.

Другий етап здійснення перевірки починається з огляду, вивчення аудитором внутрішніх документів стосовно кредитування фізичних осіб, а саме: кредитної політики банку щодо кредитування фізичних осіб; інструкцій по програмах кредитування, процедур прийняття рішень та видачі кредитних коштів в програмному забезпеченні «Банкмастер» (для фронт та бек – офісу); стандартів продуктів по напрямках кредитування, положення про оцінку фінансового стану позичальників та інших внутрішніх нормативних документів стосовно їх достатності та відповідності вимогам законодавства та нормативно-правовим актам Національного банку України. При розгляді протоколів засідань кредитного комітету Дирекції внутрішніми аудитором аналізується така інформація: які особи входять до складу кредитного комітету та чи регулярно вони відвідують його засідання; обсяг проведеної роботи, ліміти повноважень кредитного комітету тощо.

Здійснюється загальний аналіз кредитного портфеля фізичних осіб (в тому числі його структура), для цього аудитором досліджується динаміка зміни портфеля кредитів фізичних осіб (в розрізі складових) – горизонтальний аналіз, та структурні зміни у портфелі – вертикальний аналіз.

Перевіркою охоплюються всі значні кредити у т.ч. за програмами кредитування. Крім аналізу всіх кредитів, які перевищують певну суму, здійснюється вибіркова перевірка прострочених, пролонгованих кредитів; кредитів, за якими не нараховуються проценти; кредитів, віднесених до

категорії «під контролем» тощо.

Під час розгляду кредитних справ аудиторами перевіряється, чи здійснюється контроль за якістю формування кредитних справ: на етапі видачі (Ісаод/ Банкмастер), чи дотримується принцип 4 ока (бек-офіс); послідуєчий контроль; які підрозділи Дирекції беруть участь; чи перевірки підтверджені документально. Чи дотримуються процедури розгляду та аналізу пакету документів для прийняття рішення щодо можливості надання кредитних коштів (відповідність потенційного позичальника встановленим критеріям; належність оцінки фінансового стану та кредитоспроможності позичальника; формування скоринг-заявки).

Перевіряється оформлення кредитних договорів, відкриття рахунків (оформлення, облік договорів; порядок роботи із заставним майном: оформлення договорів застави, поруки; надання майна в заставу; супроводження забезпечення страхування заставного майна (предмету іпотеки) та оформлення договорів страхування).

При перегляді питання супроводження кредитів, наданих фізичним особам за програмами кредитування аудиторами перевіряється: контроль цільового використання коштів; робота із заставним майном (предметом іпотеки); здійснення щоквартальної перевірки фінансового стану позичальника; контроль за порядком нарахування відсотків та своєчасною їх сплатою позичальниками; забезпечення та контроль виконання позичальниками зобов'язань за частковим погашенням кредитів згідно встановлених графіків.

Також, на даному етапі аудиторами здійснюється перегляд формування резерву під кредитні ризики: дотримання періодичності та правильності проведення оцінки якості обслуговування боргу; правильність визначення класу позичальника; правильність класифікації кредитної операції; правильність взяття сум забезпечення, що беруться до розрахунку резервів під кредитні ризики з урахуванням коефіцієнтів залежно від категорії кредитної операції, в т.ч. з врахуванням наявності документального

підтвердження перевірки заставного майна; відповідність сформованого резерву під кредити та прострочені більше 30 днів та сумнівні до отримання відсотки; визнання заборгованості за кредитною операцією безнадійною та списання її за рахунок резерву. Відображення кредитних операцій/резерву у бухгалтерському обліку. Формування статистичної звітності за кредитними операціями.

Аудиторами ретельно вивчається робота з проблемною заборгованістю фізичних осіб за кредитними операціями, якість внутрішнього контролю.

Після ознайомлення із внутрішніми документами та процедурами, аудитори узагальнюють отриману інформацію щодо кредитування у формі робочих документів, серед яких є табличний матеріал (кредитний портфель (в т.ч. позабалансові), нараховані доходи за кредитними операціями тощо).

Слід зазначити, що на даному етапі, у робочому порядку, аудитори проводять попереднє обговорення з керівниками та фахівцями відділів, які перевіряються, щодо порушень по кожному конкретному кредиту або здійснених операцій, на предмет уточнення та з'ясування фактів, які містяться в документах кредитування. При цьому, усі знайдені недоліки/порушення підкріплюються відповідною документацією: копії відповідних документів; роздруковані звіти інформаційних систем; посилання на іншу документацію та інше.

На завершальному етапі перевірки аудиторами дається оцінка стосовно: організації системи внутрішнього контролю в Дирекції на всіх етапах процесу кредитування; дотримання технологій проведення кредитних операцій згідно внутрішніх вимог, якості та повноти документального їх оформлення та обліку; достатності та відповідності: внутрішньої нормативної бази по перевірених напрямках вимогам законодавства та нормативно-правових актів Національного банку України; інформаційних систем щодо повноти обліку операцій, рівня автоматизації проведення операцій, збереження облікової інформації; визначення банківських ризиків при здійсненні операцій кредитування фізичних осіб.

За результатами перевірки, аудиторами готується звіт. Аудиторський звіт формується у програмному забезпеченні «AUDIT REPORTING TOOL» та містить:

- Список адресатів (тобто кому направляється звіт).
- «Загальний огляд», з загальною оцінкою («дуже добре», «добре», «задовільно», «незадовільно»), що визначається на підставі Системи рейтингування результатів аудиту, яка наведена у додатку Б.
- Таблиця заходів, що містить тексти заходів, їх типи, посилання на основну частину звіту, що містить детальні роз'яснення щодо наведених заходів, строки виконання заходів, та коментарі щодо статусу виконання заходів.
- Основна частина звіту.
- Загальна інформація по звіту (строки проведення аудиту, прізвища аудиторів і т.д.).

У звіті застосовуються наступні типи заходів: Спеціальні заходи; Заходи; Рекомендації; Коментарі.

У основній частині аудиторського звіту по кожному зауваженню/недоліку формується окремий пункт, що складається з наступних розділів:

- розділ «Факти» містить стислий опис отриманої інформації та зауваження/недоліки («що було знайдено»);
- розділ «Ризик» – опис існуючої або прогнозованої аудиторами негативної події, що є наслідком наведених раніше зауважень/недоліків;
- розділ «Рекомендації» – у спеціальній таблиці «Захід/Спеціальний захід/Рекомендація» містяться детальні рекомендації для суб'єктів перевірки, що, з точки зору аудиторів, є необхідними для уникнення негативних подій. Також у цьому розділі наводяться особи/підрозділи, що, з точки зору аудиторів, повинні бути відповідальними за впровадження наведених рекомендацій, та строки виконання таких рекомендацій.

Аудиторський звіт надається для узгодження керівникам структурних

підрозділів, які перевірялися. Керівники відділів надають свої коментарі щодо звіту у письмовій формі, після чого аудиторами готується остаточна версія звіту та разом з коментарями, які йдуть всупереч позиції аудиту, передається на розгляд Правління Дирекції, яке затверджує даний звіт.

За результатами перевірки, аудитори контролюють виконання рекомендацій та заходів щодо усунення недоліків і недопущення їх в подальшій діяльності, які здійснюються керівниками структурних підрозділів.

Щоквартально служба внутрішнього аудиту Дирекції звітує перед Головним банком стосовно кількості проведених перевірок (з обов'язковим доведенням звіту по кожній перевірці, в електронному вигляді); їх розгляду Правлінням Дирекції.

Таким чином, для забезпечення ефективності здійснення перевірки кредитних операцій в Дирекції, службою внутрішнього аудиту охоплюються всі процеси кредитування, при цьому результати аудиту сприяють оптимізації здійснення даного виду активних операцій.

РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ
МЕТОДИКИ ОБЛІКУ І АУДИТУ КРЕДИТНИХ ОПЕРАЦІЙ
В КІРОВОГРАДСЬКІЙ ОБЛАСНІЙ ДИРЕКЦІЇ
АТ «РАЙФФАЙЗЕН БАНК АВАЛЬ»

3.1 Удосконалення методики обліку кредитних операцій банку

Розглянувши особливості обліку кредитних операцій в Кіровоградській обласній дирекції Публічного акціонерного товариства «Райффайзен Банк Аваль», на наш погляд, актуальним залишаються питання стосовно обліку пролонгованих кредитів на відповідних рахунках короткострокових або довгострокових кредитів в розрізі напрямів і видів кредитування та відображення в обліку кредитів за термінами надання, які на теперішній час, потребують удосконалення. Так як сьогодні в Україні існує єдина методика обліку кредитних операцій для комерційних банків, то дані аспекти обліку слід розглядати не тільки на рівні Дирекції, а і в цілому на рівні всіх банківських установ.

Зазначимо, що відстрочений (пролонгований) кредит – це кредит чи його частина, строк повернення за яким перенесено на прохання позичальника на пізнішу дату. Відстрочка погашення кредиту оформлюється додатково угодою до основного кредитного договору та супроводжується, як правило, встановленням більш високої процентної ставки. До відстрочених кредитів відносяться пролонговані кредити.

На сьогодні пролонговані кредити Дирекція враховує при класифікації кредитів у групи ризику з метою розрахунку резерву під кредитні ризики у якості обслуговування боргу. За результатами класифікації кредитного портфеля визначається категорія кожної кредитної операції: «стандартна», «під контролем», «субстандартна», «сумнівна» чи «безнадійна».

Проте, зазначена класифікація кредитів знаходить відображення не у фінансовій, а статистичній формі звітності № 604 «Звіт про формування

резерву на відшкодування можливих втрат за кредитними операціями», яка доступна лише Національному банку України. Всі ж клієнти, потенційні контрагенти банківської установи не мають доступу до цієї інформації і, відповідно, не володіють інформацією про наявні його ризики.

Основною особливістю сьогоденної кризи у банківській системі є суттєвий вплив недостатньої ліквідності, яка є в свою чергу наслідком розривів між термінами повернення пасивів (депозити фізичних та юридичних осіб) та термінами отримання платежів, навіть за строковими кредитами (прострочені і сумнівні до повернення недоцільно враховувати, оскільки вони на момент виникнення вже впливають на стан ліквідності).

Тому на порядок денний різко постає актуальне питання – правильність, об'єктивність та повнота обліку строкових кредитів, які скрито впливали і впливають на ліквідність банку та можливість її оцінки різними юридичними і фізичними особами.

Найсуттєвішою проблемою на наш погляд є те, що питома вага пролонгованих кредитів (за економічним змістом операцій) суттєво зростає, а в бухгалтерському обліку такий стан активів не знаходить відображення. Операції з продовження строку дії (продлонгації) кредитних договорів відображаються в обліку за такими ж відповідними рахунками як і короткострокової або довгострокової заборгованості Плану рахунків банків України залежно від строку, що визначається від дати пролонгації договору до дати їх погашення. Тобто у обліку пролонговані кредити відображаються як строкові, тим самим збільшуючи потенційний ризик неповернення кредитів і приховані від користувачів, які бажають проаналізувати звітність банківської установи і отримати інформацію про його кредитний ризик.

У період економічної кризи в Україні питома вага пролонгованих кредитів суттєво зростає, оскільки банки відстрочують платежі все новим і новим позичальникам, які зазнали фінансові труднощі щодо погашення заборгованості, проте гарантії їх погашення в майбутньому банки не отримали. Відображення рахунків пролонгованих кредитів у балансі надасть

змогу достовірно показати ризики банку, стан наявної та майбутньої ліквідності.

План рахунків банків України, складений за міжнародними стандартами бухгалтерського обліку впродовж декількох років забезпечував використання в обліку рахунків пролонгованої заборгованості. Враховуючи наведені вище обґрунтування, можна зробити висновок, що доцільно повернутися до такої практики, проте необхідно удосконалити її відповідно до сучасного стану пропонованих банками кредитних послуг клієнтам.

Наступною проблемою є відображення у бухгалтерському обліку кредитів за термінами надання, які в обліку та, відповідно, у фінансовій звітності Дирекції відображаються на рахунках короткотермінових (до одного року) і довготермінових (більше одного року) кредитів. Такий підхід, на нашу думку, свідчить про недосконалість механізмів обліку кредитних операцій, оскільки будь-яка фізична особа не може на основі фінансової звітності банку правильно проаналізувати його ліквідність. Так, наприклад, у банківській установі значний обсяг кредитів може бути на термін трохи більший за рік, а фізична особа буде собі уявляти, що це кредити на п'ять, десять чи двадцять років. Таким чином без наявності економічних підстав може відмовитись від співпраці з цим банком. Може бути і зворотна ситуація, коли кредити фактично видані на дуже тривалі терміни (10–25 років), а працівники банку чи інші зацікавлені особи будуть переконувати фізичну особу, що терміни їх кредитів є до двох років і імовірності втрати ліквідності, платоспроможності немає.

У минулому положення Національного банку України «Про кредитування», яке втратило чинність більше 5 років тому, передбачало класифікацію кредитів за термінами надання на:

- короткотермінові (до одного року);
- середньострокові (від одного до трьох років);
- довгострокові (більше трьох років).

Така класифікація і облік кредитів може і не є повною, проте дозволяє

відображати в обліку і фінансовій звітності більш реальний стан ліквідності банку. Аналогічно класифікованим кредитам у групи ризику, достатньо широкий обсяг інформації про стан ліквідності відображають банки лише у формах статистичної звітності, які подаються Національному банку України.

Враховуючи сьогоднішню ситуацію щодо стану ліквідності значної кількості банків в Україні, суспільство для відновлення довіри до банківських установ буде вимагати набагато більшого обсягу інформації про їх діяльність. Цього можна досягти завдяки розробленим рекомендаціям по удосконаленню методики обліку кредитних операцій банків, а саме:

- необхідно запровадити методику обліку відстроченої (пролонгованої) заборгованості за кредитними операціями, передбачивши в Плані рахунків банків України рахунки для обліку пролонгованої заборгованості в залежності від терміну її виникнення. Наприклад, від одного до трьох місяців та від трьох місяців до одного року. Привілею банків може бути ж можливість відображення відстроченої заборгованості впродовж місяця на рахунках строкової. За цей час банк має врегулювати з позичальником всі моменти щодо наявних проблем та перспектив із погашення кредиту;

- розширити облік кредитних операцій за термінами надання, отримання шляхом передбачення в Плані рахунків банків України рахунків для обліку короткотермінової (до 1 року), середньотермінової (від 1 до 3 років) та довготермінової заборгованості (більше 3 років). Не зайвим буде і більш розширений облік кредитної заборгованості за термінами надання.

Отже, запропонована методика обліку надасть можливість достовірно показати ризики банку, стан наявної та майбутньої ліквідності.

3.2 Удосконалення методики внутрішнього аудиту кредитних операцій в Дирекції АТ «Райффайзен Банк Аваль»

Розглянувши методику внутрішнього аудиту кредитних операцій в Кіровоградській обласній дирекції Публічного акціонерного товариства «Райффайзен Банк Аваль», на наш погляд, з метою підвищення ефективності системи внутрішнього контролю, на другому етапі здійснення безпосередньо перевірки доцільне складення та заповнення аудиторами запропонованих додаткових робочих документів, а саме: Анкети оцінки системи внутрішнього контролю; робочих документів стосовно кредитування юридичних та фізичних осіб, які надалі детальніше розглянемо.

Так, на початку другого етапу перевірки служба внутрішнього аудиту може отримати від вищого керівництва та керівників структурних підрозділів, що займаються кредитуванням заповнену Анкету оцінки системи внутрішнього контролю, яка наведена у додатку В.

- запропонована анкета, складається із 31-го запитання стосовно:
- достатності внутрішніх положень щодо кредитної діяльності, які доведені Банком;
- запровадження Банком форми «Повідомлення про умови споживчого кредитування» та «Детальний розпис загальної вартості платежів та визначення сукупної вартості кредиту і реальної процентної ставки» та доведення до установи банку вищезазначених змін та форм;
- змісту в кредитних договорах та додатках детальної інформації щодо сукупної вартості кредиту з урахуванням процентної ставки за ним, вартості всіх супутніх послуг, а також інших фінансових зобов'язань споживача та сукупну вартість кредиту;
- розміщення Пам'ятки позичальника банку за споживчим кредитом в усіх місцях здійснення установою банку операцій споживчого кредитування;
- діяльності кредитного комітету та кредитного підрозділу банку;
- перевірки відповідальними працівниками звітів для виявлення

можливих упущень, які направляються до керівництва Дирекції;

- діяльності кредитного підрозділу установи банку;
- ведення кредитних справ клієнтів;
- здійснення обліку кредитних операцій (у т.ч. здійснення послідууючого контролю);
- системи контролю за кредитними операціями (у т.ч. за проблемними кредитами);
- перегляду відсоткових ставок за кредитами;
- розміру проблемних кредитів, тенденції щодо їх збільшення, зменшення;
- формування резервів для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями (у т.ч. за простроченими та сумнівними нарахованими доходами).

При відповіді на запитання у вищезазначеній анкеті працівники банківської установи ставлять відмітку про виконання «так» чи «ні».

Дана Анкета надасть можливість аудитору з'ясувати: чи забезпечує наявна система внутрішнього контролю достатню впевненість працівників та керівництва банківської установи, в тому, що поставлені завдання в частині здійснення кредитних операцій будуть виконані; чи знижує ця система ризики виникнення помилок та неадекватних дій.

Враховуючи проведену оцінку даної сфери діяльності банківської установи та на підставі відповідей на наведені вище питання, аудитором робиться загальна оцінка системи внутрішнього контролю відповідно: задовільна, посередня, погана.

Під час перевірки відібраних кредитних справ позичальника, службі внутрішнього аудиту Дирекції доцільно заповнювати по кожному позичальнику робочий документ кредитування юридичних осіб, який наведено у додатку Г та робочий документ кредитування фізичних осіб, який наведено у додатку Д.

Робочі документи кредитування містять повну та деталізовану

інформацію відповідно щодо кожного позичальника (юридичної або фізичної особи), а саме:

- дані щодо позичальника (назва (або П.І.Б.) позичальника; адреса; код ЄДРПОУ (або ідентифікаційний код); поточний, позичковий рахунки; рахунок нарахованих доходів; рахунки обліку позабалансових зобов'язань, застави; загальна заборгованість позичальника за усіма кредитами; основна характеристика діяльності позичальника (або місце роботи позичальника));

- повна інформація щодо надання кредиту (номер та дата кредитної угоди; зазначається кредит або кредитна лінія; дата надання кредиту; первісна сума та строк погашення кредиту; остання пролонгація кредиту та кількість пролонгацій; заборгованість на звітну дату за кредитом, нарахованими, простроченими, сумнівними відсотками; залишок заборгованості кредитної лінії на позабалансовому рахунку; максимальна кількість днів прострочки; кількість випадків прострочки; первісна, діюча відсоткова ставка; періодичність погашення відсотків; мета кредиту; джерело погашення; остаточні строки погашення основного боргу);

- дані щодо керівника та головного бухгалтера позичальника-юридичної особи;

- дані стосовно засновників юридичних осіб (частка у статутному капіталі; ідентифікація);

- інформація щодо позичальника (інсайдер або пов'язана особа);

- відмітка щодо наявності повного пакету документів в кредитній справі (заява на кредит; рішення кредитного комітету; перевірка стану зберігання заставленого майна; звітність позичальника; аналіз фінансового стану позичальника; установчі документи (для юридичних осіб) тощо);

- оцінка фінансового стану позичальника (згідно балансових даних юридичної особи; довідки про доходи фізичної особи тощо);

- дані щодо забезпечення кредиту (застава (предмет застави, вартість, номер та дата договору, його нотаріальне посвідчення, назва заставодавця тощо) або порука, гарантія, договір страхування);

- заходи, що прийняті банком по погашенню кредитної заборгованості;
- зауваження аудитора до кредитної справи клієнта;
- відмітка аудитором оцінки обслуговування боргу, фінансового стану позичальника та відповідної класифікації загальної заборгованості за кредитом;
- розрахунок аудитором резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями.

Вищезазначені робочі документи доцільно віднести до постійних, які при кожній перевірці аудитором будуть заповнюватися. За призначенням вони мають: інформативний, перевірочний, розрахунковий, порівняльний, аналітичний та підтверджувальний характер. Інформація наведена у даних робочих документах в подальшому, при здійсненні перевірки буде корисною для аудиторів.

ВИСНОВКИ

Кредитування залишається одним із найважливіших класичних напрямів діяльності банків. Це пов'язано із законною властивістю капіталу спрямуватися у сфери, де найвища норма прибутку. Тому економічні інтереси комерційних банків полягають у розширенні обсягів кредитних операцій. Кредитні операції полягають у розміщенні банками від свого імені, на власних умовах та на власний ризик залучених коштів юридичних осіб та громадян.

Якщо в банку з'являються серйозні фінансові труднощі, то проблеми, як правило виникають через кредити, які неможливо повернути внаслідок прийняття помилкових управлінських рішень. Уникнення зайвого ризику при здійсненні кредитних операцій та правильна оцінка можливостей розвитку справи забезпечується значною мірою ретельним веденням обліку як вагомої складової інформаційної системи банку та посиленням функцій служби внутрішнього аудиту в процесі кредитування.

На теперішній час, не має єдиного підходу щодо кількості класифікаційних ознак видів кредитних операцій, оскільки думки вчених, що досліджують цю проблему різняться. Найбільш прийнятна така класифікація кредитних операцій за різними критеріями, а саме: терміном кредитування; суб'єктом і об'єктом кредитування; галузевою спрямованістю кредиту; видом валютних цінностей, в яких надано кредит; забезпеченням; ступенем ризику; методом надання; способом повернення; строком повернення; характером визначення та способом сплати процентів; кількістю кредиторів; призначенням.

Кредитні операції можна згрупувати у три великі групи: власне позикові операції (кредити разового порядку; кредити за кредитною лінією; овердрафт; іпотечні кредити; консорціумні кредити); операції кредитного характеру (факторинг; РЕПО; врахування векселів; фінансовий лізинг); зобов'язання з кредитування (видача гарантій та поручительств; відкриття

кредитних ліній; підтвердження акредитивів; авалювання векселів).

Зазначені операції обліковуються за рахунками, що включені до номенклатури рахунків Плану рахунків бухгалтерського обліку банків України. Загальна схема рахунків стосується поділу кредитних операцій за видами позичальників, а саме: банків (обліковуються за рахунками класу 1) і клієнтів (обліковуються за рахунками класу 2), при цьому береться до уваги цільове спрямування кредиту, що має перевагу над його формою. У кожній групі рахунків для відображення конкретних кредитних операцій відокремлюються рахунки для обліку наданих кредитів (у т.ч. короткострокових та довгострокових), неамортизованої премії та неамортизованого дисконту за наданими кредитами, простроченої заборгованості за наданими кредитами, нарахованих доходів та прострочених нарахованих доходів.

Особливістю обліку на позабалансових рахунках кредитних операцій є те, що він використовується для обліку зобов'язань та вимог за укладеними, але ще не виконаними договорами.

У процедуру обліку кредитних операцій чітко вписується механізм дії принципи оцінки. Його можна описати такими загальними правилами: надані кредити визнаються активом і первісно оцінюються та відображаються в обліку за справедливою вартістю плюс витрати на операцію; банк включає витрати на операцію, що безпосередньо пов'язані з визнанням фінансового активу, у суму дисконту (премії) за цим фінансовим активом; метод ефективної ставки відсотка застосовується для визнання процентних доходів за кредитами; якщо балансова вартість наданих кредитів перевищує оцінену суму очікуваного відшкодування, то в обліку фіксується результат проведеного оцінювання кредитної заборгованості щодо зменшення корисності (на індивідуальній основі; на груповій основі) через формування спеціальних резервів; за принципом оцінки кредиту, як активу щодо його погашення у встановлені терміни є процедура пролонгації.

Основні завдання внутрішнього аудиту кредитних операцій в банківській установі полягають в оцінці: критеріїв кредитування, які

застосовує керівництво банку під час надання кредитів; правильності обліку нарахування та своєчасності сплати процентних доходів і заборгованості за наданими кредитами; систем внутрішнього контролю в частині формування резервів для відшкодування можливих втрат від кредитної заборгованості; засобів та методів стягнення проблемної кредитної заборгованості, загальних засад управління кредитними операціями; повноти виконання рекомендацій за результатами попереднього аудиту

Виходячи з цього, можна визначити основні етапи процесу внутрішньобанківського аудиту кредитних операцій: попереднє планування; оцінка системи обліку та внутрішнього контролю, побудова аудиторської вибірки; виконання аудиту; узагальнення і реалізація результатів аудиту. При здійсненні аудиту кредитних операцій застосовується послідовний підхід. Аудиторська перевірка кредитних операцій банку, як правило, вибіркова. Вибірка проводиться з урахуванням: кількості кредитних договорів за період; обсягів кредитування за окремими категоріями позичальників; кількості задіяних кредитних рахунків; процентних ставок на кредити; ступеня ризику та рівня забезпеченості кредитів. Кожний етап аудиту документується за допомогою робочих документів.

Кіровоградська обласна дирекція АТ «Райффайзен Банк Аваль» не є юридичною особою та здійснює свою діяльність від імені Банку.

Дослідження методологічних основ обліку і внутрішнього аудиту кредитних операцій в Дирекції показало, що облік зазначених операцій здійснюється у відповідності з внутрішніми процедурами, розробленими на підставі чинного законодавства та нормативно-правових актів Національного банку України. Автоматизація всіх процесів кредитування та чітке розмежування функцій бек-офісу та фронт-офісу забезпечує здійснення належного контролю за обліком кредитних операцій в Дирекції.

Служба внутрішнього аудиту Дирекції є незалежною в своїй діяльності та забезпечує ефективне здійснення перевірки кредитних операцій, так як аудитом охоплюються всі процеси кредитування, що сприяє оптимізації

здійснення даного виду активних операцій.

Для удосконалення методики обліку і внутрішнього аудиту кредитних операцій в Кіровоградській обласній дирекції АТ «Райффайзен Банк Аваль» було запропоновано відповідно: запровадження методики обліку відстро-ченої (пролонгованої) заборгованості за кредитними операціями, передба-чивши рахунки для обліку пролонгованої заборгованості в залежності від терміну її виникнення; розширення обліку кредитних операцій за термінами надання; розроблення додаткових робочих документів для служби внутріш-нього аудиту, з метою підвищення ефективності системи внутрішнього контролю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Арістова, А. Особливості кредитування банками фізичних осіб [Текст] / А. Арістова // Вісник Національного банку України. – 2003.– № 2.– 49 с.
2. Богомазов, М. Методика розрахунку суттєвості й побудови вибірки при аудиті кредитних операцій [Текст] / М. Богомазов // Вісник Національного банку України. – 2003. – № 2. – С. 64 – 67.
3. Бондаренко, Л. Поняття кредитного портфеля комерційного банку і критерії його конкурентоспроможності [Текст] / Л. Бондаренко // Вісник Національного банку України. – 2003. – № 3. – 31 с.
4. Братчиков, В. Класифікація помилок у банківському обліку: точка зору аудитора [Текст] / В. Братчиков // Вісник Національного банку України. – 2003. – № 5. – С. 61 – 62.
5. Васюренко, О.В. Облік і аудит у банках [Текст] : навч. посіб. / О.В. Васюренко; Мін-во освіти і науки України. – К. : Знання, 2008. – С. 152–153. – ISBN 978-966-346-451-0.
6. Вовк, В.Я. Облік і аудит в банках [Текст] : навч. посіб. / В.Я. Вовк, В.Ю. Білоконь, П.М. Куликов; Мін-во освіти і науки України. – Харків : Компанія СМІТ, 2007. – 215 с. – ISBN 978-966-210-231-2.
7. Вовчак, О.Д. Банківська справа [Текст] : навч. посіб. / О.Д. Вовчак, Н.М. Руцишин; Мін-во освіти і науки України. – Львів : Новий світ-2000, 2008. – С. 239 – 246.– ISBN 978-966-418-059-4.
8. Волкова, І.А. Бухгалтерський облік у банках [Текст] : навч. посіб. / І.А. Волкова, О.Ю. Калініна; Мін-во освіти і науки України, Волинський інститут економіки та менеджменту. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 77 с., 85 с. – ISBN 978-966-364-888-0.
9. Герасимович, Л.М. Облік і аудит у банках [Текст] : підручник / Л.М. Герасимович, Л.М. Кіндрацька, Т.В. Кривов'яз; Мін-во освіти і науки України, КНЕУ. – К. : КНЕУ, 2004. – 131 с., 439 с. – ISBN 966-574-648-0.

10. Голов, С. Ф. Бухгалтерський облік за міжнародними стандартами: Приклади та коментарі [Текст] : практ. посіб. / С.Ф. Голов, В.П. Костюченко. – К. : Лібра, 2004. – 11с. – ISBN 966-707-568-9.

11. Гринюк, А. Перспективи розвитку малого бізнесу крізь призму доступності кредитних ресурсів [Текст] / А. Гринюк // Вісник Національного банку України. – 2010. – № 1. – 52 с.

12. Грудзевич, У.Я. Аналіз банківської діяльності [Текст] : навч. посіб. / У.Я. Грудзевич; Мін-во освіти і науки України, НБУ. – К. : УБС НБУ, 2007. – С.50 – 53. – ISBN 978-966-368-041-5.

13. Інструкція з бухгалтерського обліку основних засобів і нематеріальних активів банків України [Текст] : за станом на 25 червня 2007 р. Постанова Правління Національного банку України від 20 грудня 2005 р. N 480. – Інформаційно - аналітичний центр «Ліга».

14. Інструкція з бухгалтерського обліку кредитних, вкладних (депозитних операцій та формування і використання резервів під кредитні ризики в банках України [Текст] : за станом на 23 березня 2009 р. Постанова Правління Національного банку України від 27 грудня 2007 р. № 481. – Інформаційно - аналітичний центр «Ліга».

15. Інструкція про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті [Текст] : за станом на 15 травня 2009 р. Постанова Правління Національного банку України від 21 січня 2004 р. № 22. – Інформаційно - аналітичний центр «Ліга».

16. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку банків України [Текст] : за станом на 01 вересня 2010 р. Постанова Правління Національного банку України від 17 червня 2004 р. № 280. – Інформаційно - аналітичний центр «Ліга».

17. Інструкція про порядок регулювання діяльності банків в Україні [Текст] : за станом на 10 вересня 2009 р. Постанова Правління Національного банку України від 28 серпня 2001 р. № 368. – Інформаційно - аналітичний центр «Ліга».

18. Карчева, Г. Основні проблеми розвитку банківської системи України в посткризовий період та шляхи їх вирішення [Текст] / Г. Карчева // Вісник Національного банку України. – 2010. – № 8. – С. 26–31.

19. Кіндрацька, Л.М. Фінансовий та управлінський облік у банках [Текст]: підручник / Л.М. Кіндрацька; Мін-во освіти і науки України, КНЕУ. – К. : КНЕУ, 2008. – С.166 – 169. – ISBN 978-966-483-003-1.

20. Кіндрацька, Л.М. Облік у банках [Текст]: навч. посіб. / Л.М. Кіндрацька, Ю.К. Семеніченко, М.Ю. Тюхляєва; Мін-во освіти і науки України, КНЕУ. – К. : КНЕУ, 2006. – 80 с. – ISBN 966-574-820-3.

21. Кіреєв, О.І. Внутрішній аудит у банку [Текст]: навч. посіб. / О.І. Кіреєв, О.С. Любунь, М.П. Кравець; Мін-во освіти і науки України. – К. : Центр навчальної літератури, 2006.– С.143 – 153. – ISBN 966-364-204-2.

22. Коваленко, І. Проблеми та перспективи банківського кредитування аграрної галузі регіону [Текст] / І. Коваленко, С. Колотуха, І. Борецько // Банківська справа. – 2009. – № 5. – 76 с.

23. Ковалишин, І. Стан і тенденції розвитку національного ринку іпотечного кредитування [Текст] / І. Ковалишин // Вісник Національного банку України. – 2009. – № 4. – 62 с.

24. Кодекс професійної етики внутрішніх аудиторів банківських установ [Текст]: за станом на 12 лютого 2003 р., Постанова Правління Національного банку України від 12 лютого 2003 р. № 50. – Інформаційно - аналітичний центр «Ліга».

25. Концептуальна основа контролю аудиторської діяльності в Україні [Текст] : Рішення Аудиторської палати України від 27 вересня 2007 р. – Інформаційно - аналітичний центр «Ліга».

26. Коцюба, І. Деякі практичні питання з бухгалтерського обліку кредитних, вкладних операцій та формування і використання резервів під кредитні ризики в банках України [Текст] / І. Коцюба, В. Трофименко // Вісник Національного банку України. – 2010. – № 5. – С. 62–64.

27. Кузьмінська, О.Е. Організація обліку в банках [Текст] : навч. посіб.

/ О.Е. Кузьмінська, В.Б. Кириленко; Мін-во освіти і науки України, КНЕУ. – К. : КНЕУ, 2002. – 20 с. – ISBN 966-574-332-5.

28. Курсов, В.Н. Бухгалтерський учет в коммерческом банке [Текст] : учебн. пособ. / В.Н. Курсов, Г.А. Яковлев. – М. : Финансы и статистика, 2006. – 78 с. – ISBN 5-16-002556-1.

29. Литвин, Н.Б. Фінансовий облік у банках (у контексті МСФЗ) [Текст] : підручник / Н.Б. Литвин; Мін-во освіти і науки України. – К. : Хай-Тек Прес, 2010. – С. 152 – 191. – ISBN 978-966-2143-35-5.

30. Лобозинська, С.М. Облік і аудит у банку [Текст] : навч. посіб. / С.М. Лобозинська; Мін-во освіти і науки України. – К. : Знання, 2007. – С.280 – 281. – ISBN 966-364-303-1.

31. Лютий, Л. Сучасне банківництво – запорука ефективного розвитку економіки України [Текст] / Л. Лютий // Банківська справа. – 2010. – № 1. – 91 с.

32. Методичні вказівки щодо застосування стандартів внутрішнього аудиту [Текст] : за станом на 12 лютого 2003 р. Постанова Правління Національного банку України від 20 липня 1999 р. № 358. – Інформаційно - аналітичний центр «Ліга».

33. Міжнародний стандарт аудиту 610 «Використання результатів роботи внутрішнього аудитора» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.minfin.gov.ua. – Заголовок з екрану.

34. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 32 «Фінансові інструменти: розкриття і подання» [Електронний ресурс] – Режим доступу : www.minfin.gov.ua. – Заголовок з екрану.

35. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 37 «Забезпечення, непередбачені зобов'язання та непередбачені активи » [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.minfin.gov.ua. – Заголовок з екрану.

36. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 39 «Фінансові інструменти: визнання та оцінка» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.minfin.gov.ua. – Заголовок з екрану.

37. Міжнародний стандарт фінансової звітності 7 «Фінансові інструменти: розкриття інформації» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.minfin.gov.ua. – Заголовок з екрану.

38. Міщенко, В.І. Банківські операції [Текст] : підручник / В.І. Міщенко, Н.Г. Слав'янська; Мін-во освіти і науки України. – К. : Знання, 2006. – 237 с., 242 с., 244 с., 292 с., 303 с., 310 с., 317 с. – ISBN 966-8148-27-4.

39. Мороз, А.М. Банківські операції [Текст] : підручник / А.М. Мороз, М.І. Савлук, М.Ф. Пуховкін; ; Мін-во освіти і науки України, КНЕУ – К. : КНЕУ, 2002. – 130 с. – ISBN 966-574-328-7.

40. Нестеренко, М. В. Облік і аналіз кредитних операцій [Текст] / М.В. Нестеренко, О.Ф. Андропова // Економічний простір. – 2009. – № 23/2. – С. 172–173.

41. Нетикша, С. Сучасні тенденції в організації внутрішнього аудиту [Текст] / С. Нетикша // Вісник Національного банку України. – 2003. – № 5. – С. 58–60.

42. Облік і аудит у банках [Текст]: навч. посіб. / О.Г. Коренєва, Н.Г. Слав'янська, Н.Г. Євченко, О.В. Карпенко. – Суми : Університетська книга, 2007. – 205 с. – ISBN 966-680-303-8.

43. Облік та аналіз діяльності комерційного банку [Текст] : навч. посіб. / Т.О. Плісак, С.А. Гагаріна, Л.В. Недеря, Л.О. Нетребчук. – К. : КНТЕУ, 2004. – 73 с. – ISBN 966-629-080-4.

44. Положення про організацію бухгалтерського обліку та звітності в банках України [Текст] : за станом на 06 листопада 2006 р. Постанова Правління Національного банку України від 30 грудня 1998 р. № 566. – Інформаційно - аналітичний центр «Ліга».

45. Положення про організацію операційної діяльності в банках України [Текст] : за станом на 15 червня 2010 р. Постанова Правління Національного банку України від 18 червня 2003 р. № 254. – Інформаційно - аналітичний центр «Ліга».

46. Положення про організацію внутрішнього аудиту в комерційних

банках України [Текст] : за станом на 03 грудня 2001 р. Постанова Правління Національного банку України від 20 березня 1998 р. № 114. – Інформаційно - аналітичний центр «Ліга».

47. Положення про порядок здійснення банками операцій з векселями в національній валюті на території України [Текст] : за станом на 16 грудня 2002 р. Постанова Правління Національного банку України від 16 грудня 2002 р. № 508. – Інформаційно - аналітичний центр «Ліга».

48. Положення про порядок здійснення банками операцій за гарантіями в національній та іноземній валютах [Текст] : за станом на 15 грудня 2004 р. Постанова Правління Національного банку України від 15 грудня 2004 р. № 639. – Інформаційно - аналітичний центр «Ліга».

49. Положення про порядок формування та використання резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків [Текст] : за станом на 01 грудня 2008 р. Постанова Правління Національного банку України від 06 липня 2000 р. № 279. – Інформаційно - аналітичний центр «Ліга».

50. Правила бухгалтерського обліку доходів і витрат банків України [Текст] : за станом на 27 грудня 2007 р. Постанова Правління Національного банку України від 18 червня 2003 р. № 255. – Інформаційно - аналітичний центр «Ліга».

51. Правила надання банками України споживачу про умови кредитування та сукупну вартість кредиту [Текст] : за станом на 10 травня 2005 р. Постанова Правління Національного банку України від 10 травня 2007 р. № 168. – Інформаційно - аналітичний центр «Ліга».

52. Правила організації статистичної звітності, що подається до Національного банку України [Текст] : за станом на 26 травня 2010 р. Постанова Правління Національного банку України від 19 березня 2003 р. № 124. – Інформаційно - аналітичний центр «Ліга».

53. Про аудиторську діяльність [Текст] : за станом на 01 липня 2010 р. : Закон України від 22 квітня 1993 р. № 3125-XII. – Інформаційно -

аналітичний центр «Ліга».

54. Про банки і банківську діяльність [Текст] : за станом на 09 вересня 2010 р. : Закон України від 07 грудня 2000 р. № 2121-III. – Інформаційно - аналітичний центр «Ліга».

55. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні [Текст] : за станом на 09 лютого 2006 р. : Закон України від 16 липня 1999 р. № 996-XIV. – Інформаційно - аналітичний центр «Ліга».

56. Про заставу [Текст] : за станом на 09 вересня 2010 р. : Закон України від 02 грудня 1992 р. № 2654-XII. – Інформаційно - аналітичний центр «Ліга».

57. Про іпотеку [Текст] : за станом на 09 вересня 2010 р. : Закон України від 05 червня 2003 р. № 898-IV. – Інформаційно - аналітичний центр «Ліга».

58. Про страхування [Текст] : за станом на 29 червня 2010 р. : Закон України від 07 березня 1996 р. № 85/96-ВР. – Інформаційно - аналітичний центр «Ліга».

59. Сарахман, О.М. Аудит у банках [Текст] : навч. посіб. / О.М. Сарахман; Мін-во освіти і науки України, НБУ. – К. : УБС НБУ, 2007. – С. 225 – 229. – ISBN 978-966-368-039-2.

60. Снігурська, Л.П. Облік у банках (у схемах і таблицях) [Текст] : навч. посіб. / Л.П. Снігурська; Мін-во освіти і науки України, КНЕУ. – К. : КНЕУ, 2009. – С.176 – 183. – ISBN 978-966-483-274-5.

61. Снігурська, Л. Особливості застосування методу ефективної процентної ставки за фінансовими інструментами з плаваючою номінальною процентною ставкою [Текст] / Л. Снігурська // Вісник Національного банку України. – 2008. – № 10. – 34 с.

62. Снігурська, Л. Особливості первісного визнання кредитів, наданих не за ринковою ставкою [Текст] / Л. Снігурська // Вісник Національного банку України. – 2008. – № 11. – 50 с.

63. Спьяк, Г.І. Облік і аудит у банках [Текст] : навч. посіб. / Г.І. Спьяк,

Т.І. Фаріон; Мін-во освіти і науки України. – К. : Атіка, 2004. – 140 с. – ISBN 966-326-050-5.

64. Стасишен, М.С. Облік у банках [Текст] : навч.-метод. посіб. / М.С. Стасишен, В.Г. Жила; Мін-во освіти і науки України. – К. : Каравела, 2009. – С.89 – 91. – ISBN 978-966-96076-0.

65. Структура активів банків України за станом на 01.01.2010 р. (у розрізі банків) [Текст] // Вісник Національного банку України. – 2010. – № 3. – 48 с.

66. Табачук, Г.П. Фінансовий облік та фінансова звітність у банках [Текст] : навч. посіб. / Г.П. Табачук, О.М. Сарахман; Мін-во освіти і науки України, НБУ. – К. : УБС НБУ, 2007. – С.180 – 184. – ISBN 978-966-368-037-8.

67. Табачук Г.П. Фінансовий облік у банках [Текст] : навч. посіб. / Г.П. Табачук, О.М. Сарахман, Т.М. Гречко; Мін-во освіти і науки України, НБУ. – К. : УБС НБУ, 2009. – С.114 – 117. – ISBN 978-966-484-047-4.

68. Усатова, Л.В. Бухгалтерский учет в коммерческих банках [Текст] : учебн. пособ. / Л.В. Усатова, М.С. Сероштан, Е.В. Арская. – М. : Данилов и К., 2007. – 252 с. – ISBN 5-91131-273-5.

69. Фінансові результати діяльності банків України за станом на 01.01.2010 р. (у розрізі банків) [Текст] // Вісник Національного банку України. – 2010. – № 3. – 67 с.

70. Фінансові результати діяльності банків України за станом на 01.07.2010 р. (у розрізі банків) [Текст] // Вісник Національного банку України. – 2010. – № 9. – 62 с.

71. Чуб, П. Ефективна процентна ставка кредитування: реалії та перспективи [Текст] / П. Чуб // Банківська справа. – 2008. – № 2 – 73 с.

ДОДАТКИ

Рисунок А.1– Організаційна структура Дирекції АТ «Райффайзен Банк Аваль»

Додаток Б

Таблиця Б.1 – Система рейтингування результатів внутрішнього аудиту

Ступінь	Характеристика	Пояснення (стан Системи внутрішнього контролю)
1	2	3
1	Дуже добре	Потужний з будь-якої точки зору
		Ситуації ризику знаходяться під контролем
		Результати перевірки, оцінені за нашими аудиторськими мірками, свідчать про повну відсутність слабких ланок або наявність лише незначних недоліків
		Необхідні незначні корективні заходи або зовсім немає потреби в корективних заходах
2	Добре	Ситуація ризику все ще прийнятна, не має значного впливу на стан справ або недоліки носять лише/переважно формальний характер
		Результати перевірки оцінені за нашими аудиторськими критеріями, свідчать про несуттєві недоліки, яких можна уникнути виконуючі звичайні ділові операції
		Необхідні корективні заходи, що вимагають звичайного нормативного моніторингу
3	Задовільно	Ситуація ризику має суттєві недоліки (що суттєво впливає на стан справ)
		Результати перевірки оцінені за нашими аудиторськими критеріями, вказують про суттєві недоліки, що можуть вплинути на стан справ несприятливим чином
		Необхідне застосування кардинальних заходів (потрібен структурний (детальний) план дій); ситуація потребує додаткового моніторингу
4	Незадовільно	Ситуація вийшла (або майже вийшла) з під контролю
		Результати дослідження, оцінені за нашими аудиторськими мірками, відображають серйозні прорахунки, які можуть призвести (або вже призвели) до фінансових втрат
		Необхідні термінові широкомасштабні корективні заходи (нагальна потреба провести негайні заходи спрямовані на усунення серйозних недоліків; керівництво підрозділу повинне реструктурувати операційні процеси)

Додаток В

Таблиця В.1 – Анкета оцінки системи внутрішнього контролю

Оцінка ауди- тора	Основні питання	Відмітка про відповід- ність		При- мітка
		«Так»	«Ні»	
	1. Чи достатньо внутрішні положення, які доведені Банком регулюють кредитну діяльність та визначають її завдання, а саме:			
	<i>Регламентують співвідношення різних категорій кредитів у кредитному портфелі?</i>			
	<i>Встановлюють географічні обмеження кредитування (в тому числі обмеження кредитування нерезидентів)?</i>			
	<i>Встановлюють максимальні розміри кредитів, які можуть бути надані окремими працівниками кредитного відділу та кредитним комітетом?</i>			
	<i>Чітко класифікують споживчі кредити, що надаються банком?</i>			
	<i>Встановлюють максимальний термін погашення для різних типів кредитів?</i>			
	<i>Встановлюють механізм визначення процентних ставок за користування кредитом?</i>			
	<i>Регламентують оцінку вартості застави відповідно до вимог нормативно-правових документів?</i>			
	<i>Встановлюють вимоги до фінансової інформації, яку позичальник має надати для отримання кредиту?</i>			
	<i>Визначають правила кредитування керівників, провідних працівників банку та пов'язаних з ними осіб (інсайдерів)?</i>			
	<i>Встановлюють механізм погашення кредиту?</i>			
	<i>Визначають повноваження та обов'язки співробітників кредитного відділу та кредитного комітету?</i>			
	<i>Визначають завдання управління кредитним портфелем банку, де враховують:</i>			
	<ul style="list-style-type: none"> • Концентрації кредитів банку в окремих галузях промисловості або окремих країнах? 			
	<ul style="list-style-type: none"> • Залучення до роботи кваліфікованих та досвідчених працівників? 			
	<ul style="list-style-type: none"> • Виконання обов'язків перед суспільством (надання «соціальних кредитів»)? 			
	2. Чи запроваджені Банком форма «Повідомлення про умови споживчого кредитування» та «Детальний розпис загальної вартості платежів та визначення сукупної вартості кредиту і реальної процентної ставки» та доведені до установи банку вищезазначені зміни та форми?			
	3. Чи кредитні договори та додатки містять детальну інформацію щодо сукупної вартості кредиту з урахуванням процентної ставки за ним, вартості всіх супутніх послуг, а також інших фінансових зобов'язань споживача та сукупну вартість кредиту?			

Продовження таблиці В.1

Оцінка ауди- тора	Основні питання	Відмітка про відповід- ність		При- мітка
		«Так»	«Ні»	
	4. Чи розміщена Пам'ятка позичальника банку за споживчим кредитом в усіх місцях здійснення установою банку операцій споживчого кредитування?			
	5. Чи Кредитний комітет установи банку отримує на своїх засіданнях (раз на місяць) інформацію з таких питань:			
	<i>Прострочені кредити з одночасним погашенням основної суми в кінці строку дії кредитної угоди (вказіть мінімальну кількість днів прострочки?)</i>			
	<i>Кредити, за якими прострочені лише проценти (вказіть мінімальну кількість днів прострочки?)</i>			
	<i>Позики, погашення яких здійснюється регулярними внесками, за якими прострочений один платіж (вказіть мінімальну кількість днів прострочки?)</i>			
	<i>Кредити, що є потенційно проблемними?</i>			
	<i>Нові кредити?</i>			
	<i>Пролонговані кредити?</i>			
	<i>Реструктуризовані кредити?</i>			
	6. Чи звіти, що направляються до керівництва Дирекції, перевіряються призначеними для цього працівниками для виявлення можливих упущень?			
	7. Чи кредитний підрозділ установи банку веде кредитні справи за всіма позичальниками?			
	8. Чи в кредитних справах міститься інформація щодо:			
	<i>Цільового призначення кредиту?</i>			
	<i>Запланованого графіку погашення?</i>			
	<i>Використання кредиту?</i>			
	9. Чи кредитний підрозділ установи банку вимагає від всіх позичальників періодично оновлювати інформацію про фінансовий стан (довідка про доходи тощо)?			
	10. Чи узагальнюється і систематизується кредитним підрозділом установи банку інформація про фінансовий стан позичальника у кредитних справах?			
	11. Чи проводить кредитний підрозділ установи банку аналіз кредитоспроможності потенційних та існуючих позичальників, коли отримує заявки на нові кредити?			
	12. Чи проводиться принаймні раз на рік перевірка кредитування у формі овердрафту?			
	13. Чи перевіряє установа банку непогашену заборгованість позичальника, перш ніж надавати додаткові кошти на кредитування у формі овердрафту?			
	14. Чи існує в установі банку відділ внутрішньої перевірки кредитних операцій (послідуєчий контроль), який контролює роботу усіх кредитних підрозділів, виконуючи такі завдання:			

Продовження таблиці В.1

Оцінка ауди- тора	Основні питання	Відмітка про відповід- ність		При- мітка
		«Так»	«Ні»	
	<i>Перевірка правильності нарахування відсотків та термінів погашення?</i>			
	<i>Перевірка оформлення кредитних договорів, отримання усіх необхідних документів, інформації про фінансовий стан позичальника?</i>			
	<i>Перевірка того, чи відповідають суми кредитів лімітам кредитування, встановленим для працівників кредитного відділу та комітету?</i>			
	<i>Перевірка того, чи затверджують працівники кредитного відділу кредитні угоди?</i>			
	<i>Перевірка даних балансових рахунків для забезпечення точного відображення в обліку усіх нових кредитів?</i>			
	<i>Перевірка підготовки та передачі позичальникам повідомлень про термін погашення кредиту та відсотків за його користування?</i>			
	<i>Перевірка бухгалтерського обліку кредитних операцій?</i>			
	15. Чи направляються результати перевірки кредитних операцій кредитному комітету ?			
	16. Чи готує відділ перевірок кредитних операцій обґрунтування класифікації кредитів?			
	17. Чи зберігаються такі обґрунтування окремо (централізовано) або у відповідних кредитних справах?			
	18. Чи здійснюється вибіркова перевірка:			
	- застави?			
	- правомірності кредитних операцій з клієнтами?			
	19. Чи використовується відділом внутрішньої перевірки для відбору кредитів для перевірки:			
	- метод відбору кредитів, що перевищують певну суму?			
	- метод відбору кредитних історій за рекомендацією працівників кредитного відділу?			
	- інший метод (якщо так, опишіть його докладніше)?			
	20. Чи передбачає система контролю роботи працівника кредитного відділу відповідальність за приховування кредитних справ?			
	21. Чи існує в установі банку перелік перевірених кредитів із зазначенням дати перевірки та класу позичальника?			
	22. Чи актуалізуються параметри визначення проблемних кредитів?			
	23. Чи уточнюють кредитні працівники перелік проблемних кредитів установи банку?			
	24. Чи здійснюють працівники кредитного відділу контроль за кредитами, які установа банку вважає проблемними?			

Продовження таблиці В.1

Оцінка ауди- тора		Основні питання	Відмітка про відповід- ність		При- мітка
			«Так»	«Ні»	
	25.	Чи забороняється працівникам установи банку зберігати підписані бланки для майбутніх кредитних угод?			
	26.	Чи передаються до архіву виконані чи переоформлені кредитні угоди?			
	27.	Чи існує в установі банку система заходів по стягненню прострочених кредитів?			
	28.	Чи установа банку переглядає час від часу свої відсоткові ставки за користування кредитами (вказіть, як часто _____)?			
	29.	Чи є облік кредитів в установі банку достатнім для отримання за кожним типом кредитів такої інформації, як:			
		<i>Собівартість кредитних ресурсів?</i>			
		<i>Вартість обслуговування кредиту?</i>			
		<i>Вартість можливих збитків за кредитами?</i>			
		<i>Рентабельність кредитного портфеля?</i>			
	30.	Чи достатніми є доходи установи банку для покриття всіх збитків за кредитами?			
	31.	Чи в повному обсязі формуються резерви для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями (у т.ч. простроченими та сумнівними нарахованими доходами)?			
Всього відповіде й			X		

Висновки

1. Враховуючи проведену оцінку даної сфери діяльності банківської установи та на підставі відповідей на наведені вище питання, систему внутрішнього контролю можна вважати _____ (задовільною, посередньою або поганою).

Додаток Г

РОБОЧИЙ ДОКУМЕНТ КРЕДИТУВАННЯ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ

Назва банку _____
 Назва позичальника _____ Код за ЄДРПОУ _____
 Адреса _____
 Поточний рахунок _____
 Позичковий рахунок _____ Рахунок нарахування доходів _____
 Рахунок обліку позабалансових зобов'язань _____
 Рахунки обліку застави _____
 Якщо позичальник отримав у банку більше, ніж один кредит, визначите загальну заборгованість позичальника за усіма кредитами (сума) _____ за станом на “__” __200__ р.
 Основний характер діяльності позичальника: _____

Кредитна угода № _____ від _____ Кредит / Кредитна лінія _____
 Дата надання кредиту _____ Первісна сума кредиту (за договором) _____
 Первісний строк погашення _____ Остання пролонгація від / / до / / Кількість пролонгацій _____
 Заборгованість станом на 01. __.200__ за кредитом _____;
 за нарахованими %, строк сплати яких не настав _____,
 простроченими % _____ до 30 днів, більше 30 днів _____,
 сумнівними % _____
 на рах. 9129 _____, відзивна (так / ні), відновлювальна (так / ні)
 Максимальна кількість днів прострочки протягом останніх 6 місяців _____ кількість випадків простр. _____
 Відсоткова ставка *Первісна* *Діюча* *Періодичність погашення %*
 Мета кредитування _____
 Джерело погашення _____ *Строки погашення основного боргу*
 Керівник підприємства _____

Головний бухгалтер _____

№ п/п	Засновник (фізична або юридична особа)	% у статутному капіталі	Інформація про стан ідентифікації до фізичних осіб (із зазначенням конкретних юридичних або фізичних осіб)

Зауваження до юридичної справи клієнта:
 _____

Інсайдер так ні

Пов'язані особи (назви та через кого пов'язані) _____
 _____

Відмітити наявність документів у кредитній справі:		
1. Установчі документи ☐	2. Рішення кредитного комітету ☐	3. Техніко-економічне обґрунтування кредиту ☐
4. Заява на кредит, у тексті якої міститься сума кредиту ☐ , мета кредиту ☐ , строки погашення кредиту ☐ , форма забезпечення кредиту ☐ .		5. Перевірка стану зберігання заставленого майна ☐
6. Контракти ☐	7. Звітність позичальника ☐	8. Аналіз фінансового стану позичальника ☐

Оцінка фінансового стану позичальника

Баланс станом на	01. __.200_ *	01. __.200_	01. __.200_	01. __.200_
Загальні активи:				
1. Необоротні активи (усього розділ 1 активів)				
2. Оборотні активи (усього розділ 2 активів)				
- в т.ч. запаси + товари (100, 110, 120, 130, 140)				
- в т.ч. грошові кошти + поточні фінансові інвестиції (220, 230, 240)				
3. Витрати майбутніх періодів (усього розділ 3)				
Пасиви:				
1. Власний капітал + 2. Забезпечення наступних витрат (1 та 2 розділ пасивів)				
3. Довгострокові зобов'язання (усього 3 група пасивів)				
4. Поточні зобов'язання (група 4 пасивів)				
5. Доходи майбутніх періодів (група 5 пасивів)				
<i>Дебіторська заборгованість (50+160+170+180+190+200+210)</i>				
Кредиторська заборгованість (530)				
Заборгованість за кредитами (440 + 500)				
<i>Надходження (010 форми 2)</i>				
Виручка (без ПДВ) (035 форми 2)				
Прибуток / збиток (220/225 форми 2)				

* на момент видачі, або на дві попередні дати, що передують зверненню (якщо кредит тільки видано)

Примітки аудитора (обґрунтування класифікації та стану обслуговування кредиту):

Застава. Предмет застави (№ та дата договору, назва заставодавця, обов'язково вказати факт нотаріального посвідчення та витягу з реєстрів заставленого майна)	Вартість застави за договором
Порука (наявність звітності поручителя та оцінки його фін.стану)	
Гарантія	
Договір страхування	
Заходи, що прийняті банком по погашенню заборгованості	

Відмітити $\checkmark$ оцінку обслуговування боргу, фінансового стану позичальника та відповідну класифікацію загальної заборгованості

Фінансовий стан позичальника (клас)		Обслуговування боргу позичальником					
		За даними банку			За даними аудитора		
За даними банку	За даними аудитора	«добре»	«слабке»	«незадовільне»	«добре»	«слабке»	«незадовільне»
«А»	«А»	Стандартна	Під контролем	Субстандартна	Стандартна	Під контролем	Субстандартна
«Б»	«Б»	Під контролем	Субстандартна	Субстандартна	Під контролем	Субстандартна	Субстандартна
«В»	«В»	Субстандартна	Субстандартна	Сумнівна	Субстандартна	Субстандартна	Сумнівна
«Г»	«Г»	Сумнівна	Сумнівна	Безнадійна	Сумнівна	Сумнівна	Безнадійна
«Д»	«Д»	Сумнівна	Безнадійна	Безнадійна	Сумнівна	Безнадійна	Безнадійна

* у разі використання п. 6.2. Постанови НБУ № 279 зазначити кінцеву класифікацію у вищій клітинці та закреслити тут

Заборгованість необхідно перенести на рахунок	За кредитом	За відсотками
---	-------------	---------------

Забезпечення на суму _____ тис.грн. необхідно перенести на рахунок № _____

Розрахунок резерву аудитором

Сума кредиту	-	Вартість застави	/100 * Відсоток до розрахунку (_____%)	=	Сума чистого кредитного ризику	/100 * Коеф. резерв. за ступенем ризику (_____%)
Розрахункова сума резерву			Банком		Доформування	

Дата заповнення __ . __ . 200__ Підпис /Прізвище/аудитора _____ / _____ /

Додаток Д

РОБОЧИЙ ДОКУМЕНТ КРЕДИТУВАННЯ ФІЗИЧНИХ ОСІБ

ПІБ позичальника _____ Ідентифікаційний код _____

Адреса _____

Поточний рахунок _____

Позичковий рахунок _____ Рахунок нарахування доходів _____

Рахунок обліку позабалансових зобов'язань _____

Рахунок обліку застави _____

Якщо позичальник отримав у банку більше, ніж один кредит, визначите загальну заборгованість позичальника за усіма кредитами (сума) ___ за станом на “__” __200__ р.

Місце роботи позичальника: _____

Кредитна угода № _____ від _____ Кредит / Кредитна лінія

Дата надання кредиту _____ Первісна сума кредиту

Первісний строк погашення кредиту (термін, сума)

Остання пролонгація від / / до / / Кількість пролонгацій

Заборгованість станом на __. __.200__ за кредитом _____;

за нарахованими %, строк сплати яких не настав _____,

простроченими % _____ на _____ днів,

сумнівними % _____

на рах. 9129 _____, відзивна (так / ні), відновлювальна (так / ні)

Максимальна кількість днів прострочки протягом останніх 6 місяців _____, кількість випадків простр. _____

Відсоткова ставка Первісна Діюча Періодичність погашення %, до якого числа

Мета кредитування

Джерело погашення

Остаточні строки погашення

основного боргу

Оцінка фінансового стану позичальника

		_ / _ / _	
Коефіцієнт платоспроможності позичальника (сукупний середньомісячний дохід позичальника / (середньомісячні витрати позичальника + всі платежі за кредитом))			
Коефіцієнт платоспроможності сім'ї позичальника (сукупний середньомісячний дохід сім'ї позичальника / (середньомісячні витрати сім'ї + всі платежі за кредитом))			
Частка погашення кредиту в чистому сукупному доході позичальника (всі платежі за кредитом / чистий сукупний середньомісячний дохід позичальника)			
Коефіцієнт забезпечення (вартість забезпечення / (сума кредиту + відсотки за кредитом))			
Наявність постійної роботи (стаж роботи на постійному місці)			
Вік позичальника на момент видачі кредиту		Вік позичальника на момент погашення кредиту	
Погашення кредитів в минулому по іншим кредитам			

Перевірити значення показників з відповідними значеннями в розрахунках Банку (якщо

такі є) та правильність визначення балів, відповідно до внутрішніх положень Банку.

Зауваження до кредитної справи клієнта: _____

Інсайдер так ні

Пов'язана особа (назви та через кого пов'язані) _____

Відмітити наявність документів у кредитній справі:

1. Аналіз фінансового стану ☐	2. Рішення кредитного комітету ☐	3. Техніко-економічне обґрунтування ☐
4. Заява на кредит, у тексті якої міститься сума кредиту ☐ , мета кредиту ☐ , строки погашення кредиту ☐ , форма забезпечення кредиту ☐ .		5. Перевірка стану зберігання заставленого майна ☐

Застава. Предмет застави (№ та дата договору, назва заставодавця, обов'язково вказати факт нотаріального посвідчення та витягу з реєстрів заставленого майна)

Вартість застави за договором

Порука

Гарантія

Договір страхування

Заходи, що прийняті банком по погашенню заборгованості

Відмітити оцінку обслуговування боргу, фінансового стану позичальника та відповідну класифікацію загальної заборгованості

Фінансовий стан позичальника (клас)		Обслуговування боргу позичальником					
		За даними банку			За даними аудитора		
За даними банку	За даними аудитора	«добре»	«слабке»	«незадовільне»	«добре»	«слабке»	«незадовільне»
«А»	«А»	Стандартна	Під контролем	Субстандартна	Стандартна	Під контролем	Субстандартна
«Б»	«Б»	Під контролем	Субстандартна	Субстандартна	Під контролем	Субстандартна	Субстандартна
«В»	«В»	Субстандартна	Субстандартна	Сумнівна	Субстандартна	Субстандартна	Сумнівна
«Г»	«Г»	Сумнівна	Сумнівна	Безнадійна	Сумнівна	Сумнівна	Безнадійна
«Д»	«Д»	Сумнівна	Безнадійна	Безнадійна	Сумнівна	Безнадійна	Безнадійна

* у разі використання п. 6.2. Постанови НБУ № 279 зазначити кінцеву класифікацію у вищій клітинці та закреслити тут

Заборгованість необхідно перенести на рахунок

За кредитом

За відсотками

Забезпечення на суму _____ тис.грн. необхідно перенести на рахунок _____

Розрахунок резерву аудитором

Сума кредиту	-	Вартість застави	/100 * Відсоток до розрахунку (____ %)	=	Сума чистого кредитного ризику	/100 * Коеф. резерв. за ступенем ризику (____ %)
Розрахункова сума резерву		Банком			Доформування	

Дата заповнення ____ . ____ . 200__ Підпис /Прізвище/ аудитора ____ / ____ /